

de Ĉeĥoslovakio prenis interesan sintenon inter tiuj, kiuj formis tendarojn. Krom siaj ĉeĥaj ekvivalentoj, ĝi restis unuigita organizaĵo, kiu inkluzivis liberalajn liberpensulojn, socialdemokratojn kaj eĉ komunistojn. Tio eble estis ĉar la disiĝo inter socialdemokratoj kaj komunistoj, sen eĉ konsiderante la ĉeĥoslovakajn socialistojn, influis la germanan laborista movado je multe pli malgranda grado. Ankaŭ, la Freidenkerbund plej verŝajne funkciis kiel komuna interesgrupo por laikaj germanoj en la ĉeĥoslovacia Respubliko, kiuj trovis sin marĝenigitaj.⁵³ Ĉi tiu pozicio estis runde ŝanĝiĝis post kiam la organizo implikiĝis kun la IPF. Laŭ multaj manieroj Ĉeĥoslovakio formis mikrokosmon de la internacia situacio kaj rilate al ĝiaj ideologiaj kaj naciaj frakcioj. Rilate al tio, la germanaj liberpensuloj en Ĉeĥoslovakio eĉ nomis unu el iliaj iniciatoj Internationale Arbeitsge-meinschaft in der Tschechoslowakischen Republik (Internacia Kunlaboro en la Ĉeĥoslovaka Respubliko), indikante kunlaboron inter la diversaj naciecoj ene de la ŝtato.⁵⁴ Post kiam komencita, ĉi tiu klopodo difini socialisman liberpenson internacie kaj unuigi la liberpensomovadon sub ĉi tiu nova standardo daŭris en kaj Germanio kaj Ĉeĥoslovakio. Dum liberpenso en Germanio partoprenis en la Interessengemeinschaft für Arbeiterkultur (Intereso Grupo por Laborista Kulturo), ĝiaj ĉeĥoslovakaj ekvivalentoj provis daŭrigi ilia koalicio kun burĝaj organizoj kunfondante la Arbeitsgemein-schaft kultureller Organisationen in der Tschechoslowakischen Republik (Intereso Grupo de Kulturaj Organizoj en la Ĉeĥoslovaka Respubliko) en 1923. Ambaŭ Wereumbrella asocioj kun komuna celo: konsiderante diverĝajn ideologiojn ili devus provizi la terenon por la batalo kontraŭ la komuna klerikala malamiko. Neniu alia ol tio estis la kazo kun la IFA, la sukceso de ĉi tiuj organizoj estis strukturi kaj instituciigi liberan pensadon. Ili ne kontribuis esence al ĝia ideoaro.

Kvankam la ĉeĥaj socialistoj kaj komunistaj liberpensuloj – krom la germanoj – ignoris internaciajn tendencojn escepte de esprimado de

literatura vletech 1919–1924” (PhDdiss., Filosofická fakulta, Univerzita Karlovav Praze, 2014), 61.

Wingfield, “Laborista Klasa Politiko,” 103.

“Der Schutz der Interessen der Konfessionslosen in der Tschechoslowakischen Republik,” Freier Gedanke 4, nr. 11 (1923): 2. Vidu ankaŭ Rudolf Lehenhart, “Zur Vereinheitlichung der proletarischen Freidenkerbewegung in der tschechoslowakischen Republik,” Freier Gedanke 6, nr. 20 (1925): 1.

malferma fascino pri Sovetrusio,⁵⁵ internaciismo havis efikon sur ilin, kvankam negativa: laŭ la politiko de Komintern, la nove fondita Komunista Partio de Ĉeĥoslovakio (KPČ) provis likvidi la FKJ fine de 1921 per kunfondante ĝin kun la ĉeĥa proletkult' por krei unuecan strukturon de komunismaj kulturaj organizaĵoj.⁵⁶ Ĉi tiu provo renkontis malmultan reziston de la flanko de la FKJ: anemfaza alvoko al internacia komunismo estis publikigita fine de 1921. Per ĉi tiu paŝo, la FKJ klopodis krei "tutmondan ligon" de kontraŭklerikalaj batalanto-komunistoj" bazitaj sur la gvidlinioj de la Kominterno kaj per tio subigis sin al la partia strukturo.⁵⁷ Ironie, la partio baldaŭ poste forlasis ĉiujn klopodojn centraligi la "proletan kulturon", kiam la La sovetia proletaro perdis la favoron de la bolŝevika gvidantaro.⁵⁸ Tio siavice helpis rekonstrui la originan FKJ, kiu, danke al sia malcentralizita strukturo, havis ŝajne daŭre funkciis tute senĝene ĉiuokaze.⁵⁹ La sola grava viktimo estis la ĵurnalo Plameny/Jiskry (La Flamoj/La Sparkoj) de la FKJ kun ĝia fiera antaŭmilita genealogio, kiu estis nuligita fine de 1921. Malgraŭ esti la plej forta socialista liberpenso organizaĵo, tio lasis la FKJ eĉ pli lokigita ol antaŭe, ofte servante kiel ŝablono por lokaj socialistoj sen ia ajn ligo al la Komunista Partio.⁶⁰

La socialismaj organizaĵoj de ĉeĥa liberpenso do ne partoprenis en la supozeble internaciaj konferencoj de la germana GpFin1922, kaj ankaŭ ne eniris la IFA-on. Retrospektive, la Ĉeĥaj Socialistaj Nekredantoj kritikis

Dum la membroj de FKJ estis integritaj en la strukturon de Komintern, la Socialismaj Nekredantoj esprimis plian ĝeneralan fascinon, kiu inkluzivis admiron por rusaj anarkiistoj kiel Pjotr Aleksejeviĉ Kropotkin.

Antonín Zápotocký, Stanislav K. Neumann kaj Ladislav Beran, "Ujednání: Zujednání mezi zástupci výkonného výboru KSČ, Proletkultu a Federace komunistických osvětových jednot, usneseného na společné poradě dne 15. května 1922," en KSČ akultura: Sborník dokumentů, projekcio a článků ke kulturní politice KSČ: Díl I. 1921–1948, red. Václav Šeda (Prago: Vysoká škola Poli-tická' U VKSČ, 1973), 36–37.

"Sjezd Federace Komunistických Osvětových Jednot," Jiskry: Orgán Federace Komunistických Osvětových Jednot 2, nr. 24 (1921): 249. Ĉi tiu ligo intencis uzi la planlingvon de Ido, por faciligi komunikadon inter ĝiaj internaciaj membroj.

Samloke.

Komence de 1924, la decido likvidi la FKJ estis oficiale nuligita. Membreco en la KPČ kaj la FKJ, tiel, eblis denove. ("Ausdem Bunde", Freier Gedanke 5, nr. 2 [1924]: 8.)

La germana Freidenkerbund, en 1922, kalkulis – ne sen envio – FKJ-membrecon de 20 000. (FreierGedanke 3, nr. 1–2 [1922].) Ĝia posteula organizo, la SPB, nombris 17 000 membroj fine de 1926. Kvankam ĉi tiuj nombroj estas tre dubindaj, la aliaj organizoj en Ĉeĥoslovakio ĉiu povis havi signife malpli ol 10 000 membrojn.

la Magdeburga konferenco pro ĝiaj neambiciaj politikaj celoj, ĉefe celante la reintegrigo de germanaj organizaĵoj en la ĉeftendencon de liberpenso.⁶¹

La IFA siaflanke, kun sia tro kompromisa manifesto, sia preskaŭ ekskluzive germana karaktero, kaj la virtuala foresto de aliaj influaj maldekstraflankaj asocioj, ne estis funkcia institucio. Simptome, ĝi ne eldonis iujn ajn pliajn deklarojn. Ankaŭ montriĝis malutile, ke la germanaj proletaj liberpensuloj, dum la sekvaj du jaroj, estis skuitaj de interna misharmonio.⁶² Malgraŭ ĉi tiuj malfacilaĵoj, la IFA tamen plenumis sian celitan celon kaj establis komunan referencpunkton por socialismaj liberpensuloj ekster la Bruselo

Internacia.⁶³ Ĉi tion certigis, ekzemple, la regula novaĵero "Aŭstralia "novaĵoj el nia Internacio" en la revuo de la Ĉeĥoslovaka Freidenkerbund, kiu ĉesis nomi Bruselon "nia" kaj estis ĝisdatigita poste por rilati unue al la IFA, poste al la IPF.⁶⁴

La IFA tiel prezentis la estontan akvodislimon koncerne la ideologian pozicion de ĉiu liberpenso asocio kun internaciaj ambicioj. Ĉi tio plejparte influis la burĝajn membro-organizaĵojn de la IFA, kiel ekzemple la germanan Monistenbund (Germana Monista Ligo) unuflanke, kaj tiuj organizaĵoj ankoraŭ parto de la Brusela Internacio sed proksimaj al la socialista movado. Kiel jam menciite, la germanaj monistoj, same kiel la francaj socialismaj liberpensuloj, baldaŭ realiĝis al Bruselo, dum la germanaj liberpensuloj de Ĉeĥoslovakio elektis por la socialisma alternativo, ne nur pro ideologiaj, sed komence ankaŭ pro praktikaj kialoj: "[Ni] devos elekti, ĉu resti kun la Brusela organizaĵo. Kaj jam hodiaŭ ni devas esti singardaj, kiun vojon preni. Estas fakto ke, se ni bezonas ion, precipe literaturon, ni devos turni nin al Germanio."⁶⁵ Aŭstroj kaj Poloj sekvis ĉi tiun ekzemplon kaj prenis la socialisman vojon, ankaŭ.⁶⁶

En Sovetunio, organizita kontraŭreligia movado disvolviĝis relative malfrue. Kiel menciite antaŭe, ne ekzistis antaŭmilita socialisma liberpenso. tradicioj, je kiuj la Komunista Partio povis fidi. Komence de la 1920-aj jaroj, la bolŝevikoj komprenis, ke iliaj pli fruaj klopodoj kontraŭbatali la Ortodoksan Eklezion kiel senpolitikan aktoro nur transformis, ne abolicis religion en Sovetunio kaj,

Milan Matoušek, "První mezinárodní kongres socialistických bezvěrců," *Máják: Lidová revue pro socialismo, kulturu avýchovu, Organo svazusocialistických bezvěrců* 1, n-ro. 9(1924):120.

Kaiser, Arbeiterbewegung und Religionskritik, 146–148.

Vidu ankaŭ samloke, 189.

Vidu la volumojn de *Freier Gedanke* por 1922 kaj 1924–25.

"Der Karlsbader Bundestag", *Freier Gedanke* 4, nr. 1 (1923): 2.

Pro manko de baza esplorado pri ambaŭ kazoj, mi devas fidi je nekonstancaj pruvoj. donita en germanaj, ĉeĥaj kaj sovetiaj periodaĵoj de la tempo.

interalie, antaŭenigis la reviviĝon de religiaj malplimultoj. Pro tio, ideologiaj klopodoj estis kreitaj kiel "kontraŭreligia propagando", kio estis perspicua termino tiom kiom ĝi estis pure negativa difino. Nur poste "scienca ateismo" estis metita en ĝian lokon. Kvankam sovetia terminologio celis servi kiel distingo de liberala burĝa liberpenso, tiaj difinoj restis fluidaj. La membro-organizoj de la IPF estis kutime konsiderataj "sendiaj" aŭ kontraŭreligiaj institucioj.

Unua ampleksa sovetia organizo, la Союз воинствующих безбожников (Vsesoiuznyi soiuzbezbozhnikov, Ligo de la Sendiaj, de 1929 je: Militant League of the Godless (Svb) estis formita en aprilo 1925, ke estas, inter la unua oficiala kongreso de proletara liberpenso en Vieno kaj la kreado de la IPF en Teplice/Schönau. Kiel kutime okazas ĉe nepartiaj "volontulaj societoj", la SVB estis organizita ĉefe de supre, sed tamen inkluzivis iom da popola aktivismo kontrastante la bildon de kuna penado por kontraŭbatali religio tut-unia. De la komenco, unueco estis tiom grava problemo kiom en Germana kaj ĉeĥoslovaka liberpenso, ĉar la centralizita strukturo de SVB laboris nur surpapere. Tra Sovetunio, multaj kontraŭreligiaj grupoj formiĝis, precipe en pli grandaj grupoj kaj kutime organiziĝis ĉirkaŭ ĵurnaloj kiel Атеист (Ateisto, Ateisto), Безбожник (Bezbozhnik, La Sen Dio), Религия и наука (Religiia iNauka, Religio kaj Scienco), kaj Безбожник у станка (Bezbozhniku stanke, La Sen Dio ĉe sia Laborbenko),⁶⁷ provante meti kontraŭreligian politikon sur pli profesian bazon. Tio ŝuldiĝis al la interna politika sukceso de la homoj malantaŭ la ĵurnalo Bezbojnik, ke la sovetia klopodo fariĝis konata kiel "sendieco" ĝenerale.

Malgraŭ siaj diferencoj, ĉeĥoj, germanoj kaj sovetianoj do ankoraŭ estis alfrontita al aro da strukture similaj demandoj: unu el la plej urĝaj aferoj estis la centraligo kaj unuigo de organizita socialisma nekredemo en ĉiu ŝtato. Ĉar proleta liberpenso daŭre estis tre heterogena movado, ilo estis bezonata por antaŭenigi ĉi tiun celon. Krome, la rilato de proletaj liberpensuloj al la socialismaj partioj devis esti prilaborita. Ĉiuj liberpensulaj organizoj fieris pri tio, ke ili ne partoprenis en la disiĝo de la

laborista movado kaj eĉ provante superi ĝin. Siavice, la politikaj partioj plejparte ignoris ilin, aŭ prenis iomete malamikan sintenon: la socialdemokratoj, por ekzemple, akuzis liberpensulojn pri esti komunistaj lakeoj.⁶⁸ Nek la

Daniel Peris, en sia pionira verko pri la SVB, jam atentigis, ke demandoj pri organizado ĉiam estis en la avangardo de la agadoj de SVB, parte eĉ anstataŭigante ideologion.

Vidu Peris, *Sturmante la Ĉielojn*, 48-54; 195-196.

"Kulturpolitik - nicht Parteipolitik", Atheist 20, no. 2 (1924): 11-14.

nove fonditaj komunistaj partioj esprimis specifan intereson pri batalado kontraŭ religio aŭ konstruado de ateisma kulturo, nek la socialismaj liberpensuloj, komence, inkluzivis famajn komunistojn. Pluraj lokaj partiaj ĉeloj de la germana KPD, en 1923, eĉ malpermesis al siaj membroj aliĝi al iu ajn liberpensa organizaĵo.⁶⁹

La similecoj inter germanaj socialismaj liberpensuloj kaj ĉeĥaj socialismaj

Malkredantoj etendiĝis ankaŭ al ideologiaj bazoj: kaj la ĉeĥoslovakaj kaj la germanaj organizaĵoj sentis sin en la centro de klerikala kontraŭatako, dum iliaj sovetiaj kamaradoj devis trakti - simile - rezistan Ortodoksan Eklezion kaj la prosperon de pli malgrandaj religiaj komunumoj. Ebla solvo por liberpensuloj estis kontraŭbatali religion ĝenerale kaj konstrui socialisman kulturon, kiu transcendus partiajn liniojn. En la germana kaj ĉeĥa kazoj, tio signifis transponi la disiĝon de la laborista movado; en la sovetia kazo, kontraŭreligia organizo devis impliki nepartiajn membrojn. La SVB eĉ eksplicite emfazis la bezonon konvinki nekomunistojn por sia afero.

Ĉefe, socialisma liberpensulo celis iĝi unuigita movado de sia propra.

La IPF kaj la Internaciigo de Socialisma Liberpensulo

Dua, pli serioza provo unuigi socialisman liberpensulon internacie estis entreprenita en Vieno en oktobro 1924 post la alvoko de aŭstraj liberpensuloj por internacia kongreso de proletara liberpensulo. Denove, ĉi tiun inviton plejparte respondis germanaj kaj aŭstraj organizaĵoj, eĉ se la kongreso asertis reprezenti dek kvin asociojn el malsamaj landoj.⁷⁰ Ĉi-foje, Bartošek, la reprezentanto de la ĉefa ĉeĥoslovaka liberpensulo, ĉeestis. Kiel la liberalaj liberpensulaj delegitoj ĉe la Magdeburga konferenco en 1922, li esprimis rezervojn pri rompo kun Bruselo. Laŭ li, la IFF jam estis survoje fariĝi socialisma kaj oni povus atendi, ke ĝi baldaŭ fariĝos proletara. En Vieno, tamen, membroj de la germana GpF ĉeestis kaj Arthur Wolf, ĝia sekretario, denove ligis la ekskludon de germanaj organizaĵoj fare de la IFF al ĝia nesufiĉa socialisma mondkoncepto. La kongreso tiam publikigis dek kvar gvidliniojn pri la nepre socialisma karaktero de liberpensulo.

Kaiser, Arbeiterbewegung und Religionskritik, 141.

Arthur Wolf, "Der erste internationale Kongress proletarischer Freidenker", *Atheist* 20, no. 20 (1924): 125-131.

pensis kaj sendis ilin al Bruselo kiel la kondiĉojn plenumendajn por eviti la establon de dua internacia organizaĵo.⁷¹ La IFF povis nur rifuzi ĉi tiujn vienajn gvidliniojn, kaj dum

la germanoj antaŭĝojis pri disiĝo kun Bruselo, la ĉeĥoj aŭ esperis konservi la komunan kadron aŭ suspektis la germanan superregon en Vieno. Naciaj kaj ideologiaj dislimoj ne tute interkovriĝis, ĉar la germanoj kaj aŭstroj estis plejparte socialdemokratoj, dum la pli radikalaj ĉeĥaj socialismaj nekredantoj emis konsenti kun la juĝo de Bartošek, ke la IFF fariĝu proletara memstare.⁷² Ĝenerale, la ĉeĥoj ŝajnis esti sufiĉe surprizitaj de ĉi tiuj lastatempaj evoluoj: pluraj socialismaj grupoj el Ĉeĥoslovakio ĉeestis la vianan kongreson, sed ili ne sciis, kion fari pri ĝi.

La Socialismaj Nekredantoj, siaflanke, konsentis kun la ĝenerala ideo unuigi socialisman liberpenson, sed rimarkis, ke la politiko de Wolf ligi la kontraŭgermanan antaŭjuĝon de Bruselo al ĝia manko de socialisma ideologio estis fakte tre malforta argumento kaj ne sufiĉis por pravigi la fondon de nova internacia organizo, precipe se ĉi-lastata ne povus elpensi propran socialisman doktrinon. Ili ankaŭ estis ĉagrenitaj, ke Bartošek de Volná Myšlenka parolus por ĉiuj ĉeĥoj.⁷³

Post kiam la IFF malakceptis la vienajn gvidliniojn kiel bazon por plia kunlaboro, la provizora gvidantaro de la nova Internacio, konsistanta el Bartošek por la VM, Wolf por la GpF, kaj Karl Frantzl por la Freidenkerbund Österreich (Liberpensula Ligo de Aŭstrio), daŭrigis siajn preparojn por konsistiga kongreso. Dumvoje, la sovetia SVB unue eniris la eŭropan scenejon: unu rusa aktivulo el Leningrado, Andrej Rostovĉev-Blauberger, ŝajne hazarde malkovris broŝuron pri proletara liberpensio, kiu trovis sian vojon al lia hejmurbo. Laŭ lia prelego okazigita ĉe la fonda kongreso de la SVB en aprilo 1925, li komprenis, ke ekzistis "sendiaj" ankaŭ en Germanio kaj Ĉeĥoslovakio. Dank'al sia scio de la germana lingvo, li povis kontakti la sekretarion de la GpFin Leipzig, Arthur Wolf.⁷⁴ Dum pluraj monatoj, Rostovĉev funkciis kiel la ĉefa ligo inter la germanoj en la IPF kaj la sovetia sendia movado. Li fariĝis la ĉefa korespondanto por la Leipzig-bazita IPF-revuo Der Atheist (La Ateisto), raportante el la jam menciita konsistiga kunveno-

Kaiser, Arbeiterbewegung und Religionskritik, 189–191. JH,

"Snahyposjednení bezvěreckého hnutí," Maják: Lidová revue pro socialism, kulturu avýchovu, Organsvazu socialistických bezvěrců 2, no. 3 (1925): 36–38. Matoušek, "První mezinárodní kongres." Por

detala alproksimiĝo al Rostovĉev-Blauberger, vidu ES

Tokareva, "Komintern i Internacio-nal proletarskich svobodomyšljaščich vbor'be protivreligii i Vatikana," Istorija:

Élektronnyj naučno-obrazovatel'nyj, nožrjia. 4(2018), <http://history.jes.su/s207987840002215-5-1>. Vidu ankaŭ "Pis'mo IPF v Bezbožnik," Antireligioznik 1, nr. 1 (1926): 80–81.

progreso de la sendiaj kaj sendante salutojn el Sovetrusio al la germanaj kamaradoj. Rostovčev evidente ne estis altranga oficisto, ĉar li rimarkeble diferencis de aliaj sovetiaj aktivuloj laŭ stilo kaj substanco.⁷⁵ Tamen, li sukcesis esti nomumita reprezentanto por la SVBando por subskribi la IPF-statuton, kvankam li ne ĉeestis la fandan kongreson en Teplice.

La gvidantaro de la SVB ne plene konsciis pri ĉi tiu evoluo. Ili ne malŝparis pensojn pri la fakto, ke la IPF estis organizo kun signifa socidemokrata influo, probable ĉar Rostovčev, en sia moskva prelego, preskaŭ troe laŭdis siajn germanajn kamaradojn kiel "verajn proletojn". Rostovčev mem ŝajnis scii, ke li fakte ne rajtas paroli por la tuta SVB, tial li subskribis la statutojn nur kondiĉe, se la moskva gvidantaro konsentus. Flanke de la sovetianoj, ekzistis signifa konfuzo pri la respondeco por la kontraŭreligia politiko eksterlande.

La Kominterno, kvankam surprizita de la eventoj, ankaŭ sciis pri la formiĝanta internacia proletara liberpensomovado, sed komence kritikis ĝin kiel socidemokratan entreprenon. Rostovčev eĉ kontaktis la Agitprop-sekcion de la Kominterno, sed plendis, ke li ne ricevis instrukciojn pri kiel procedi.⁷⁶ Fine oni decidis, ke la emerĝanta sendia organizo partoprenu en la IPF, ĉar sovetiaj organizoj ne povis ignori ĉi tiun internaciigon. La kolizio de kompetenteco ŝajnis neevitebla, precipe kiam SVB establis sian propran иностранный отдел (inostrannyi otdel, eksterlanda sekcio) en 1926, gvidatan de etna germano el Rusio, M. Ŝvab.⁷⁷ Krome, ĉiuj delegacioj eksterlande devis raporti al kaj esti instrukciitaj de la Kominterno.⁷⁸ Kaj SVB kaj Kominterno konsciis pri socidemokrataj influoj en la IPF, sed dum la unua malakceptis liberpensadon, la dua kaptis la ŝancon interpretitan kiel utilan eksterlande kaj hejme.⁷⁹ Pro ĉi tiu konfuzo, Frantzl, la portempa sekretario, sentis sin devigita skribi al la redakcio de la revuo *Bezbozhnik* en Moskvo, petante klarigon.

La administra buroo de SVB resendis leteron al Vieno – la nova sidejo de

Rostovčev apenaŭ iam aludis al Leninismo kaj neniam menciis la oficialan gvidadon de la Ligo de la Sendiaj, anstataŭe laŭdante konatajn bolŝevikojn kiel "Freidenker" ("liberpensuloj").

Andrej Rostowzeff, "Der Kongreß der 'Gottlosen' in Moskau," *Ateisto* 21, no. 9 (1925): 77–80. Tokareva, "Komintern iInternacional," 4–7. "Die Freidenkerbewegung in

Sowjetrußland: Referat des Genossen Jaroslawsky, Vorsitzender der Organisation der 'Gottlosen' und Chefredakteur der freisinnigen Zeitungen," *Freier Gedanke* 7, nr. 20 (1926): 1. Tokareva, "Komintern iInternacional," 11. Vidu la diskutojn de la

plenuma komitato de la SVBin1926: Gosudarstvennyj

arkhiv Rossiiskoicii (Ŝtata Arkivo de la Rusa Federacio), fond R'40GAR1, Rusa Federacio 11.

la IPF post translokiĝo el Leipzig – samtempe presita en la rusa lingvo en ĝia ĉefa teoria revuo, Антирелигиозник (Antireligioznik, La Kontraŭreligia).⁸⁰ Ĉi tiu letero prenis surprize malamikan sintenon al la organizaĵo, kritikante ĝian neklaran lingvaĵon rilate al klasbatalo kaj postulante

klara rompo de la Dua (socialdemokrata) Internacio, ion kion la La gvidantaro de IPF en Vieno evidente ne povis konsenti. Tamen, la SVB ja aliĝis la IPF. Ĝia severa reago plej verŝajne celis sovetian publikon: la suspektoj pri la Kominterno devis esti tranĉviligitaj kaj la SVB-gvidantaro, ĉe tiutempe, estis sub premo de siaj lokaj konkurantoj preni pli agreseman sintenon rilate al religio.⁸¹

La fonda kongreso de IPF okazis en la ĉeĥoslovaka urbo Teplice la 31-an de majo kaj la 1-an de junio 1925. Apud la GpF partoprenis pluraj aliaj germanaj organizaĵoj, du aŭstraj, unu franca organizaĵo el Alzaco-Loreno, kaj unu el Pollando. El Ĉeĥoslovakio, nur la komunista FKOJ

kaj la germana Freidenkerbund ĉeestis, la Socialistaj Malkredantoj, ankoraŭ ĉeestantaj en Vieno, ŝajne restis for. La SVB, kiun la kongreso alparolis kiel "proletaj liberpensuloj de Rusio", estis formale reprezentitaj de Ladislav Beran, la reprezentanto de la FKOJ.⁸² Theodor Hartwig el Brno, kiu havis lasis sian spuron kiel ĉefa publicisto inter germanlingvaj liberpensuloj, fariĝis la unua prezidanto de la IPF. Apud li, la estraro de la nova Internacia konsistis el reprezentantoj de ĉiu membroŝtato, inkluzive de Rusio (Rostov-ĉevo), Ĉeĥoslovakio (Beran), Germanio (Wolf), Francio (Fritsch), kaj Pollando (Mierczinsky). La aŭstra reprezentanto, Frantzl, fariĝis ĝenerala sekretario.⁸³ Dum en la germana GpF daŭras luktoj inter socialdemokratoj kaj komunistoj necesigis balanci la partian influon en ĝia ekzekutivo komitato, la IPF-estraro ne inkluzivis iujn ajn altrangajn kadrojn de ambaŭ partio, kun la malgranda escepto de Beran.

⁸⁰ "Ispolnitel'nomu Komitetu Internacionala Proletarskich Vol'nodumcev," Antireligioznik 1, n-ro 1(1926): 74–79.

⁸¹ La Sendia Divizio de la Moskva partia organizaĵo kaj la Tut-Unia Ligo de la Sendiaj estis implikitaj en senfinaj disputoj. Ĉi tiuj malkonsentoj ekvilibriĝis nur en 1929, kiu pruvus, ke dum la plej granda parto de la jardeko kontraŭreligiaj politikoj ne estis grava zorgo por la Sovetunio registaro. Por pliaj informoj, vidu Peris, Stormingthe Heavens, 51–56; kaj Sandra Dahlke, "An der antireligiösen Front": Der Verband der Gottlosen in der Sowjetunion der zwanzig-gerjahre (Hamburgo: Kovač, 1998), 51–74.

⁸² Ambaŭ ĉeĥoslovakaj komunistaj delegitoj, Beran kaj Viktor Stern, ŝajne havis kontaktojn kun sovetiaj kamaradoj antaŭe, sed sen aliro al la sendia movado. (Vidu "Pismo.")

⁸³ Rudolf Leberhart, "Die Internationale proletarischer Freidenker", Freier Gedanke 6, nr. 12 (1925): 1. Vidu ankaŭ Kaiser, Arbeiterbewegung und Religionskritik, 191–195.

Kiel Jochen-Christoph Kaiser atentigis, la ĉeĥa komunisma influo manifestiĝis precipe en la ĉefaj gvidlinioj de la nova Internacio. Alia reprezentanto de la KPĈ, Viktor Stern, "akrigis" la Vienajn gvidliniojn, igante ilin pli ekskluzivaj rilate al nesocialisma liberpenso. La nova versio ankaŭ emfazis la bezonon de revolucia politika agado kaj la ideologian superecon de ekonomiaj kondiĉoj.⁸⁴ Krom muldado de la IPF-doktrino laŭ siaj propraj komunistaj kredoj, Stern eble ankaŭ atingis similan konkludo kiel la Ĉeĥaj Socialistaj Nekredantoj en Vieno. Ambaŭ emfazis la ideologiaj diferencoj inter Bruselo kaj Vieno por eviti turni la nova Internacio en simplan ilon por germanaj intertraktadoj kun Bruselo. Sed dum la IPF emfazis sian nepartian alligitecon, evidentaj ideologiaj interkovroj kun la komunista doktrino estis malfacile preteratentebaj. La alvoko al klasbatalo eble estis tute konforma al la ĝenerala tagordo de socialismaj liberpensuloj kaj plejparte kongrua kun la komuna kritiko de la socidemokrata program-arto, tamen esencaj demandoj restis malfermitaj. Hartwig kaj aliaj klare prenis liberpensadon kiel sendependan socialisman entreprenon, kiu provizis laboristojn kun spirita plenumiĝo. Por ili, libera penso konsistigis la "trian kolonon" de la laborista movado – apud la partioj kaj sindikatoj. Ortodoksaj komunistoj kiel Stern, aliflanke, konsideris la agadojn de liberpensuloj enradikiĝintaj en aktiva klasbatalo kaj ligita al ĝiaj ekonomiaj kondiĉoj. Tiel longe kiel la Marksisma-Leninisma doktrino estis formita de gravaj ideologiaj breĉoj, ne tro multaj kaŭzoj por ideologia konflikto kun komunismo ekestis. Gvidaj IPF-figuroj kiel Hartwig kaj Wolf, ambaŭ ne membroj de iu ajn komunista partio, dividis la komunistan kritikon de la socidemokrata programo rilate al religio. Siavice, la SVB, kvankam agreseme insistante pri klara rompo kun la ĉefa socia demokratio pro politikaj kialoj, estis malpli strikta ol aktivuloj kiel Stern kaj kelkaj el liaj Germanaj kamaradoj. Fine, la gvidantaro de SVB estis implikita en ideologia lukto kun la sendependa, Moskva-bazita, sendia organizaĵo, kiu spegulis la diferencojn inter Stern kaj Hartwig. Malgraŭ la esenca intereso de SVB pri prezentado de sendieco kaj liberpenso kiel socialisma doktrino propramane, ĝi alvokis al Leninismo.⁸⁵

La IPF daŭre influis la germanan kaj ĉeĥoslovakian liberpensulon diskurso: en siaj internaj luktoj, la germana GpF ligis sin al la alvoko de la IPF por unueco por emfazi la bezonon de konkordo ankaŭ en Germanio. Jam en aŭgusto 1925, la estraro de la IPF estis invitita por negoci inter malsamaj ĜpF-frakcioj

Samloke, 192.
Samloke.

en tiu senco.⁸⁶ La dinamiko ekigita de la fondo de IPF ankaŭ influis la liberal-burĝan VM: la plej elstara kazo de Ĉeĥoslovakio estis Bartošek, kiu, kune kun aliaj socialismaj liberpensuloj kiel Vrbenský kaj Landová-Štychová, estis forpelita el la ĉeĥoslovakaj socialistoj en 1923. Post la fondo de IPF, li malsukcese provis kunlabori kun tradiciaj liberpensuloj kun la novaj proletaj en Bruselo kaj hejme. Aŭtune de 1925, baldaŭ post aliĝo al la Komunista Partio, li turneis Sovetunion kiel parto de grupo de ĉeĥaj intelektuloj. Estante la sola liberpensulo, li estis varme salutita de la sendia gazetaro kaj parolis okaze de la datreveno de la Oktobra Revolucio. En sia prelego, li ligis la revolucion al la historio de la "kontraŭreligiaj" movadoj en la Okcidento. Ĉi tiu ideologia ligo, denove, elstarigas la komunan intereson de liberpensuloj kiel Bartošek kaj la sendia movado en Sovetunio: ambaŭ komprenis revolucion socialismon ne nur kiel politikan, sed ankaŭ kiel spiritan revolucion kun libera penso kiel integrita parto de la monda revolucio.⁸⁷ Post sia reveno, Bartošek raportis al la ĉeĥa gazetararo kaj - adoptante sovetian ĵargonon - laŭdis la "nenáboženský" ("nereligian") sintenon de la sovetia ŝtato, kiu permesis intensigitan "protináboženský" ("kontraŭreligian") propagandon.⁸⁸ Li estis iniciatema en du direktoj, deklarante sian mesaĝon al la Komunista Partio, kaj same esperante aliĝi al la ĉeĥoslovakaj liberpensuloj kun la IPF. Por li, ŝancoj por tia alianco ŝajnis bonaj, ĉar ankoraŭ estis multaj komunistoj en la rangoj de la VM. Sed Bartošek ne sukcesis gajni plimulton kaj lia oficperiodo en la VM finiĝis. Kune kun pluraj aliaj bonrespektataj liberpensuloj de la maldekstra flanko de la VM, kiel ekzemple Otakar Kunstovný kaj Zdeněk Lahulek-Faltys, li forlasis la organizaĵon kaj, en decembro 1925, fondis la Spolek volných myslitelů Augustín Smetana (Societo de Liberpensuloj Augustín Smetana, SVMAS), disigitan liberpensulan organizaĵon, kiu asertis esti la sola vera reprezentanto de tutmonda liberpensulo en Ĉeĥoslovakio kaj poste petis membrecon en IPF.⁸⁹ La disiĝo de VM okazis.

"Die proletarische Freidenker-Internationale an die proletarischen Freidenker Deutsch-lands", *Atheist* 21, no. 6 (1925): 61. Por detaloj pri la interna malpaco skuinta la GpF, vidu Kaiser, *Arbeiterbewegung und Religionskritik*, 156–158.

"D-ro Bartošek", *Bezbožník* 1, nr. 1(1926): 13.

Theodor Bartošek, "Našeprvní studijní výpravdoSSSR," *NovéRusko* 1, no. 10–11 (1925): 257–260.

La nomo de la dividita organizo estis referenco al Augustín Smetana, ekskomunikita pastro kaj revoluciulo de 1848–49. Ĉeĥaj liberpensuloj rigardis lin kiel unu el siaj fondaj patroj. Vidu "Ausder Bewegung," *Ateisto* 22, nr. 9 (1926): 140–141; kaj Antonín KK Kudláč, *Příběh(y)Volné myšlenky* (Prago: Nakl. LidovéNoviny, 2005), 78–79.

post kiam la frakcioj akuzis unu la alian pri "politikigo" de liberpensoj per ambaŭ estaĵoj tro lojala al la respubliko aŭ per aliĝo al la komunistoj.⁹⁰

Dume, la Socialistaj Malkredantoj kaj la FKOJ, siaflanke, estis jam negocante pri fuzio. Kun la nova IPF videbla, ili ankaŭ kontaktis la Germana Freidenkerbund de Ĉeĥoslovakio. Kontraŭe al ilia antaŭa sinteno, la Socialistaj nekredantoj laŭdis la IPF kiel bazon por la diversaj grupoj venontaj kune.⁹¹ En 1926, la FKOJ alinomis sin Svaz proletářských bezvěrců (Lea-gue of Proletarian Unbelievers, SPB) kaj poste kunfandiĝis kun la Socialistoj.

Malkredantoj por ĉiam. La disiĝinta grupo de SVMAS simile volonte utiligis la ŝancon aliĝi al la nova SPB. Kvankam ili neniam havis ian ajn rilaton kun Marksismo aŭ socia demokratio antaŭe, ĉi tiuj aktivuloj de nun plu provizis la plejparton de la ĵurnalistaj verkoj de Ĉeĥaj Proletaj Malkredantoj. Krome, intertraktadoj por kunfandi la unuiĝintan SPB kun la germana Freidenkerbund de Ĉeĥoslovakio daŭris.

En Sovetunio, la Научное Общество Атеист (Nauchnoe Obshchestvo Ateist, Scienca Societo "Ateisto"), alia reprezentanto de organizita ateismo, petis aliĝon al la IPF kaj fariĝis la dua sovetia organizo en sia...

rangoj. Kaj la SVB kaj la Ateisto volis uzi la internaciajn ligojn por influi la politikon hejme. Dum la SVB invitis plurajn liberpensulojn

el Germanio kaj Ĉeĥoslovakio por viziti Sovetunion kaj organizis publikan

kaj sciencaj diskutoj pri la esplorado de religio, la socio Ateisto komencis

amplekse tradukis kaj presis artikolojn skribitajn de germanaj liberpensuloj en sia samnoma revuo, reklamante ĉi tiun agadon kiel gravan paŝon al plibonigo de la situacio en la Okcidento.⁹²

La ĉefa revuo de la SVB publikigis kelkajn

ankaŭ tradukitajn artikolojn, plejparte de la samaj aŭtoroj. Ambaŭ ĵurnaloj ankaŭ plurfoje eldonis

la statutojn de la nove fondita IPF, ne nur por informi siajn legantojn,

sed ankaŭ por pruvi sian propran gravecon por la Komunista Partio.⁹³

Kun la sovetia sendia movado plene surŝipe, la IPF ŝajnis havi

eniris la vojon al sukceso. En 1926, ĝi asertis reprezenti pli ol unu milionon da proletaj liberpensuloj

- kaj kreski. Pluraj aliaj liberpensaj organizoj el la tuta Eŭropo montris intereson aliĝi al ĝiaj rangoj.

La naciaj membroorganizoj de la IPF ŝajnis komenci ambician transnacion

kunlaboro. Raportoj pri la nova sovetia socio plenigis la paĝojn de liberpensuloj

"Členům Volné myšlenky československé!," Volný Myslitel 1, nr. 21 (1926): 3.

JH, "Snahyposjednocení."

En februaro 1926, kvin el ses artikoloj estis tradukoj de eksterlandaj aŭtoroj, tri el ili de Germanaj socialistoj kiel Heinrich Eildermann kaj Theodor Hartwig.

Ambaŭ ĵurnaloj konkuris unu kun la alia malkaŝe, ankaŭ je la nivelo de siaj ĉefaj aŭtoroj, kiuj ofte kritikis unu la alian.

ĵurnaloj en Germanio, Aŭstrio kaj Ĉeĥoslovakio. Siavice, gvidaj germanaj liberpensuloj, socialdemokratoj kaj komunistoj egale estis publikigitaj en la kontraŭreligia gazetaro, ĉefe Hartwig.

La du plej gravaj restantaj fuzioj estis tiuj de la germana GpF kun la socialdemokrata VFFinBerlin, kaj la kreado de transnacia proletara liberpensa organizaĵo en Ĉeĥoslovakio. Denove, la IPF kontrolis la intertraktadojn, ĉeestante la soveta reprezentanto de IPF, Lukaĉevskij.⁹⁴ En Germanio, la kunfandiĝo realiĝis en 1927, tiel kreante, se ne unu, almenaŭ domina germana organizaĵo de proletara liberpensuloj.⁹⁵ La intertraktadoj de la Freidenkerbund kaj la Socialistaj Malkredantoj en Ĉeĥoslovakio, planita por frua 1927, ankaŭ faris bonan progreson.

Post la unua jaro, la rezultoj de la IPF estis efektive imponaj: en Ĉeĥoslovakio kaj Germanio, proletaj liberpensuloj jam aranĝis kelkajn el siaj ĉefaj disputoj. Disputoj kaj komencis krei unuigitajn naciajn liberpensajn asociojn. Ĉiuj ĉi tiuj intertraktadoj jam komenciĝis kiam la IPF estis establita kaj tial povus esti interpretita kiel kaj efiko kaj kaŭzo de la nova internacia kunlaboro. Kvankam la IPF ne povis havi ian ajn veran potencon super siaj membroasocioj, ĝi povis utiligi sian reprezentan aŭtoritaton formi komunan internacian korpon de socialisma libera penso kaj difini gvidliniojn por la kunfandiĝo de la heterogenaj naciaj asocioj. Plejparto de ĉio, ĝi provizis sufiĉe potenca platformon por tiuj, kiuj vidis socialisman liberpenson kiel senpartia movado kaj klopodis superi la disiĝon inter socialdemokratoj kaj komunistoj.

En 1926, la provoj kunlabori atingis sian kulminon, kiam granda grupo de germanoj liberpensuloj el Germanio, Aŭstrio kaj Ĉeĥoslovakio ekiris por sep-semajna vojaĝo tra Sovetunio "de Leningrado ĝis Bakuo" kaj reen denove, kiel unu partoprenanto resumis ĝin.⁹⁶ "soveta turismo" tiutempe estis kreskanta industrio kun multaj intelektuloj kaj ĵurnalistoj mirantaj pri revolucia Rusio. Siavice, la bolŝevikoj ampleksis la ŝancon por plivastigita propagando. La grupo de liberpensuloj estis speciala tiom, kiom ĝi konsistis el konvinkitaj socialistoj kaj aliaj simpatiantoj de la soveta religia politiko sed ne estis dominata de komunistoj. Krome, ili ŝajne estis specialaj gastoj de SVB kun pluraj GpF-oficialuloj partoprenantaj en la kunsidoj de la plenuma komitato de SVB.⁹⁷

"Ausunserer Internationale", Freier Gedanke 8, nr. 3 (1927): 5.

Por plia legado, vidu Kaiser, Arbeiterbewegung und Religionskritik, 173-177.

Erich Mäder, Zwischen Leningrad und Baku: Wassah ein proletarischer Freidenker in Sowjet-Russland? (Windischleuba: Hans Schumann, 1926).

Vidu GARF, Fond R5407, Opis' 1, Delo 10.

Post sia reveno, Erich Mäder, unu el la socialdemokratoj, verkis ĝenerale simpatian sed kelkfoje akre kritikan vojaĝraporton. Kiel lia kunvojaĝanto Erich Vogl, kiu estis nek liberpensulo nek socialisto, sed modernisto.

pastro, Mäder estis tre impresita de la klopodoj de la sovetia socio en la batalo kontraŭ religio.⁹⁸ Lia kritiko koncernis certajn detalojn de la ĉiutaga vivo kaj kulturo de Sovetunio kaj ĉefe la larĝan subpremadon de ne-bolŝevikaj socialistoj. Tamen, la sovetia vivmaniero evidente fascinis nekomunistojn tra la partioj.

linioj kaj alvokis la vizion de nova sekulara socialisma kulturo.⁹⁹ La sendiaj movado, tiel, fariĝis reprezentanto de socialismo kaj socialisma kulturo eksterlande.

Por fari unuan konkludon pri la efiko de la IPF, oni povus diri, ke ĝia sukceso ĉiam estis prezentita kiel bazo kaj modelo por unuigi la diversajn frakciojn de socialisma liberpensado je naciaj niveloj. Krome, la internacia movado kun sia forta unuiga impeto eĉ ŝajnis domini la naciajn evoluojn. Ĝis ia grado, ĉi tion kaŭzis la kapablo de la IPF eviti frakciajn ideologiajn koliziojn, kiujn oni ne povis eviti sur naciaj kaj regionaj bazoj per siaj tre konkretaj potencbataloj. En la nova organizo, ideologiaj dislimoj ŝajnis sekundaraj. La IPF estis dominita de nepartiaj socialistoj kiuj antaŭvidis radikalajn socialistojn, sed tamen nekomunistojn ateisma socio. Kaj socialdemokratoj kaj komunistoj en la IPF konsentis.

Krizo kaj Split, 1928–1930

La skripturo de IPF subteni ĉiujn socialismajn partiojn, kiuj favoris la disiĝon de eklezio kaj ŝtato kaj rifuzis kunlabori kun la "klerikalaroj" kaj socidemokrataj partioj enirantaj "kapitalismajn" aŭ "klerikalajn" registarojn tra tuta Eŭropo elvokis latentajn streĉiĝojn. Iam la germanaj proletaj liberpensaj organizoj disiĝis sekve de socidemokrata subteno por "klerikala" kandidato kandidatiĝi por prezidanto, la IPF helpis la kritikistojn. Sed kvankam la IPF estis ideologie pli proksima al la komunistaj partioj, ĝi ne aprobis ĝian striktan partian disciplinon pli kaj pli truditan de Moskvo.

En sia raporto pri siaj spertoj en Sovetrusio, la germana komunisto Anna Lindemann, en revuo pri la sendia movado, emfazis, ke la demando-

Mäder, Zwischen Leningrad und Baku;kaj Carl Vogl, Sowjet-Rußland: Wie ein deutscher Pfarereressah und erlebte (Leipzig: Oswald Mutze, 1927).

La fascino, kiun spertis okcidentaj vizitantoj iam alfrontitaj kun sendieco kaj ŝtatateismo povus esti la temo de aparta esplorprojekto.

la divido de religio aŭ nereligio estis senpolitika kaj ne simple kultura.¹⁰⁰ Sammaniere Viktor Stern akre kritikis aŭstran socidemokration kaj la aŭstra branĉo de la IPF kiu – same kiel la germana Freidenkerbund de Ĉeĥoslovakio – evoluis rekte el la burĝa organizaĵo per “proletariĝo” de si mem. Rilate al la gvidlinioj de la IPF, li ripetis sian kritikon de religio kiel privata afero.¹⁰¹ Dum la nekomunistoj plene konsentis, ili ja ne akcepti la superecon de komunisma politiko super la komuna liberpenso kaŭzo.¹⁰²

Tiujn diferencojn oni povus ignori tiel longe kiel la organiza laboro daŭrus. Sed la intencitaj kunfandiĝoj de germanaj kaj ĉeĥoslovakaj socialismaj liberpensaj asocioj fine ne sukcesis. Dum la GpF kaj la VfF trovis komunajn bazojn kaj kuniĝis, pluraj pli malgrandaj grupoj - multaj el ili komunistaj - aŭ neniam efektivigis la planon kunfandiĝi, aŭ disiĝis de la GpF tuj antaŭ ol la unio estis sigelita.¹⁰³ Sammaniere, intertraktadoj inter la Freidenkerbund kaj la SPB en Ĉeĥoslovakio estis blokita. Intertraktadoj neniam preterpasis la interkonsenton pri la formalaj kondiĉoj por la unio en majo 1927. Ĉi tion parte kaŭzis la renoviĝinta harmoniigo de naciaj kaj ideologiaj difektaj linioj: la SPB-ĵurnalo, *Máják* (Lumturo), atakis la komuniston *Leben-hart*, la sekretarion de la Freidenkerbund, ĉar li kuraĝis plendi pri la konduto de KPĈ al la germanaj proletaj liberpensuloj.¹⁰⁵ La Freidenkerbund, siavice, rifuzis komunistan enmiksiĝon en siajn proprajn aferojn kaj, poste, kritikis la SPB pro klare kliniĝi al unu politika direkto.

Antaŭ 1928, leninista ortodokseco estis establita en Sovetunio kaj ĉio la komunistaj partioj estis premitaj al konformiĝo. Denove, ĉi tiu nova politika ortodokseco ne estis tro sincera pri religiaj temoj. Tamen, la sendia movado kaptis la momenton kaj deklaris unufoje por ĉiam, ke vera socialisma mond-vidpunkto estis ekvalenta al dialektika materiismo, kiu lasis neniun lokon por religio - eĉ ne en privataj aferoj. Ĉi tio ankoraŭ estis kongrua kun la vidpunkto de la IPF principoj, sed komunistaj taktikoj baldaŭ kondukis al malferma konflikto.

Kiam la IPF kunvenis por sia tria kongreso en Kolonjo, neniu atendis, ke la krizo en la naciaj asocioj disvastiĝus al la internacia nivelo. Hartwig,

A. Lindeman, “Bor’ba sreligiej vSovetskom Sojuze,” *Antireligioznik* 1, nr. 11 (1926): 18.
V. Štern, “Otnoŝenie avstriiskoi social-demokratii kreligij icerkvi,” *Antireligioznik* 1, nr. 11 (1926): 19–25.

Rudolf Lebenhart, “Freidenkerbund und KPĈ,” *Freier Gedanke* 8, nr. 1 (1927): 1–2.

Kaiser, *Arbeiterbewegung und Religionskritik*, 178.

LadislavBeran, “Slučování bezvěreckého hnutí,” *Máják* 3, no. 22 (1926–27): 282–284.

A. Singer, “Bezvěrectví apolitickéstrany,” *Máják* 3, nr. 16 (1926–27): 195–196.

“Ausdem Bunde,” *Freier Gedanke* 9, nr. 12 (1928): 7.

la prezidanto, fakte plejparte konsentis kun la komunista kritiko, kaj estis sin referencita de la komunistoj. Krome, por la unua fojo, la SVB-delegito, Lukačevskij, akiris aprobon de la germanaj aŭtoritatoj por partopreni. Ankoraŭ optimisma, Hartwig eĉ atribuis la IPF kiel rolmodelon por socialisma internaciismo ĝenerale. Sed la komunistaj delegitoj elektis kolizian vojon: ili sugestis rezolucion, kiu kondamnis socialdemokratajn gvidantojn kaj ilian supozeble ŝtatperfidan politikon kontraŭ Sovetunio. Dum la germana kaj aŭstra delegitoj voĉdonis kontraŭ ĉi tiu rezolucio, ĉiuj aliaj voĉdonis favore. Ĝi estis aprobata kun sagita plimulto, precipe ĉar la nekomunista germana Freidenkerbund de Ĉeĥoslovakio voĉdonis favore kaj, per tio, certigis la komunistan plimulton.¹⁰⁷ Kiel Lebenhart klarigis retrospektive, la Freidenkerbund havis konsideris ĉi tiun konflikton interna problemo de la GpF kiu disvastiĝis al la IPF.¹⁰⁸

Sed la damaĝo estis neriparebla. Hartwig prenis pozicion kontraŭ la rezolucio, kiun li konsideris ne nur komunisma, sed ankaŭ soveta malobservo. Dum la jaroj 1928 kaj 1929 li interŝanĝis vortajn batojn kun Lukačev-skij en la IPF-gazetaro. Subtenata de la germana, aŭstra kaj ĉeĥoslovaka socia movado. demokratiaj organizoj, li transprenis kontrolon de la oficiala IPF-ĵurnalo, dum la soveta SVB daŭre agitis kontraŭ la IPF-gvidantaro en siaj propraj ĵurnaloj kaj subtenis la opoziciajn komunistojn inter la GpF. La ĉeĥa SPB ankaŭ atakis kaj la socialdemokratojn kaj la germanan Freidenkerbund, frakasante la ebleco de unuiĝinta proletara liberpensuma movado en Ĉeĥoslovakio. Siavice, nur malgranda malplimulto de la lokaj ĉapitroj de la Freidenkerbund aliĝis al la SPB kaj la Komunista Partio. Rudolf Lebenhart estis forpelita el la KPĈ, kiam li defendis la sendepandan sintenon de la Freidenkerbund. Kiel konsekvenco, la IPF fakta kaj sufiĉe abrupte ĉesis funkcii post Kolonjo.

Tamen, ĉi tiu disiĝo ne devas esti reduktita al puraj komunistaj taktikoj, ĉar ĝi enradikiĝinta en longaj ekzistantaj faŭltoj. Retrospektive, ŝajnas mirige kiom malfrue ĉi tiu konflikto malkaŝe manifestiĝis. Unu konsekvenco estis la malsukceso de SVB krei sendependa socialisma ateista kulturo propra. Serĉante aliancinojn, ili estis pretaj eniri la teritorion de Komintern. Kiam, en 1928, la SVB renkontis loka organizaĵo de germanaj liberpensuloj en Duseldorfo, ili estis impresitaj per sia revolucia fervoro kaj volemo ataki la socialdemokratojn.¹⁰⁹ Sed ĉar la SVB ne precize sciis, kun kiu ili traktis, ili kontaktis la gvidantaro de KPD en Berlino. La germanaj komunistoj, siaflanke, reagis kun konsterno kaj avertis la SVB-on kunlaborante kun la Düsseldorf-grupo,

Kaiser, Arbeiterbewegung und Religionskritik, 199–203.

Rudolf Lebenhart, "Der III. Kongress der IPF", Freier Gedanke 9, nr. 3 (1928): 2–4. Plej verŝajne unu el la anarko-sindikataj GpF-splititaj frakcioj.

kies membroj certe ne estis komunistaj, sed "sindikatoj". Tamen, kiel delegito de la sendia movado ĉe la IPF-kongreso en Kolonjo notis en Junio 1928, pro la mankanta organizado de germanaj komunistaj liberpensuloj, la opoziciaj sindikatoj estis fakte valoraj aliancanoj.¹¹⁰ Tamen, en 1929, Lukaĉevskij plendis en la rusa gazeto, ke "la komunistaj partioj ĉi tiu tago ne vere agnoskis la signifon [...] de la movado de proletaraj liberpensuloj kiel vera amasmovado."¹¹¹ La rezolucio de Kolonjo tial ankaŭ estu konsiderata kiel dokumento pri la malsukceso de la sendia movado certigi, almenaŭ parte, sendependecon de la bolŝevika gvidantaro. Tio ne estas nei la evidentajn provojn subfosi socidemokratajn organizojn ĉie Eŭropo post 1929 - spegulo de la vojo al Stalinismo en Sovetunio.¹¹² Ĉe la samtempe, la SVB komencis pli agreseme alfronti nekomunistojn en la IPF: ĝi ŝanĝis sian internan kurson, nun provante ekstermi religion per subpremado de la kredantoj.¹¹³

En 1930, la IPF fine dividiĝis en du frakciojn, ambaŭ pretendante reprezenti la organizaĵo. Dum la socia demokrata alo baldaŭ sufiĉe proksimiĝis al la Brusela Internacia, la (pli malgranda)komunista alo provis establi la etikedi "IPF" por siaj propraj celoj sen granda sukceso. Antaŭ 1936, ĉiuj frakcioj denove kunvenis en Prago ĉe la lasta kongreso de la tutmonda liberpensulo movado antaŭ la venonta milito. Tiam, la germanaj kaj aŭstraj organizaĵoj jam ĉesis funkcii. Sed ankaŭ la sovetia sendia movado pasis sian zeniton: dum la 1930-aj jaroj, ĝi estis preskaŭ aboliciita de la komunistoj Festo.

Konkludo

La historio de la IPF aperas kiel malsukcesa provo integri du malsamajn flugilojn de la socialista movado. Kvankam ĉi tiu takso estas certe vera, valoras konsideri pli detale la originojn de la konflikto, kiu aperis en la jaro 1928. La komunistaj membroj de la PFT estis metitaj sur kolizian kurson kun siaj kolegoj-ligoj post kiam la Kominterno deklaris ĉiujn socialdemokratajn partiojn "sociaj perfiduloj" kaj "sociaj faŝistoj" - slogano, ke la germana kaj ĉeĥa komunumo-

Vidu GARF, Fond R5407, ops' 1, delo 16.

Citata en Tokareva, "Komintern iInternacional," 20.

Por simila kazo de subfoso, vidu la FreieSchulgesellschaften (Liberaj Lernejoj Societoj) en Germanio: SiegfriedHeimann kaj Franz Walter, Religiöse Sozialisten und Freidenker in der Wei-marer Republik (Berlino: Dietz, 1993).

Daniel Peris, "La Kongreso de la Sendiaj de 1929," Sovetiaj Studoj 43, n-ro 4 (1991): 711-732.

nistoj fervore dungitaj. La sendia movado akceptis ĉi tiujn etikedojn kiel ili taŭgis sian propran radikaligan tagordon.¹¹⁴ Tamen, kaj en la germana kaj en la ĉeĥoslovaka ekzemploj, aliaj klarigaj aliroj devas esti konsiderataj. Ĉar ĉi tiu ĉapitro emfazis, la PFT antaŭenigis mem-bildon esti parto de la tutmonda socialisma movado. Sed kontraŭe al la socialistoj, ĉi tiuj maldekstraj liberpensuloj rekte ligis la ekonomian liberigon de la laboristoj al ilia spirita emancipiĝo. De la komenco mem, ili estis multe malpli pretaj kaj kapablaj kompromisi. Kvankam ili foje toleris koaliciojn de socialismaj kaj

burĝaj partioj, aliancoj kun la eklezioj, konsiderataj kiel la vera klasmalamiko, estis tabuo. Interese, kaj la germana kaj la ĉeĥoslovaka respublikoj komencis dialogi kun la katolika eklezio proksimume samtempe dum liberpensuloj radikaliĝis, nome dum la dua duono de la 1920-aj jaroj. Sekve, la radikalaj partoj de la PFT sentis sin perfiditaj de siaj propraj sekulare konstituitaj respublikoj. Tio estis precipe vera por la federacia ŝtato Prusio, kies socialdemokrata registaro subskribis konkordon kun la Katolika Eklezio en 1929. Ĉi tiu proksimiĝo plejparte reflektis la postmilitan ordon, sed funkciis kiel komenca sparko por la PFT kiu vidis konvinkan pruvon pri la koluzio inter la socialdemokrataj registaroj kaj la klerikalaj povoj. Sekve, liberpensuloj estis aparte alarmitaj de la fakto, ke konfesiaj lernejoj daŭre ekzistis kaj ĝuis certajn jurajn prerogativojn. La sovetia SVB, aliflanke, plurfoje uzis la gazetaron de IPF por certigi al la pli larĝa publiko, ke neniu tia interkonsento inter eklezio kaj ŝtato realiĝos en Sovetrusio.

Kaptita inter obstina kaj pli kaj pli stalinisma Kominterno kaj konkordato de eklezio kaj ŝtato, ne multe da spaco restis por la proletaj liberpensuloj, kiuj, laŭdifine, havis sekularismajn vidpunktojn, inkluzive de la apartigo de eklezio kaj ŝtato kaj la ideo, ke por socialismaj partioj engaĝiĝo al nereligia kulturo estis esenca ideologia antaŭkondiĉo. Krome, la IPF ŝajnis esti tre "aŭstra" organizaĵo kun sia potenca bazo (se ajna) plejparte inter la germanaj liberpensuloj de Ĉeĥoslovakio kaj Aŭstrio. Ne hazarde, ĉi tiuj estis la solaj regionoj en Centra Eŭropo, kie la disiĝo inter socialdemokratoj kaj komunistoj havis nur malgrandan efikon. La IPF gvida personaro konsistis el senpartiaj socialistoj, kiuj provis fari fruktodonajn la internacia IPF por plifortigi la unuecon de la laborista movado sur nacia nivelo. Ĉi tiu entrepreno estis probable kondamnita de la komenco, sed tamen devus esti agnoskita kiel signifa kontribuo al la intermilita historio de socialismo kaj sekularismo.

Michail Ŝejnman, "Komintern iredigija," *Antireligioznik* 3, nr. 11 (1928): 6–22.

Proletara liberpenso, en sia organizita formo, de la komenco mem klopodis superi la ekzistantajn fluojn de liberpenso en du decidaj aspektoj. Unue, mi esperis lanĉi amasmovadon, intencante alporti novan manieron de vivo al la tuta laborista klaso. Due, ĝi volis esti pli ol klera alternativo al eklezia kredo. Anstataŭe, ĝi konsideris religion publike kaj religion private identaj kaj provis kontraŭstari ambaŭ.

Interese, proletara liberpenso kiel nehistoria kultura fenomeno devis forte fidi je establitaj liberpensaj praktikoj:¹¹⁵ kiam, en 1931, komunistaj liberpensuloj vizitis Sovetunion kaj demandis pri novaj "komunismaj" ritoj, ili estis flankenpuŝitaj. Kiel klarigis la estro de la sendia movado, Iar-Oslavskij, tiaj ritoj ekzistis simple ĉar iuj homoj en kamparaj regionoj areoj postulis ĝin. Sed, kiel oni deklaris, tiaj agoj tute neniel rilatis kun sendieco aŭ socialisma liberpenso.¹¹⁶ La ekzistokialo de proletara liberpenso, tial, baziĝis sur ĝia politika efiko: socialisma sekularismo kiel reprezentita de la IPF neniam konsistis el iu ajn nova enhavo preter la jam establitaj sekularaj ritoj en la tradicio de deknaŭjarcenta liberpenso. Ĝi estis ĝuste ĉi tiu politika fokuso, kiu kondukis al la kolizio kun socia demokratio kaj ortodoksa komunismo: ambaŭ ne estis tro interesitaj pri diluado de sia ideologia kerno. Post kiam la komunistoj ampleksis la IPF kaj ĝiajn membro-organizaĵojn kiel utilaj iloj, ili baldaŭ fariĝis malplenaj ŝeloj.

Arkivaj Fontoj

Gosudarstvennyj arkhiv Rossiiskoi federacii (Ŝtata Arkivo de la Rusa Federacio, GARF)

Fonduso R5407, paĝo 1, paĝo 10

Fonduso R5407, paĝo 1, paĝo 11

Fonduso R5407, paĝo 1, paĝo 16

Bibliografio

Anon. "Aus unserer Internationale." Freier Gedanke 2, nr. 7 (1921): 5.

Anon. "K našemu názvu." Jiskry 2, nr. 15 (1921): 144.

Vidu la ĉapitron de Antoine Mandret-Degeilh en ĉi tiu volumo.

E. Jaroslowski, Die Gottlosenbewegung in der Sowjetunion: Rede in der gemeinsamen Sitzung des Arbeiterpräsidiumsdes Bundes Streitbarer Gottloserinder UdSSR mit der internationalen Delegation Proletarischer Freidenker, gehalten am 6. Novembro 1931 (Moskvo:Verlagsgenossen-schaft ausländischer Arbeiterinder UdSSR, 1933-a Luschewski).

- Anon. "Sjezd Federace Komunistických Osvětových Jednot." Jiskry: Organ Federace Komunistických Osvětových Jednot 2, n-ro. 24 (1921): 249.
- Anon. "Der Karlsbader Bundestag." Freier Gedanke 4, nr. 1 (1923): 1-3.
- Anon. "Der Schutz der Interessen der Konfessionslosen in der Tschechoslowakischen Republik." Freier Gedanke 4, n-ro 11 (1923): 1-2.
- Anon. "Aus dem Bunde." Freier Gedanke 5, nr. 2 (1924): 8.
- Anon. "Kulturpolitik - nicht Parteipolitik." Ateisto 20, nr. 2 (1924): 11-14.
- Anon. "Die proletarische Freidenker-Internationale und die proletarischen Freidenker Deutschlands." Ateisto 21, n-ro 6 (1925): 61.
- Anon. "Aus der Bewegung." Ateisto 22, nr. 9 (1926): 140-141.
- Anon. "Členům Volné myšlenky československé!" Volný Myslitel 1, nr. 21 (1926): 1-5.
- Anon. "Die Freidenkerbewegung in Sowjetrußland: Referat des Genossen Jaroslawsky, Vorsitzender der Organisation der 'Gottlosen' und Chefredakteur der freisinnigen Zeitungen." Freier Gedanke 7, nr. 20 (1926): 1.
- Anon. "D-ro Bartošek." Bezbožnik 1, nr. 1 (1926): 13.
- Anon. "Isполnitel'nomu Komitetu Internacia Proletarskich Vol'nodumcev." Antireligioznik 1, nr. 1 (1926): 74-79.
- Anon. "Pis'mo IPF v Bezbožnik." Antireligioznik 1, nr. 1 (1926): 80-81.
- Anon. "Aus unserer Internationale." Freier Gedanke 8, nr. 3 (1927): 5.
- Anon. "Aus dem Bunde." Freier Gedanke 9, nr. 12 (1928): 7.
- Bartošek, Theodor. Odluka církevodstátu a její důsledky. Prago: Svaz Národního Osvobození, 1924.
- Bartošek, Theodor. "Naše první studijní výprava do SSSR." Nové Rusko 1, no. 10-11 (1925): 257-260.
- Beran, Ladislav. "Slučování bezvěreckého hnutí." Maják 3, ne. 22 (1926-27): 282-284.
- Bosl, Karl, red. Die erste tschechoslowakische Republik kiel multinationaler Parteienstaat. Munkeno: Oldenbourg, 1979.
- Brandes, Detlef. "Die tschechoslowakischen National-Sozialisten." In Die erste tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat, redaktita de Karl Bosl, 101-154. Munkeno: Oldenbourg, 1979.
- Dahlke, Sandra. "An der antireligiösen Front": Der Verband der Gottlosen in der Sowjetunion der zwanziger Jahre. Hamburgo: Kovač, 1998.
- Dittrich, Lisa. Antiklerikalismus en Eüropo: Öffentlichkeit und Säkularisierung in Frankreich Spanien und Deutschland (1848-1914). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.
- Fasora, Lukáš, Jiří Hanuš, kaj Jiří Malíř, eds. Sekularigo kaj la laborista klaso: La čeňho Teroj kaj Centra Eüropo en la 19-a jarcento. La Vergne: Wipfand Stock, 2011.
- Freeze, Gregory L. "Kazo de Deformita Antiklerikalismo: Pastraro kaj Socio en Imperia Rusio." Eüropa Historio Kvaronjaraĵo 13 (1983): 177-200.
- Freier Gedanke 3, nr. 1-2 (1922): 1-5.
- Gleixner, Johannes. "Menschheitsreligionen": TGMasaryk, AV Lunačarskij und die religiöse Herausforderung revolutionärer Staaten. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.
- Gleixner, Johannes. "Komencoj de Soveta Sociologio de Religio kaj la A(Religio) de Moskoviĵaj Laboristoj (1925-1932)." En Translokigoj de Scio pri Religio kaj Ateismo en Centra kaj Orienta Eüropo, redaktita de Dirk Schuster kaj Jenny Vorpahl. Berlino/Bostono: DeGruyter, 2020 (venonta).

- Hartwig, Theodor. Sozialismus und Freidenkertum. Bodenbach: Verlag des Bundes proletarischer Freidenker, 1924.
- Heimann, Siegfried, kaj Franz Walter. Religiöse Sozialisten und Freidenker in der Weimarer Republik. Berlino: Dietz, 1993.
- Jaroslawski, Emel'jan. Die Gottlosenbewegung in der Sowjetunion: Rede in der gemeinsamen Sitzung des Arbeiterpräsidiums des Bundes Streibar Gottloser in der UdSSR mit der internationalen Delegation Proletarischer Freidenker, gehalten am 6. novembro 1931. Moskvo: Verlagsgenossenschaft ausländischer Arbeiter in der UdSSR, 1933.
- Jemelka, Martin. "La socialdemokrata ateisma movado en intermilita Ostrava." En Sekularigado kaj la laborista klaso: La ĉeĥaj landoj kaj Centra Eŭropo en la 19-a jarcento, redaktita de Lukáš Fasora, Jiří Hanuš kaj Jiří Malíř, 174–192. La Vergne: Wipf kaj Stock, 2011.
- JH "Snahy po sjednocení bezvěreckého hnutí." Maják: Lidová revue pro socialismo, kulturua výchovu, Organ svazu socialistických bezvěrců 2, n-ro. 3 (1925): 36–38.
- Jiskry: Organ Sdružení Soc. Dem. Bezvěrců 1 (1920): 1.
- Kaiser, Jochen-Christoph. Arbeiterbewegung und organisierte Religionskritik: Proletarische Freidenkerverbände in Kaiserreich und Weimarer Republik. Stutgarto: Klett-Cotta, 1981.
- Kaiser, Jochen-Christoph. "Organisierte Religionskritik im 19. und 20. Jahrhundert." Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 37 (1985): 203–215.
- Kilian, Theodor. "Freidenker-Internationale und ihr Organ." Freier Gedanke 3, nr. 13 (1922): 4–5.
- Kudláč, Antonín KK Příběh(y) Volné myšlenky. Prago: Nakl. Lidové Noviny, 2005.
- Laqua, Danielo. "'Laique, démocratique et sociale'? Socialismo kaj la Internacia Liberpensulo." Laborhistoria Recenzo 74, nr. 3 (2009): 257–273.
- Laqua, Daniel. La Epoko de Internaciismo kaj Belgio 1880–1930: Paco, Progreso kaj Prestiĝo. Manĉestro: Manchester University Press, 2013.
- Lebenhart, Rudolf. "Zuerst internationalen Freidenkerkongreß." Freier Gedanke 5, nr. 19 (1924): 1.
- Lebenhart, Rudolf. "Die Internationale proletarischer Freidenker." Freier Gedanke 6, nr. 12 (1925): 1.
- Lebenhart, Rudolf. "Zur Vereinheitlichung der proletarischen Freidenkerbewegung in der tschechoslowakischen Republik." Freier Gedanke 6, nr. 20 (1925): 1.
- Lebenhart, Rudolf. "Freidenkerbund und KPČ." Freier Gedanke 8, nr. 1 (1927): 1–2.
- Lebenhart, Rudolf. "Der III. Kongreso der IPF." Freier Gedanke 9, nr. 3 (1928): 2–4.
- Lenin, Vladimir I. "Socialismo kaj Religio." En VI Lenin: Kolektitaj Verkoj, volumo 10: Novembro 1905 – Junio 1906, redaktita de Andrew Rothstein, 83–87. Moskvo: Progress Publishers, 1972.
- Leonhard, Jörn, kaj Ulrike von Hirschhausen, red. Komparante Imperiojn: Renkontoj kaj Translokiĝoj en la Longa Deknaŭa Jarcento. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.
- Lêvêque, Pierre. "Libre Pensée et socialisme (1889-1939): Quelques points de repère." Le mouvement social 57 (1966): 101–141.
- Lindeman, A. "Bor'ba s religiej v Sovetskom Sojuze." Antireligioznik 1, nr. 11 (1926): 16–18.
- Luchterhand, Otto. Die Religionsgesetzgebung der Sowjetunion. Berlino: Berlin Verlag, 1978.
- Mäder, Erich. Zwischen Leningrad und Baku: Was sah ein proletarischer Freidenker in Sowjetrußland? Windischleuba: Hans Schumann, 1926.

- Malínek, Vojtěch. "Kapitán generace? Zdeněk Kalista anejmladší česká literatura v letech 1919-1924." PhD dis., Univerzita Karlova v Praze, 2014.
- Malíř, Jiří. "La Antiklerikalismo de Socialdemokratio kaj la Sekularigado de la Laborista Klaso en la Ĉeĥaj Landoj." En *Sekularigado kaj la Laborista Klaso: La Ĉeĥaj Landoj kaj Centra Eŭropo en la 19-a Jarcento*, redaktita de Lukáš Fasora, Jiří Hanuš kaj Jiří Malíř, 83-115. La Vergne: Wipfand Stock, 2011.
- Mally, Lynn. *Kulturo de la Estonteco: La Proletkulta Movado en Revolucia Rusio*. Berkeley: Universitato de Kalifornio, 1990.
- Matoušek, Milano. "Korganisační otázce našeho hnutí." *Socialistický bezvěrec* 1, no. 14 (1922): 108.
- Matoušek, Milano. "První mezinárodní kongres socialistických bezvěrců." *Maják: Lidová revue pro socialism, kulturní výchovu, Organsvazu socialistických bezvěrců* 1, no. 9 (1924): 137-140.
- Müller, A. "Die Freidenker-Internationale auf dem Wege." *Freier Gedanke* 3, nr. 21 (1922): 1-2; 5.
- Nešpor, Zdeněk R. "Der Wandel der tschechischen (Nicht-)Religiosität im 20. Jahrhundert im Lichtesozio-logischer Forschungen." *Historisches Jahrbuch* 129 (2009): 501-532.
- Pehr, Michal, kaj Jaroslav Šebek. *Československo a Svatý stolec: Od nepřátelství ke spolupraci (1918-1928): I. Úvodní studium, kun la helpo de Pavel Helan kaj Marek Šmíd*. Prago: Masarykův ústav AV ČR, 2012.
- Peris, Daniel. "La Kongreso de la Sendiuloj de 1929." *Sovetiaj Studoj* 43, n-ro 4 (1991): 711-732.
- Peris, Daniel. *Sturmante la Ĉielojn: La Sovetia Ligo de la Sendia Ekstremistoj*. Ithaca: Cornell University Press, 1998.
- Prüfer, Sebastiano. *Sozialismus statt Religio: Die deutsche Sozialdemokratie vor der religiösen Frage, 1863-1890*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002.
- Riddell, John, red. *Al la Unuiĝinta Fronto: Procedoj de la Kvara Kongreso de la Komunista Internacio, 1922*. Leiden/Boston: Brill, 2012.
- RK "Ojednotuv bekvěreckém hnutí." *Volná Myšlenka*, 7-an de decembro 1928.
- RL [= Rudolf Lebenhart]. "Johann Hus." *Freier Gedanke* 6, nr. 13 (1925): 1.
- Rostowzeff, Andrej. "Der Kongreß der 'Gottlosen' in Moskau." *Ateisto* 21, nr. 9 (1925): 77-80.
- Schulze-Wessel, Martin. "Religio, Politiko kaj la Limoj de Imperia Integriĝo: Komparo de la Habsburga Monarkio kaj la Rusa Imperio." En *Komparo de Imperioj: Renkontoj kaj Translokigoj en la Longa Deknaŭa Jarcento*, redaktita de Jörn Leonhard kaj Ulrike von Hirschhausen, 337-358. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.
- Schulze-Wessel, Martin. *Revolution und religiöser Dissens: Der römisch-katholische und der russisch-orthodoxe Klerus als Träger religiösen Wandels in den böhmischen Ländern und in Russland 1848-1922*. Munkeno: Oldenbourg, 2011. Šejnman, Miĥail. "Komintern iredigia." *Antireligioznik* 3, nr. 11 (1928): 6-22.
- Kantisto, A. "Bezvěrectví politické strany." *Maják* 3, ne. 16 (1926-27): 195-196. Štern, V. "Otnošenie avstrijsko-social-demokratii k religii icerkvi." *Antireligioznik* 1, nr. 11 (1926): 19-25.
- Tokareva, ES "Komintern i Internacjonal proletarskich svobodomyšljaščich vbor'be protiv religii Vatikana." *Historio: Elektronnyj naučno-obrazovatel'nyj žurnal* 9, no. 4 (2018). <http://history.jes.su/s207987840002215-5-1>.

Tyssens, Jeffrey, kaj Petri Mirala. "Transnaciaj Sekularoj: Belgio kaj Internacia Forumo por Liberpensuloj kaj Framasonoj en la Bela Epoko." *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 90, no. 4 (2012): 1353-1372.

Vogl, Carl. *Sowjet-Rußland: Wieein deutscher Pfarrer es sah und erlebte*. Leipzig: Oswald Mutze, 1927.

Weir, Todd. "La Sekulara Pretere: Libera Religia Malkonsento kaj Debatoj pri la Postvivo en Deknaŭjarcenta Germanio." *Eklezia Historio* 77, n-ro 3 (2008): 629-658.

Weir, Todd. "Eŭropa Kulturo-Milito en la Dudeka Jarcento? Kontraŭkatolikismo kaj Kontraŭbolŝevismo inter Moskvo, Berlino kaj Vatikano 1922 ĝis 1933." *Journal of Religious History* 39, nr. 2 (2015): 280-306.

Weir, Todd. "Enkonduko: Komparo de Kulturmilitoj de la Deknaŭa kaj Dudeka Jarcentoj." *Revuo pri Nuntempa Historio* 53, n-ro 3 (2018): 489-502.

Wingfield, Nancy M. "Laborista Klasa Politiko en la Bohemaj Landoj 1918-1921: Nacia Identeco, Klaskonscio, kaj la Soci-Demokrataj Partioj." *Bohemio* 34 (1993): 90-105.

Lupo, Arturo. "Der ersteinternationaleKongressproletarischer Freidenker." *Ateisto* 20, nr. 20 (1924): 125-131.

Zápotocký, Antonín, Stanislav K. Neumann, kaj Ladislav Beran. "Ujednání: Zujednání mezi zástupcivýkonného výboru KSČ, Proletkulta Federace komunistickýchosvětových jednot, usneseného na společné poradě dne 15. května 1922." *En KSČ akultura: Sborník dokumentů, projevů a článků ke kulturnípolitice KSČ: Díl I. 1921-1948*, redaktis Václav Šeda, 36-37. Prago: Vysoká šokola Politická U VKS3Č, 1977.

Zieman, Benjamin. "Zur Entwicklung christlicher Religiosität in Deutschland und Westeuropa, 1900-1960." *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 65 (2013): 99-122.

Klaŭso Spenninger

Movado Kiu Neniam Realigis: La

Percepto de Scienca Materiismo kiel

Sekulara Movado en la Deknaŭa Jarcento

Germanio

En novembro 1855, Rudolph Wagner, fama germana anatomiisto kaj fiziologo, skribis urĝan leteron al la fama kemiisto Justus von Liebig. Kiel pia kaj konservativa protestanto, Wagner avertis Liebig pri tio, kion li kredis...
esti emerĝanta ateista movado en Germanio, kiu prenis siajn argumentojn de la natursciencoj. Pli specife, li avertis sian kolegon pri la "Vogt-Mole-schott-Büchnersche [...]Materialismus, der uns mit einemneuen Zeitalter der Barbareibedroht" ("materialismo de Vogt-Moleschott-Büchner kiu minacas nin kun nova epoko de barbareco").¹

Tiutempe, Wagner estis meze de polemika publika debato kun la materialisma zoologo Carl Vogt (1817–1895). La du eniris severan rilaton disputo pri la rilato inter kristanismo kaj moderna scienco. Dum Wagner argumentis por kongrueco, Vogt celis prezenti ateismon kiel logikan sekvon de la natursciencoj. En sia letero al Liebig, Wagner ne nur menciis Vogt, sed ankaŭ referencis la aliajn du ĉefajn protagonistojn de tio, kio fariĝis konata kiel "scienca materiismo": la nederlanda fiziologo Jacob Moleschott (1822–1893) kaj la germana kuracisto Ludwig Büchner (1824–1899). En la germanlingva mondo de la 1850-aj jaroj, ĉi tiuj tri viroj estis vaste legitaj kaj tre polemikaj figuroj. Per la rimedo de popularscienca verkado ili antaŭenigis la ideon, ke ĉio, eĉ la vivo mem, estu klarigota nur per la leĝoj de materio. Ili asertis, ke homoj estas nur naturaj produktoj kaj ke nek Dio nek nemateria animo ekzistus. Eventpenso kaj konduto, laŭ tiu ĉi interpreto, estis determinitaj de materio. Sekve, la materiistoj ankaŭ neis homan liberan volon kaj la ekziston de absoluta moraleco.²

Wagner al Liebig, Göttingen, la 19-an de novembro 1855, BSB Liebigiana II B, Wagner, Rudolf. Tradukoj estas miaj propraj.

Inter la plej vaste legataj materiismaj libroj estis Jacob Moleschott, *Lehre der Nahrungsmittel*: Für das Volk (Erlangen: Ferdinand Enke, 1850); Carl Vogt, *Untersuchungen über Thierstaaten* (Frankfurt/Ĉefa: Literarische Anstalt J. Rütten, 1851); Jacob Moleschott, *Der Kreislauf des Lebens: Physiologische Antworten auf Chemische Briefe* de Liebig (Majenco: Victor v. Zabern, 1852); Carl Vogt, *Köhlerglaube und Wissenschaft: Eine Streitschrift gegen Hofrath Rudolph Wagner* en Göttingen (Gießen: J. Ricker'sche Buchhandlung, 1855); Ludwig Büchner, *Kraft und Stoff: Empirisch-natur-*

La 1850-aj jaroj, en Germanio, estis formitaj de la malsukceso de la Revolucioj de 1848–49 kaj la posta politika reago.³ La kazo de scienca materiismo ilustras kiel senreligieco kaj supozeble sciencaj argumentoj estis uzitaj por esprimi politikan malkonsenton dum ĉi tiu periodo. Ĝi ankaŭ montras, ke Germanio atestis polemikajn debatojn pri la kongruo de kristanismo kaj moderna scienco jam en la jardeko antaŭ la publikigo de la Origino fare de Charles Darwin de Specioj (1859).⁴ La agresema kombinaĵo de scienco kaj ateismo fare de la materialistoj igis multajn samtempulojn kontraŭstari tion, kion ili vidis kiel misuzo de scienco por ideologiaj celoj. Ekzistas malsamaj interpretoj ĉe ludi pri ĉu materiismo povas esti konsiderata kiel efektiva sekulara movado komparebla al la pli posta monisma movado de Ernst Haeckel kaj Wilhelm Ostwald.⁵ Kelkaj akademiuloj eksplicite nomas "materialisman movadon"⁶ aŭ eĉ Vogt, Mole-schott kaj Büchner la "gvidantojn de la radikala materialisma movado".⁷ En kontraste, aliaj argumentas pli singarde, ke ene de la deknaŭjarcenta germana sekularismo "la radikalaj, kontraŭkristanaj materialistoj restis minoritataj."⁸ Owen Chadwick emfazis, ke dum la materialistoj havis multajn legantojn, ili ne havis "hierarkion, sekton, organizon."⁹ Frederick Gregory

philosophische Studien, In allgemein-verständlicher Darstellung (Frankfurto/Ĉefa: MeidingerSohn & Cie., 1855).

Kvankam la revolucio malsukcesis, la 1850-aj jaroj ne celis kompletan revenon al la status quo ante. Demokratia kaj liberala agentejo restis grava faktoro en la publiko. Por la postrevoluciaj jaroj, vidu la detalan studon de Christian Jansen, *Einheit, Macht und Freiheit: Die Paulskirchenkonvention und die deutsche Politik in der nachrevolutionären Epoche 1849–1867* (Düsseldorf: Droste, 2000).

Pri la akcepto de Darwinismo en Germanio, vidu William M. Montgomery, "Germanio," en *La Kompara Akcepto de Darwinismo*, red. Thomas F. Glick (Ĉikago: Universitato de Ĉikago Gazetaro, 1988), 81–116.

Pri la monisma movado en Vilhelma Germanio, vidu Todd Weir, *Sekularismo kaj Religio en Deknaŭjarcenta Germanio: La Ascendo de la Kvara Konfeso* (Kembriĝo: Cambridge University Press, 2014), 253–268.

Kurt Bayertz, "Disvastigante la Spiriton de Scienco: Sociaj Determinantoj de la Popularigo de Scienco en deknaŭjarcenta Germanio," en *Klariga Scienco: Formoj kaj Funkcioj de Popularigo*, red. Terry Shinn kaj Richard Whitley (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1985), 220.

Peter C. Caldwell, *Amo, Morto kaj Revolucio en Centra Eŭropo: Ludwig Feuerbach, Moseo Hess, Louise Dittmar, Richard Wagner* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009), 59.

Andreas W. Daum, "Science, Politics, and Religion: Humboldtian Thinking and the Transformation of Civil Society in Germany, 1830–1870," *Oziris*, 2-a Serio 17 (2002): 136.

Owen Chadwick, *La Sekularigo de la Eŭropa Menso en la Deknaŭ Jarcento* (Kembriĝo: Cambridge University Press, 1993), 173.

parolas pri "tuta forigo"¹⁰ samtempe notante, ke la materialistoj "havis neniam formale kunigis fortojn."¹¹

La karakterizado de scienca materiismo kiel sekulara movado re-ĉefkonfliktoj. Historiisto Todd Weir observas, ke "klare sekularista movado" en Germanio nur "aperus antaŭ la 1860-aj jaroj".¹² Kio do devus unu ideo pri la fenomeno de scienca materiismo en la 1850-aj jaroj? Ĉu ĝi konsistis el kelkaj izolitaj aŭtoroj aŭ ĉu ĝi fakte formis tutan movadon? Kaj kiel ĝi rilatis al la pli larĝa gamo de deknaŭjarcenta sekularismo? La termino "socia movado" uzata por ĉi tiuj fenomenoj ofte restas neklara. Kiel Charles Tilly rimarkigis, "neniu posedas la terminon."¹³ Laŭ sia propra difino, Tilly identigitaj kiel centraj elementoj "kampanjoj de kolektivaj postuloj kontraŭ celaj aŭtoritatoj", "postul-faraj prezentoj inkluzive de specialcelaj asocioj" kiel ankaŭ "publikaj prezentoj pri la indeco, unueco, membroj kaj engaĝiĝo."¹⁴ Aliaj emfazis "grandan nombron da engaĝitaj personoj"¹⁵ kaj "karakteriza sento de kohereco"¹⁶ kiel gravaj konsistigantoj. Plue, politika sciencisto Joachim Raschke deklaras, ke dum sociaj movadoj ne estas difinitaj per specifa formo de organizado, ili "ĝenerale ne ekzistas sen organizado."¹⁷

Surbaze de ĉi tiuj konsideroj, I argue argumentas, ke materiismo en la 1850-aj jaroj ne konsistigas koheran sekularan movadon. La kazo de scienca materiismo konfirmas la diversecon de sekularaj identecoj en la deknaŭa jarcento. Ĝiaj subtenantoj apenaŭ montris senton de kohereco aŭ provis kampanji por kolektivaj asertoj. La materialistoj ankaŭ ne kreis asociojn dediĉitajn al iliaj vidpunktoj. Tamen, sciencistoj, teologoj kaj filozofoj, kiuj batalis kontraŭ materiismo en la 1850-aj jaroj ankoraŭ perceptis ĝin kiel organizitan, kreskantan

Frederick Gregory, *Scienca Materiismo en Germanio de la Deknaŭa Jarcento* (Dordrecht/Boston: D. Reidel Publishing Company, 1977), 7. Ĝis hodiaŭ, la libro de Gregory estas la plej detala studo pri la temo.

Gregorio, *Materialismo*, 2.

Weir, *Sekularismo*, 6.

Charles Tilly, *Sociaj Movadoj, 1768–2004* (Boulder/Londono: Paradigm Publishers, 2004), 7.

Samloke, 7.

Harald Bender, *Die Zeit der Bewegung – Strukturpolitik und Transformationsprozesse: Bei-trägersur Theorie sozialer Bewegungen und zur Analyse kollektiven Handelns* (Frankfurto/Ĉefa: Petro Lang, 1997), 54.

Joachim Raschke, *Soziale Bewegungen: Ein historisch-systematischer Grundriß* (Frankfurto/Ĉefa: Kampuso, 1985), 78.

Ibid., 80. Tilly ankaŭ listigas formojn de organizado kiel specialcelajn asociojn sub la termino "repertuaro de sociaj movadoj." (Tilly, *Sociaj Movadoj*, 3.)

sekulara movado kiu minacis la fundamentojn de kristana socio. Eĉ kvankam la plej famaj materialistoj havis nur malmultan kontakton unu kun la alia kaj malkonsentis pri pluraj aferoj, kontraŭmaterialismaj publikaĵoj ekde la 1850-aj jaroj pluen igis ŝajni, ke Vogt, Moleschott kaj Büchner funkciis en proksima kunlaboro kiel gvidantoj de nova movado. La konstanta imago kaj reprezentado de materiismo kiel organizita movado kaŝis la faktan

manko de unueco inter la materialistoj kaj kontribuis al la elstareco de materiismo en publikaj debatoj pri la rilato inter sekularismo kaj moderneco.

Vogt, Moleschott, kaj Büchner publike kritikis supernaturan kredon ankaŭ kiel la potenca pozicio de la kristanaj eklezioj. Ili komparis ĉi tiun situacion kun siajn proprajn ideojn pri nepra klarigo de la mondo kaj sekulara socio liberaj de superstiĉo kaj subpremo. En ĉi tiu senco ili povas esti nomataj liberpensuloj, kvankam la termino ne ludis elstaran rolon en la debatoj pri materiismo en la 1850-aj jaroj.¹⁸ La materialistoj mem-identiĝis unue kaj ĉefe kiel sciencistoj kaj ne kiel liberpensuloj aŭ sekularaj aktivuloj. Sed la publika rolo, kiun ili ludita estis certe tiu de agresemaj defendantoj de liberpensado kaj sekularismo. En la sekvanta, mi unue analizos kelkajn el la kernaj aspektoj de la materialisma vidpunkto. Mondkoncepto kaj diskuti kiel ili ligis kun ideoj pri sekulara moderneco. Mi tiam argumentos, ke materiismo ne posedis la plej multajn el la karakterizaĵoj de vera movado kaj komparos ĉi tion kun akademia, klerikala kaj politika perceptoj pri materiismo en la reakciaj 1850-aj jaroj.

La Mondkoncepto de Scienca Materiismo

Por kompreni kial tiom da samtempuloj timis materialisman movadon kaj ĝian sekularan karakteron en la 1850-aj jaroj, ni unue devas konsideri la ideon enhavo de scienca materiismo kaj ĝia historia kunteksto. Vogt, Moleschott, kaj Büchner ne nur kritikis la verasertojn de kristanismo, sed ankaŭ disvastigis politikajn ideojn, kiuj diferencis de la realaĵoj de deknaŭjarcentaj aliancoj de mondaĵ kaj klerikalaj aŭtoritatoj. Deknaŭjarcenta sekularismo - laŭ la difino de Todd Weir - estis formita de la tri centraj elementoj de "imanenta mondkoncepto, praktika etiko, kaj antiklerikalismo."¹⁹ La materialistoj disvastigis ĉiujn tiujn elementojn: dum antiklerikalismo estis ekstera esprimo-

Mi uzas la terminon "liberpensulo" por priskribi homojn, kiuj aktive antaŭenigis sekularan mondkoncepton en kontraste al "tradiciaj" nocioj pri kredo kaj religio en la deknaŭa jarcento. Weir, Sekularismo, 4.

opinioj, ili vidis sian mondkoncepton kaj etikon kiel rekte rezultantajn de scienca kompreno. Plue, la materialistoj estis subtenantoj de tio, kio John Hedley Brooke nomis "sekularigo de scienco" kaj "sekularigo per scienco": Ili esperis je la malapero de ĉiuj ceteraj referencoj al la supernatura en la sciencoj kaj estis samtempe konvinkitaj, ke tia sekularigita klarigo de la mondo kondukus al la neevitebla sekulariĝo de la socio.²⁰ La koncepto de la materialistoj pri sekulareco estis ĉioampleksa: ili ne esperis pli klaran "distingon inter religia kaj nereligiaj sferoj,"²¹ sed por kompleta anstataŭigo de kristanismo per nova, scienca bazita mondkoncepto. Ilia celo ne estis diferencio, sed anstataŭigo.

En 1848, la revoluciaj renversiĝoj tra Eŭropo ankaŭ disvastiĝis al Germanio, alvokante al konstituciaj reformoj kaj unuigita germana nacio-ŝtato. Tamen, La revolucio baldaŭ disfalis kaj cedis al reakcia periodo post 1849. Pluraj germanaj sciencistoj fariĝis politike aktivaj dum la jaroj de maltrankvilo kaj multaj vidis sciencojn kiel rimedon al politika kaj socia progreso.²² Ĉi tiu politike ŝarĝita bildo de la natursciencoj daŭris eĉ post la revolucio finiĝis. Por multaj iamaj revoluciuloj, scienco estis ilo por daŭrigi progreseman perspektivon dum ĝia oficiala subpremo. Ene de ĉi tiu grupo, nur malgranda nombro emis al scienca materiismo, plej notinde Vogt, Moleschott kaj Büchner, kiuj ĉiuj alprenis radikalajn sintenojn: al ili, la studo de naturo ŝajnis pruvi, ke nek persona Dio nek iu ajn alia diaĵo ekzistis. Scienco ne nur garantius socipolitikan progreson, sed ankaŭ liberigon de superstiĉo kaj klerikala subpremo. Por esti klara, scienca materiismo kaj sekularismo ne estis la sama afero meze de la jarcento: sekularismo estis pli larĝa fenomeno kun malsamaj fadenoj kaj ideoj pri la rilato de religio, socio kaj moderneco. La materialistoj elstaris inter sekularistoj pro sia eksplicita ateismo, dum, ekzemple, subtenantoj de "liberreligio-

John Hedley Brooke, "Scienco kaj Sekularigo," en *La Kembraĝa Kunulo al Scienco kaj Religio*, red. Peter Harrison (Kembraĝo: Cambridge University Press, 2010), 108–109. Mi prenas sekularizado ĉi tie kiel la - reala aŭ imagita, abomenata aŭ esperita - procezo de ŝanĝo aŭ eĉ malkreskanta religia influo kaj signifo en modernaj socioj kaj ŝtatoj. Por resuma takso de sekularigaj teorioj, vidu Detlef Pollack, "Säkularisierungstheorie, Versio: 1.0," *Docupedia-Zeitgeschichte*, lasta modifita la 7-an de marto 2013, <http://docupedia.de/zg/> Saekulara teorio.

Marian Burchard kaj Monika Wohlrab-Sahr, "Multoblaj Sekularecoj: Religio kaj Moderneco" en *la Tutmonda Epoko*, "Internacia Sociologio 28, n-ro 6 (11/2013): 606. Vidu Bayertz, "Disvastigante la Spiriton", 218.

gion", unu el la plej gravaj sekularaj movadoj de la tempo, emis pli al repacigo de kristanismo kaj moderneco.²³

Sed eĉ la sciencaj materialistoj mem ne montris ĝeneralan ideologia kohereco. Kvankam ili ĉiuj dividis progreseman vidpunkton, ili ja ne aliĝas al la samaj politikaj konvinkoj. Kiel delegito de la demokratia maldekstre, Vogt aktive partoprenis en la revolucio. Poste, inspirita de tiaj pensuloj kiel Miĥail Aleksandroviĉ Bakunin, li turnis sin al anarkiismo por iom da tempo. Moleschott simpatiis kun socialismo, kvankam tre malklare. Fakte, li pli klinis sin al reformoj kaj moderaj pozicioj. Büchner, kiel studento, subtenis la revolucion. Poste li implikiĝis kun la emerĝanta laborista movado. Sed ankaŭ li pledis por reformoj anstataŭ revolucio.²⁴ Se ne konkreta politiko, kio do formis la kernon de la materialisma mondkoncepto?

Ĉiuj tri materialistoj dividis apozitivisman vidpunkton: ili kredis, ke, surbaze de sur sciencaj, precipe fiziologiaj komprenoj, la estonteco estus bazita sur scienco, jam ne en iu ajn formo de kred-bazita religio. Nuntempe, la ĝeneraligita kredo je la supernatura nur ŝajnis malatentigi la homojn de la transforma potencialo de scienco. La influo de la kristanaj eklezioj ŝajnis minaci ĉian progreson. Tiel antiklerikala malestimo ĉiam ĉeestis en iliaj skribaĵoj.²⁵ Ĝenerale, la materialistoj estis forte influitaj de la filozofio de Ludoviko Feuerbach kaj lia kritiko de religio, kiu identigis Dion kiel homfarita projekcio.²⁶ Sed dum ili respektas Feuerbach-on, ili konstante prezentis sian ateismon kiel rezulton de scienca kompreno pri la leĝoj de la naturo kaj ne kiel puran filozofian rezonadon. Dum ili vidis religion kaj filozofio preskaŭ ekskluzive spekulativa, scienco - kun sia tuta kalkula, mezurado, mikroskopa kaj laboratoria laboro - ŝajnis provizi la faktoj esencaj por sekulara mondkoncepto, kiuj - al ili - ŝajnis taŭgaj por la moderna mondo.

Uzante distingon faritan de Todd Weir, oni povus nomi la neadon de la supernatura fare de la materialistoj kaj ilian kritikon de klerikala potenco la negativa verko de ilia mondkoncepto. Aliflanke, ilia popularigo de naturscienco kiel la

Vidu Weir, Sekularismo.

Vidu Gregory, Materialismo, 189–212; kaj LauraMeneghello, JacobMoleschott – Transnacia Biografio: Scienco, Politiko kaj Popularigo en Deknaŭjarcenta Eŭropo (Bielefeld: transskribaĵo, 2017), 67.

Vogt, ekzemple, priskribis klerikojn kiel blatojn kaj akridojn: Vogt, Untersuchungen, 119–160.

Moleschott, ekzemple, skribis, ke "la homo kreas ĉion laŭ sia bildo, [...] [eĉ] la Dio li preĝas." Vidu Moleschott, Kreislauf, 362.

bazo por socipolitika progreso povus esti nomata ilia pozitiva verko.²⁷ En ilia skribaĵoj, scienco – kontraste al la kristanaj konfesioj – aperis kiel la sola vojo al solvi urĝajn sociajn krizojn, precipe la ĝeneraligitajn malriĉulismo. La homaro, ili disvastigis, povis lerni kiel uzi la leĝojn de la naturo al ĝia avantaĝo. Büchner laŭdis la potencialon de la sciencoj por plibonigi ĉies vivkondiĉojn.²⁸ Vogt vidis la "Herstellungdes möglichst großen [...] "Glücks für Alle" ("kreado de kiel eble plej multe da [...]ĝojo por ĉiuj") kiel unu el la centraj taskoj de scienca mondkoncepto.²⁹ Kaj Moleschott kondiĉis ke sciencistoj disvastigu "vernünftigeLebensregeln" ("akcepteblajn maksimumojn") – science subtenatajn regulojn por pli bona vivo.³⁰

La homoj povus uzi sciencojn por plibonigi siajn vivojn kaj tiel emancipiĝi sin mem. Laŭ la materialistoj, cerba aktiveco estis determinita de materio. Moleschott, ekzemple, kreis la sloganon "Ohne Phosphor kein Ge-danke" ("Neniu penso sen fosforo") por indiki la materian bazon de penso.³¹ Tial, materialistoj atentis aparte la homan metabolon, supozante ke se oni scius kiel influ la materian konsiston de la organismo, oni povus eble ŝanĝi ĝian fizikan kaj mensan forton. Por por ĉi tiu celo ŝajnis grave disvastigi nutroskion. Moleschottempha-ampleksis la gravecon de metabolaj procezoj per la rezonado, ke la "Glut des Herzens" ("fervoro de la koro") kaj la "Regsamkeit des Hirns" ("agado de la cerbo") de homoj kaj bestoj estis esence determinitaj de nutraĵoj.³² Vogt deklaris, ke "ĉiuj cerbaj funkcioj estas esence modifitaj de kaj dependas de ili pri la nutrado de la organo".³³ Büchner skribis, ke "normale formita kaj nutrata cerbo" ĉiam povus pensi ĝuste.³⁴ Dum la formado de onia cerbo estis fizika fakto, teorie ĉiu povus aranĝi la taŭga nutrado. Moleschott eĉ publikigis gvidlibron pri nutrado, precipe alparolante la malriĉulojn. En ĉi tiu libro li prezentis manĝerekomendojn por malsamaj aĝogrupoj, seksoj kaj profesiaj kategorioj - esperante

Vidu la distingon inter negativa kaj pozitiva laboro ene de sekularismo: Weir, Sekularismo, 70;84.

Büchner, Kraft, 26.

Vogt, Köhlerglaube,123.

Moleschott, Lehre, 246.

Samloke, 116.

Samloke, 1.

Vogt, Köhlerglaube,121.

Büchner, Kraft, 191-192.

ĉi tiuj ebligis al la malriĉuloj akiri sufiĉan fizikan kaj mensan forton por vivi memdeterminita, libera vivo.³⁵

La mesaĝo estis ambigua kaj montris spurojn de scienca registara eco: unuflanke, la popolo devus esti rajtigita plibonigi siajn vivojn; aliflanke aliflanke, sciencistoj kaj politikistoj ricevis la taskon uzi nutradan fiziologion por transformi la socion laŭ la paradigmoj de racio, progreso kaj moderneco. El socipolitika vidpunkto, Moleschott argumentis, ke industriaj laboristoj havis naturan rajton postuli bone ekvilibrantan nutradon de siaj dungantoj. Aliflanke, li rekte konsilis al dungantoj provizi iliajn laboristojn per riĉa nutrado por optimumigi ilian laborrendimenton.³⁶ Tiel la emancipiĝo de la malriĉuloj povus samtempe signifi optimumigon de ilia ekonomia agado kaj tial esti utila por la ŝtato. Ĉi tio ambigueco speguliĝas en la skribaĵoj de Vogt, kiu suspektis, ke oni povus "per taŭga aranĝo de nutrado (post kiam ni konas la premisojn)," intence konstrui ŝtatojn, burokratojn, teologojn, revoluciulojn, aristokratojn, socialistojn."³⁷ Kaj Büchner emfazis, ke scienco permesus al la homaro "kompreni la leĝojn de materio kaj tiel regi ilin."³⁸ Scienco volus ne nur profitigas la individuon, sed ankaŭ ebligas bone funkciantan, optimumigitan socion. Kun sia sekulara programo fokusanta sur la utileco de scienco, la materiistoj partoprenis en la diskurso ĉirkaŭ la moderna nacio-ŝtato kaj ĝia sinteno kaj klopodoj direkte al sanaj, produktivaj kaj plibonigitaj civitanoj.³⁹

Scienca materiismo havis diversajn admirantojn en la dua duono de la jarcento. La eminenta zoologo Anton Dohrn, ekzemple, poste konfesis, ke kiel juna studento li fariĝis fervora materialisto post legado de la libroj de Vogt.⁴⁰ En 1858, la filozofo Johann Christoph Fischer dediĉis libron pri libera volo, en kiu li plue popularigis la materialisman pozicion, al Moleschott, kiun li

Moleschott, Lehre. Por la alproksimiĝo de Moleschott al nutrado, vidu HarmkeKammainga, "Nutri-tion for the People, or the Fate of JacobMoleschott's Contest for a Humanist Science", en The Scienco kaj Kulturo de Nutrado, 1840-1940, red. Harmke Kammainga kaj Andrew Cunningham (Amsterdamo/Atlanta: Rodopi, 1995).

Moleschott, Kreislauf, 454.

Vogt, Recenzoj, 25. Vogt ne specigas la eblajn funkciojn kaj rolojn en la socio. por iu ajn el ĉi tiuj grupoj. La referenco al teologoj povus - kiel en multaj el la skribaĵoj de Vogt - esti ŝercema.

Büchner, Kraft, 112.

Pri la rilato inter naciismo, modernismo kaj progreso, vidu Daniele Conversi,

"Modernismo kaj Naciismo," Journal of Political Ideologies 17, no. 1 (2012): 13-34.

Dohrn al FA Lange, Bahrendorf, 30-a de aŭgusto 1866, represita en Georg Eckert, red. Friedrich Albert Lange: Über Politik und Philosophie, Briefe und Leitartikel 1862 bis 1875 (Duisburg: Walter Braun, 1968), 206.

nomita "kuraĝa militisto por la konsekvencoj de sciencaj faktoj."⁴¹ Tamen estis la verko *Kraft und Stoff* (Forto kaj Materio, 1855) de Büchner kiu ricevis la plej multe da atento, kvankam pozitiva kaj negativa. Dum lia vivo, la libro trapasis dek naŭ eldonojn kaj estis tradukita en dek ses lingvojn. Aŭtobiografiaj notoj de diversaj homoj montras, ke ili legis la verkojn de Büchner kun intereso.

Inter tiuj estis, ekzemple, la aŭstra sufrageto Marianne Hainisch kaj eĉ la juna Albert Einstein.⁴² Poste en la jarcento, la ideoj de scienca materiismo estis vaste debatitaj inter burĝaj kaj ankaŭ socialismaj liberpensaj rondoj.⁴³ Ekde la 1850-aj jaroj, scienca materiismo fariĝis decida por disvastigi agreseman kombinaĵon de sekularismo kaj sciencaj argumentoj. Tamen, tute ne ĉi tiu branĉo de sekularismo fariĝis vera, organizita amasmovado meze de la deknaŭa jarcento.

Malkonstruante la "Materiisman Movadon"

Proksime al la fino de sia vivo, Büchner pripensis sian rilaton kun Moleschott.

Li agnoskis, ke la skribaĵoj de ĉi-lastata grandparte influis liajn proprajn ideojn. Tamen, kiel li rimarkigis, li "neniam konis Moleschott persone." Parolante pri si mem en tria persono, Büchner konkludis:

Ĉiam mirigis lin, ke li estis tiel ofte portretita kiel membro de sekreta triopo kun Moleschott kaj Karl Vogt, kiu supozeble celis puŝi la mondon en la abismon de materialisma nekredo. Inter ni tri neniam estis io ajn krom intelekta komunumo.⁴⁴

Büchner rekonis oftan miskomprenon: krom ĝenerale supozata, la reprezentantoj de scienca materiismo havis tre malmultan personan kontakton unu kun la alia. Kiel historiisto Christoph Kockerbeck montris, ili interŝanĝis nur manplenon da leteroj, en kiuj ili ĉefe diskutis sciencajn aferojn, sed malofte...

Johann Christoph Fischer, *Ueber die Freiheit des menschlichen Willens* (Leipzig: Otto Wigand, 1858). La dediĉo ne havas paĝnumerojn. Lilly Klaudy, "Marianne Hainisch erzählte aus ihrem Leben", *Neue Freie Presse: Morgenblatt*, la 20-an de marto 1930, 5; Max Talmey, *The Relativity Theory Simplified and the Formative Period of its Inventor* (New York: Falcon Press), 631623-2, 6316293-2, 63. Vidu Frank Simon-Ritz, *Die Organisation einer Weltanschauung: Die freigeistige Bewegung im Wilhelminischen Deutschland* (Gütersloh: Kaiser, 1997). Ludwig Büchner, "Jacob Moleschott (1894)", en *Im Dienste der Wahrheit: Ausgewählte Aufsätze aus Natur und Wissenschaft*, red. Ludwig Büchner (Gießen: Emil Roth, 1900), 140.

demandoj pri mondkoncepto aŭ religio.⁴⁵ Kvankam ili citis unu la alian en siaj libroj, ilia korespondado ne indikas ian specifan formon de grupidenteco aŭ intereson pri kreado de pli formalaj ligoj por antaŭenpuŝi komunan entreprenon bazitan sur ilia komuna sekulara konvinko.

Tamen, jam ekde la 1850-aj jaroj, Vogt, Moleschott, kaj Büchner estis perceptitaj kiel proksimaj unu al la alia, eĉ de homoj, kiuj simpatiis kun ili. En 1855, germana eldonisto demandis al Moleschott, ĉu li volus traduki libron de la brita kuracisto Thomas Lindley Kemp en la germanan. Se al Moleschott mankis tempo aŭ intereso por plenumi ĉi tiun taskon, la eldonisto demandis al Moleschott, ĉu Vogt volus traduki la libron.⁴⁶ Ŝajne, al iuj ŝajnis, ke Moleschott kaj Vogt estis sufiĉe proksimaj por scii pri la laborhoraro kaj volemo traduki librojn unu al la alia. Post kiam Büchner publikigis sian skandalan *Kraft und Stoff*, li rapide fariĝis parto de ĉi tiu perceptita rilato. Jam en decembro 1855, amiko de Moleschott esprimis sian malkontenton pri la konstanta asocio de Moleschott kun Vogt kaj Büchner.⁴⁷

Movado gvidata de Vogt, Moleschott kaj Büchner ŝajnas ankaŭ neverŝajna rilate al ilia spaca distanco. La lastan fojon, kiam ĉiuj tri loĝis en Germanio samtempe, estis en 1849. Vogt, pro sia aktiva partopreno en la revolucio, fuĝis al Svislando, kie en 1852 li fariĝis profesoro pri geologio en Ĝenevo.

La sortoj de Moleschott kaj Büchner atestas la influon, kiun klerikala aŭtoritato kaj religiaj sentoj ankoraŭ havis sur la germana eduka sistemo meze de la jarcento. Nei la ekziston de Dio kaj kritiki kristanismon estis ne nur religia sed ankaŭ politika afero. La kritiko de religio fare de Moleschott kaj Büchner estis vidata kiel atako kontraŭ la religiaj fundamentoj de ŝtato kaj socio. Ilia materiismo, tial, egaligis politikan subfosadon kaj aŭtoritatojn ne tolerus tiajn ideojn en la plej altaj edukaj institucioj.

Du jarojn post la publikigo en 1852 de lia verko **Kreislauf des Lebens** (La Cirklo de la Vivo), la senato de la Universitato de Hajdelbergo oficiale riproĉis Moleschott pro liaj materialismaj instruoj. Li tuj demisiis de sia posteno kiel **Privatdozent**, argumentante, ke li ne povis labori en tia subprema medio. En 1856, li translokiĝis al Zuriko, Svislando, kie li fariĝis profesoro pri fiziologio.

Christoph Kockerbeck, "Einleitung des Herausgebers", en Carl Vogt, Jacob Moleschott, Ludwig Büchner, Ernst Haeckel: *Briefwechsel*, red. Christoph Kockerbeck (Marburg: Basilisk Press, 1999), 14-16.

Findel al Moleschott, Braunschweig, la 8-an de aŭgusto 1855, BCABo, FSM, Busta 11, fs.17.

Gustav Buek al Moleschott, Hamburgo, la 15-an de decembro, ibid., Busta 7, fs.43.

kaj fine – en 1861 – ekloĝis en Italio laborante kiel profesoro kaj poste ankaŭ kiel apolitikisto.⁴⁸

Neniu al ol Moleschott, Büchner suferis konsekvencojn pro sia instruoj. Kiam li publikigis *Kraft und Stoff*, li laboris kiel Privatdozent ĉe la medicina fakultato de la Universitato de Tübingen. La libro tuj vekis la zorgo de universitataj oficistoj kaj politikistoj, kiuj timis, ke Büchner eble prediki materialismon al siaj studentoj. Kvankam li neis ĉi tiujn akuzojn, suspekto daŭris.⁴⁹ En aŭgusto 1855, la reĝo de Virtembergo ordonis, ke la instruistaro de Büchner estis revokota. Li perdis sian universitatan postenon, kaj poste revenis al ĉi tiu hejmurbo Darmstadt, kie li komencis laborante kiel kuracisto.

Krom ĉi tiuj biografiaj paraleloj kaj la komunaj, tamen ne identaj konvinkoj, elstaras unu epizodo, en kiu materiismo preskaŭ alprenis la karakteron de organizita penado. En la dua duono de 1856, kelkaj hamburgaj...

eldonistoj kaj politikaj aktivuloj fondis novan revuon, *Das Jahrhundert*, kiu, ĝis ia grado, estis lanĉita por antaŭenigi sciencan materialismon. Sed, kiel mi montros, ĉi tiu revuo ne sukcesis establi solidan materialisman ideon. grupa identeco - kiu plue emfazas la malfortikecon de scienca materiismo kiel sekulara ideologio.

Das Jahrhundert estis mallongdaŭra. Sekvante serion de subprema politika mezuroj, ĝi devis ĉesi publikigon en junio 1859 post malpli ol tri jaroj de ekzisto. Indas rimarki, ke nek Vogt nek Moleschott nek Büchner estis implikitaj en la formado de la revuo kaj nur Büchner kontribuis kelkajn artikolojn. Tamen ĉiuj tri funkciis kiel centra referencpunkto en multaj artikoloj. En la 1850-aj jaroj, malkaŝe demokratia politika agado - des malpli malfermaj debatoj pri socialismo – estis vaste subpremitaj. Ene de la germanaj teritorioj, Hamburgo havis relative altan normon de gazetara libereco. Tiel la redaktistoj de la ĵurnalo estis kapabla publikigi plurajn eksplicite politikajn artikolojn kaj sciencajn artikolojn kun politikaj inklinoj.⁵⁰ En letero datita januaron 1857, unu el la redaktistoj, Friedrich Au-

Vidu Meneghello, Moleschott.

Klaus Schreiner, "Der Fall Büchner: Studien zur Geschichte der akademischen Lehrfreiheit an der Universität Tübingen im 19. Jahrhundert", en *Beiträge zur Geschichte der Universität Tübingen 1477-1977*, red. Hansmartin Decker-Hauff, Gerhard Fichtner kaj Klaus Schreiner (Tübingen: Attempto, 1977).

Temoj intervalis de scienc-orientitaj artikoloj kiel ekzemple "Naturwissenschaften und Gesellschaftslehre" ("Natursciencoj kaj Sociaj Studoj") kaj "Physische Beschaffenheit und Geschichte der Weltkörper" ("Fizika Naturo kaj Historio de Ĉielaj Korpoj kiel "Dekspikatpolitiko") ĝis "Dekspikatpolitiko" seine Kritik" ("Kapitalismo kaj ĝia Kritiko") kaj "Soll die Demokratie den Kampf mit dem Pfaffenthum vermeiden?" ("Ĉu Demokratio Devus Eviti la Lukto kun Pastreco?").

Gust Reckahn klarigis la tre ideologian mision de la revuo al unu el ĝiaj kontribuantoj: Das Jahrhundert devis labori favore al la "socialdemokrata partio kaj [...] en la intereso de la materialisma mondkoncepto, aŭ, se vi volas, naturscienco."⁵¹ Ĉi tiu deklaro dokumentas ne nur la konvinkon de Reckahn, ke scienco kaj materiismo signifas la samon, sed ankaŭ ke ekzistis ligo inter scienco kaj maldekstraj politikaj ideologioj. En alia letero, Reckahn karakterizis la redaktorojn kiel "Materialisten aus Überzeugung" ("konvinkitaj materiistoj"), kiuj kredis, ke scienca materiismo estis la plej taŭga bazo por la "intelektala evoluo de la homaro."⁵²

Tamen, de la komenco mem, kvereloj ekestis inter redaktistoj kaj aŭtoroj pri demandoj pri politiko kaj mondkoncepto. Al kelkaj kontribuantoj, la alta valoro atribuita al materiismo ŝajnis dubinda. Tiel, en la volumo de januaro 1857, la filozofo kaj eks-revoluciulo Arnold Ruge, unu el la aŭtoroj de la revuo, kritikis sciencon materialisman. Sen referenco al specifaj personoj, li klarigis, ke lia kritiko estis direktita kontraŭ la materialistoj. Ruge mokis la "naivajn amikojn", plejparte geologojn kaj fiziologojn, kiuj volis abolicii filozofion kaj tial provis ŝpari al la homoj pensi mem. Li daŭre lamentis la "eternan veron de la natursciencoj".⁵³

Ruge rimarkigis, ke "la vera patrujo de la germanoj, pensado kaj poezio, estas en danĝero."⁵⁴ Pro ĉi tiuj rimarkoj, Ruge estis provizore forigita el la grupo de aŭtoroj por Das Jahrhundert. Tamen, ĉi tiu epizodo indikas, ke iuj kontribuantoj dividis la demokratiajn politikajn celojn de la revuo sen aliĝi al ĝia akompananta materialisma mondkoncepto.

Aliaj kazoj de malkonsento implikis kontribuantojn de la revuo, kiuj kulpigis unu la alian pro ne esti sufiĉe materialismaj. La aŭtorino Mathilde Reichardt, ekzemple, konjektis, ke la materialisma filozofo Heinrich Czolbe eble fakte ne estas "konsekvenca materialisto", kvankam ŝi konfesis, ke ŝi ne legis liajn librojn.⁵⁵ Ŝi ankaŭ akuzis Otto Ule, alian kontribuanton, kiu kritikis ŝin antaŭe, pri damaĝado de la materialisto.

Reckahn al Moses Hess, Hamburgo, 10-a de januaro 1857, presita en Moses Hess: Briefwechsel, red. Edmund Silberner (Hago: Mouton & Co., 1959), 320.

Reckahn al Moses Hess, Hamburgo, la 28-an de januaro 1857, presita en *ibid.*, 322.

Arnold Ruge, "Der Geist unserer Zeit; Zunder Geist unserer Zeit; Neufhrs Jahrshundert Zeit; für Po-litik und Literatur 2, no. 1(1857):

16. *Ibid.*,

13. Mathilde Reichardt, "Der Kampf um die Seele, von Rudolph Wagner (Göttingen, Verlag der Dieterich'schen Buchhandlung)," *Das Jahrhundert: Literatur*, no. 1 (1858): 63.

mondkoncepton kun sia kritiko.⁵⁶ Reichardtinsistis, ke ŝi eĉ ne pensis pri Ule kiel amaterialisto.⁵⁷

Finfine, al Das Jahrhundert mankis enigaĵo de Vogt kaj Moleschott. En oktobro En 1857, Reckahn diris al Moses Hess, unu el la eminentaj aŭtoroj de la revuo, ke ambaŭ Vogt kaj Moleschott konsentis publikigi artikolojn en la volumo de januaro 1858.⁵⁸ Tamen, dum la cetera tempo de ĝia ekzisto, neniu el ili kontribuis eĉ unu artikolon al la organo. La lasta volumo estis publikigita en junio 1859. Ĝi enhavis anonime verkita artikolo pri la historio de la revuo. La senluziigo de la aŭtoro evidentiĝis en liaj kritikaj rimarkoj pri la antaŭa fokuso de la revuo al materiismo kaj la natursciencoj. Scienca progreso kaj materiismo, la kontribuanto implicite, ne antaŭenigis demokration en Germanio. La sciencoj, prenita kiel materiismo, forte subtaksis la kompleksecon de la moderna mondo, kiu ne povus esti klarigita nur surbaze de naturaj leĝoj kaj puraj neceso.⁵⁹ Pripensante la materialistan sintenon pri determinismo kaj la neo de libera volo, la aŭtoro kritikis: "Ĉiu scienca riĉigo [...] estis nur maniero forigi la terminon libereco el ĉi tiu mondo? Tiam ni efektive meritas la tutan sklavecon, en kiu ni estis ĵetitaj tiel longe!"⁶⁰

Tio denove indikas, ke sekularismo kaj radikala politiko ne nepre interkovriĝas kun scienca materiismo. Deknaŭjarcenta sekularismo montris amaso da heterogenaj ideoj. Ĉi tiu heterogeneco manifestiĝis en Das Jahrhundert, kie materialismo, finfine, estis fonto de senluziigo.

La revuo restis la sola serioza provo instituciigi scian materiismon en la 1850-aj jaroj. Vogt, Moleschott kaj Büchner havis siajn subtenantojn plejparte inter politike radikalaj kaj science interesitaj, tamen netrejnitaĵoj. Sed kiel montras la kazo de Das Jahrhundert, materiismo restis tro...

disputata kiel bazo por iu ajn kolektiva sekularisma provo celanta politikan aŭ socian influon. Eĉ inter la aŭtoroj de la revuo la detaloj pri sekularismo kiel ideologio restis neklaraj. Tamen, malgraŭ ĝia manko de kohereco, multaj samtempuloj, precipe pli konservativaj, vidis kaj

prezentis scian materialismon kiel kreskantan movadon, kiu pli kaj pli gajnis influo sur la intelekta kaj politika etoso de Germanio.

Mathilde Reichardt, "Die Kritik als Verläumderin: Mathilde Reichardt an Otto Ule," Das Jahrhundert: Zeitschrift für Politik und Literatur 3, nr. 1 (1858): 335.

Samloke, 317.

Reckahn al Hess, Hamburgo, la 29-an de oktobro 1857, presita en Hess: Briefwechsel, 342.

"Geschichte des Jahrhunderts": Erbauliches und Beschauliches," Das Jahrhundert: Zeitschrift für Politik und Literatur 4 (1859): 419. Samloke.

La Percepto de Materialismo kiel Movado

Rekomendante sekularismon kaj deklarante favore al teismo, en la 1850-aj jaroj, estis klare politikaj pozicioj. Dubi pri kristanismo implicis pridubi la fundamentojn de la ŝtato kaj de la monarkoj, kiuj daŭre religie legitimis sian regadon. Krome, la materialistoj eksplicite postulis la sekularigon ne nur de scienco, sed ankaŭ de socio kaj politiko kaj, en siaj skribaĵoj, faris ĝin neniu sekreto, ke iliaj politikaj simpatioj kuŝis kun demokratio kaj aliaj maldekstraj ideologioj. Scienca materiismo en la 1850-aj jaroj, tial, estis per si mem politika kaj, sekve, estis perceptita tiel de samtempuloj. Teologoj, filozofoj, sed ankaŭ sciencistoj, respondis al materiismo - ĉu kiel parto de koscia strategio aŭ sia fakta percepto - konstruante malamikan bildon de organizita, kohera malamiko de kreskanta graveco.

Al ili, la universitataj studentoj de Germanio ŝajnis formi la bazon de ĉi tiu supozebla amasmovado. La universitatoj estis prezentitaj kiel varmejo de materiismo. En la okuloj de politike konservativaj, piaj kristanaj aŭtoroj, la allogo de materiismo al la akademia junularo prezentis grandan minacon al la socio kiel tuto. Ili timis, ke se la estonta elito estus plue endoktrinigita per materiismo, tio malfermus la pordojn al malmoraleco kaj maltrankvilo. La kontraŭmaterialisto filozofo Karl Fischer, kiu jam en 1853 publikigis libron kontraŭ Vogt kaj Moleschott deklaris, ke li sentis, ke li devis agi pro sia "Liebe" zu strebenden Jünglingen" ("amo por la strebanta junularo").⁶¹ Anonima aŭtoro argumentis en simila direkto, lamentante, ke la materialistoj misuzas la senkulpa naturscienco sin ordonas okazigi "Verderben der unerfahrenen Jugend oder der ungebildeten Menge" ("korupto de la nespertaj junularo kaj la needukitaj masoj").⁶² En 1856, la protestanta teologo Friedrich Fabri intervenis, plendante, ke ekzistas "sennombraj homoj, kiuj estas doktrinigitaj de materiismo en la aŭditorioj blinde kredante tion, kion ili estas esti dirita".⁶³ Iom poste, la teologo kaj natursciencisto August Böhner publikigis akran kritikon de materiismo. Li sentis, ke tia kritika volumo estis mankas, ĉar ĝi resumas la sennombrajn publikaĵojn por kaj kontraŭ materiismo kaj proponas gvidadon precipe por studentoj. Legante lian libron,

Karl Fischer, *Die Unwahrheit des Sensualismus und Materialismus mit besonderer Rücksicht auf die Schriften von Feuerbach, Vogt und Moleschott* (Erlangen: TheodorBläsing, 1853), 52.

Dr. Büchner's Kraft und Stoff oder die Kunst Gold zu machen aus Nichts: Auch ein Zeichen unserer Zeit; beleuchtet und gewürdigt von einem Freunde der Naturwissenschaft und Wahrheit (Darmstadt: GustavGeorgLange, 1856), 23.

Friedrich Fabri, *Briefe gegen den Materialismus* (Stuttgart: SG Liesching, 1856), X.

Böhner esperis, ke legantoj komprenus kiel "la plej lastatempaj rezultoj de la natursciencoj pruvas la bazajn verojn de [...] kristanismo."⁶⁴

Aliaj rekte aludis la supozeblan kreskon de la movado. Dum la katolika teologo Jakob Frohschammer rimarkis, ke Vogt jam "akiris konsiderindan nombron da disĉiploj kaj kolegoj,"⁶⁵ la filozofo Adolf Helfferich konsentis, ke Vogt havis "grandan nombron da kunkredantoj."⁶⁶ Kaj Friedrich Euen, protestanta pastro en Pomerio, nomis sciencan materialismon la "reganto de niaj tagoj." Ĝi ŝajnis tiel disvastiĝinta, ke li karakterizis ĝin kiel la "im Wachsthum begriffene Herrschaft eines Usurpators" ("vastiĝanta regado de uzurpanto").⁶⁷ Multaj el ĉi tiuj aŭtoroj ne nur prezentis materialismon kiel kreskantan movadon, sed ankaŭ akuzis Vogt, Moleschott kaj Büchner pri konscie laborado direkte al ekspansio kaj tial direkte al socia kaj politika potenco. August Weber, ekzemple, distrikta kuracisto en la germana ŝtato Hesio, insinuis, ke la materialistoj aktive rekrutis anojn.⁶⁸ Kaj alia aŭtoro avertis: "La propagando de materiismo celas influ la masojn por liberigi la homon de dia leĝo kaj transformi la ekzistantan socian ordon laŭ la materiisma dogmo."⁶⁹ La samtempuloj de Vogt, Moleschott kaj Büchner eksplicite pensis pri ili kiel organizita, kunlaboranta triopo. Denove kaj denove iliaj nomoj estis elvokitaj kune, ŝajnigante, ke ili estas grupo. La protestanta pastro Friedrich Fabrick malestime parolis pri "Vogt, Moleschott, Büchner, kaj kiaj ajn estas iliaj nomoj" kaj

mallaŭdis ilin kiel "die Koryphäen und Ritter von der Materie" ("lumaĵoj kaj kavaliroj de materio").⁷⁰ Alia publikaĵo sugestis, ke Vogt estis la "plej influa reprezentanto" de materiismo, kiu

August Nathanael Böhner, *Naturforschung und Kulturleben in ihren neuesten Ergebnissen zur Beleuchtung der grossen Frage der Gegenwart über Christenthum und Materialismus, Geist und Stoff* (Hanovro: Carl Rümpler, 1859), VIII-IX. Jakob Frohschammer, *Menschenseele und Physiologie: Eine Streitschrift gegen Professor Carl Vogt in Genf* (Munkeno: Literarisch-artistische Anstalt, 1855), 93. Adolf Helfferich, *Die neuere Naturwissenschaft, ihissench und iegen, ih.* (Triesto: Literarisch-artist. Abtheilung des österr. Lloyd, 1857), 42. Friedrich Euen, *Der naturwissenschaftliche Materialismus in seinem Princip und in seinen Konsequenzen: Ein Vortrag, auf der Veranstaltung am Z Evangelischückrückehaltünchen 3. März 1856* (Berlino: Wilhelm Schultze, 1856), 3. August Weber, *Die neueste Vergötterung des Stoffs: Ein Blick in das Leben der Natur und des Geistes, für denkende Leser* (Gießen: Emil Roth, 1856), 229. Böhner, *Naturforschung*, VIII. Fabri, *Briefe*, 8.

aliĝis Moleschott kaj plej laste ankaŭ Büchner.⁷¹ En pli modera tono la filozofo Jürgen Bona Meyer nomis ilin "tiu triumvirato."⁷² Kaj svisa teologia revuo kondamnis "ĉi tiujn materialismajn bruemajn ulojn [...] laŭ Vogt, Büchner, Moleschott et Comp. [kaj ni scias, ke ĉi tiu kompanio

estas tre granda kaj vastigita kaj ankaŭ atingas Svislandon]."⁷³ La konstanto La mencio de ĉiuj tri nomoj elvokis la impreson de neapartigebla grupo. Oni eĉ povus instrumentaliĝi la ĉenon Vogt-Moleschott-Büchner por ataki aliajn kiel supozeblajn materialistojn. En Vieno, la katolika agitisto Sebastian Brunner kondamnis la botanikiston Franz Unger kiel "la aŭstra Vogt-Büchner-Mole-schott."⁷⁴ Laŭ Brunner, Unger instruis al siaj studentoj materiisman mondkoncepto. Ne gravis, ke Unger, fakte, tute ne estis materialisto.⁷⁵ Brunner ankoraŭ povis elvoki iliajn nomojn kaj instruojn por misfamigi malŝatatan samtempulon-rara.

Historiisto Christoph Kockerbeck pravis dubindi la percepton de Vogt, Moleschott, kaj Büchnera "materialisma triumvirato."⁷⁶ Tamen, Kockerbeck spuras ĉi tiun "triadan identigon" unue kaj ĉefe al la marksisma kritiko de scienca materiismo.⁷⁷ Kvankam estas vere, ke Marx kaj Engels kritikis Vogt, Moleschott, kaj Büchner ankaŭ identigis ilin kiel apartenantajn kune, ĉi tiu perspektivo pretervidas gravan punkton. Krom la marksisma kritiko, la sciencaj materialistoj estis atakitaj de multaj filozofoj, teologoj, kaj sciencistoj kiuj malakceptis la ateismon kaj sekularismon de materiismo. Ĉi tie, Vogt, Moleschott, kaj Büchner estis stiligitaj kiel triumvirato, gvidante organizitan amasmovadon, kiu antaŭenigis ateismon kaj radikalan politikon. Dum la libroj de la materialistoj vendiĝis bone, la intensa akcepto fare de iliaj kritikistoj aldoniĝis al ilia... elstara rolo en debatoj pri sekularismo meze de la jarcento. La la temo fariĝis tiel polemika, ke, kiel montras la kazo de Sebastian Brunner, oni povus ataki homojn suspektatajn pri politika radikalismo aŭ religia devio kiel estante adeptoj de scienca materiismo. La identigo de materiismo kiel

Friedrich vonThiersch, "Rede über die Grenzscheide der Wissenschaften, zur Feier des Al-lerhöchsten Geburtsfestes Sr.Majestät des KönigMaximilian II. vonBayern (Fortsetzung)," Ge-lehrte Anzeigen der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften, la 27-an de decembro 1855, 191.

JürgenBona Meyer, Zum Streit über Leib und Seele: Worte der Kritik, Sechs Vorlesungen, am Hamburger akademischen Gymnasium gehalten (Hamburgo: Perthes-Besser & Mauke, 1856), 36.

"Gläubige und ungläubige Naturforscher", Schweizerische Kirchenzeitung, la 19-an de aprilo 1856, 136.

Sebastian Brunner, "Der österreichische Vogt-Büchner-Moleschott", Wiener Kirchenzeitung, La 4-an de januaro 1856, 9-10.

Vidu Sander Gliboff, "Evolucio, Revolucio kaj Reformo en Vieno: La Ideoj de Franz Unger pri Deveno kaj ilia Post-1848-a Akcepto," Journal of the History of Biology 31 (1998): 205.

Kockerbeck, "Einleitung", 14.

Samloke, 15.

Movado ankaŭ kaptis la atenton de politikaj aŭtoritatoj. En relative mallonga tempodaŭro en la 1850-aj jaroj, scienca materiismo fariĝis problemo, kiun ili ne plu povis ignori. La kombinaĵo de antiklerikalismo, sekularismo kaj radikala politiko - ĉio sub la standardo de la natursciencoj - kontraŭdiris ĉion, kion reprezentis la postrevoluciaj regantoj. La multaj kritikistoj de materiismo tial sukcesis establi la bildon de danĝera, kreskanta sekulara movado. Efektive, materiismo ne nur estis temo de akademia konflikto, sed rapide fariĝis ankaŭ politika.

Alia epizodo ilustras la daŭran kaj politike ŝarĝitan percepton de materiismo kiel sekulara amasmovado gvidata de atriumviraro. Fine de 1865, Paul Haffner, altranga katolika pastro en la reĝna urbo Majenco, publikigis *Der Materialismus in der Culturgeschichte* (Kultura Historio de Materiismo). Laŭ Haffner, scienca materiismo daŭre estis danĝera, vaste disvastiĝinta ideologio. Li raportis, ke "antaŭ ĉirkaŭ unu jaro bankedo de 600 laboristoj en Frankfurto/Majno ceremonie deklaris la ideon de Dio kaj senmorteco kiel formon de sklaveco, kiun oni devis forlasi - kaj etendis la dankemon de la popolo al viroj kiel Vogt, Büchner kaj Moleschotta kiel iliaj liberigantoj."⁷⁸ Haffner aldonis, avertante, ke miloj da subtenantoj subtenis tiujn 600 laboristojn. Li eĉ implicis, ke materiismo eble iniciatus revenon al la "katastrofo de la Franca Revolucio."⁷⁹ Lia raporto montras al la persisto de la varmegaj debatoj kaj perceptoj post la Revolucioj de 1848-49. Se la scienca materiisma movado kun siaj multaj miloj da membroj triumfus, Haffner certigis al siaj legantoj, ke la rezulto estus nenio malpli ol katastrofo.

Gvatado kaj Subpremo

Por la homoj asociitaj kun materiismo, ĉi tiuj pejorativaj kaj sugestaj karakterizadoj baldaŭ kondukis al realaj konsekvencoj. Ekleziaj kaj mondaj aŭtoritatoj pli kaj pli suspektiĝis pri la supozeblaj danĝeroj de materiismo.

Tial, la Germana Evangelia Eklezia Konferenco de 1856 diskutis "kiel la Eklezio devus trakti la influon de la nova scienca materiismo sur"

Paul Haffner, *Der Materialismus in der Culturgeschichte* (Majenco: Franz Kirchheim, 1865), 369-370.

Samloke, 370.

la popolo."⁸⁰ Unu katolika komentisto laŭdis ĉi tiujn protestantajn debatojn pri kiel kontraŭbatali materialismon, rimarkante, ke ĉi tiu demando estis "nichts spezifisch Konfesejoj" ("nenio specife denominacia"). Katolikoj kaj Protestantoj havis "komunan malamikon de la kristanoj, ĉar li estas malamiko de Kristo".⁸¹

Ŝtataj aŭtoritatoj dividis tiujn timojn: ili ne nur forigis la materialistojn de universitataj postenoj, sed ankaŭ daŭrigis la perceptitan ligon inter la tri kaj la movadon, kiun ili ŝajnis gvidi. Dum la Universitato de Tübingen kaj la respondeca ministerio de la Regno de Virtembergo intertraktis ĉu Büchner estu senigita je sia instruista permesilo, ili komparis liajn poziciojn al tiuj de Vogt kaj Moleschott. Unu el la ministroj eĉ turnis sin rekte al la reĝo kaj prezentis la verkon **Kraft und Stoff** de Büchner kiel parton de homogeno koncepto dividita de la aliaj du materialistoj.⁸² Kiel jam notita, Büchner perdis sian postenon en Tübingen kaj retiriĝis de akademia kariero fine.

Politikaj konsekvencoj ne limiĝis nur al regionaj aferoj. Eĉ kvankam Germanio ankoraŭ ne estis unuigita, la ŝtatoj de la Germana Federacio jam kunlaboris pri diversaj aferoj. Polico kaj gvataj institucioj estis inter la unuaj, kiuj funkciis je transregionaj niveloj post 1848, refalante al iagrade al iamaj retoj, inkluzive de Aŭstrio. La Polica Asocio de la Grandaj Germanaj Ŝtatoj fariĝis subprema, memcerta sekreta polico.⁸³ Kiel ne ekzistis materialismaj organizaĵoj kaj Vogt kaj Moleschott eĉ ne faris tion plu loĝas en Germanio, la polico agis kontraŭ iliaj publikaĵoj. Pluraj el ili estis malpermesitaj de distribuado, dum policraportoj de la 1850-aj jaroj listigis materialismon inter la "kontraŭregistarajn partiojn".⁸⁴ Unu raporto pri 1858 legas: "Subtenante homojn kiel Vogt, Moleschott, Büchner, kiuj nur serĉas pereon kaj detruon, Svislando kontribuas al la disvastiĝo de revolucio-

August von Bethmann-Hollweg, Friedrich Julius Stahl kaj Heinrich von Mühler, "Einladung zum Kirchentage in Lübeck 1856," *Deutsche Zeitschrift für christliche Wissenschaft und christlich-es Leben* 7 (1856): 183.

Dr. Haas, "Ein Beitrag zur Kritik des Materialismus", *Sion: Eine Stimme in der Kirche für unsere Zeit*, la 4-an de novembro 1856, 1061.

Schreiner, "Falo", 325-328.

Wolfram Siemann, "Einleitung", en *Der "Polizeiverein" deutscher Staaten: Eine Dokumentation zur Überwachung der Öffentlichkeit nach der Revolution von 1848/49*, red. Wolfram Siemann (Tübingo: Max Niemeyer, 1983), 2.

Vidu Meyer, Streit, 10. Vidu ankaŭ "Regierungsfeindliche Parteien" (1858), presita en Siemann, "Polizeiverein", 148-156.

ideoj en literaturo [...]. Estas la ĉefa merito de Svislando, ke ĝi nutras kaj kreskigas materialismon."⁸⁵

Malgraŭ la fakto, ke en 1858 nur Vogt kaj Moleschott loĝis en Svislando, la ideo pri proksima materialisma grupo ŝajnis tiel alloga, ke eĉ la sekreta polico vidis Vogt, Moleschott, kaj Büchner – aŭ almenaŭ iliajn ideoj – kiel funkciantaj kune tie. Scienca materiismo, kiel perceptita de la sekreta polico, provis renversi la ekzistantan socian kaj politikan ordon. Ĝi estis tiel prezentita kiel unu branĉo de "kontraŭregistaraj" rondoj - kune kun, ekzemple, socialismaj kaj marksismaj grupoj. La raporto eĉ listigis "atencojn de ŝtatestroj" kiel unu ebla rezulto de materialisma propagando.⁸⁶ La polico supozis "partion" de materiismo,⁸⁷ "ĉefe ligitan al la nomoj Vogt, Moleschott, Büchner." Ĉi tiu partio estis vidata kiel subtenanta la revolucion per sia propagando. La raporto deklaras, ke ne nur necesus kontraŭbatali materialismon "per intelektaj armiloj", sed ankaŭ konsideris subpremajn policajn mezurojn konvenaj.⁸⁸

Ne ekzistis organizita sekulara amasmovado de materialistoj gvidata de Vogt, Moleschott kaj Büchner. Tamen, ĉiuj tri materialistoj argumentis por sekularigita versio de scienco, kiu siavice sekularigus la socion kiel tuton. Ilia ideoj, kvankam ofte en malklara formo, ampleksis filozofiajn, etikajn kaj ankaŭ politikajn elementojn. Kritikistoj esence perceptis materiismon en senpolitika modo. Multaj influaj samtempuloj kaj eĉ ŝtataj oficistoj ne nur supozis, sed ankaŭ medie konstruis organizitan movadon malantaŭ ĉi tiu aro de ideoj kiuj minacis la kristanajn fundamentojn de ŝtato kaj socio. Do, ĉu ekzistis efektiva materialisma movado en la 1850-aj jaroj? La respondo estas kaj jes kaj ne. Ne, materiismo neniam posedis multajn el la trajtoj, kiuj kutime difini sociajn movadojn. Ĝi estis movado kiu neniam realiĝis. Sed sur la aliflanke, jes, materialisma movado ja ekzistis – almenaŭ laŭ la percepto de multaj el ĝiaj samtempuloj.

"Protokoll der 13. Polizeikonferenz vom 14.-17.06.1858 in München," presita en *Dokumente aus geheimen Archiven*, vol. 5: Die Polizeikonferenzen deutscher Staaten 1851-1866: Präliminardo-dokumente, Protokolle und Anlagen, ed. Friedrich Beck kaj Walter Schmidt (Vajmaro: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1993), 326. Samloke.

La termino "partio" ne nepre indikas politikan partion. Por la 1850-aj jaroj, ĝi portas multe pli neformala signifo ol hodiaŭ.

"Regierungsfeindliche Parteien" (1858), presita en Siemann, "Polizeiverein", 155-156. Kursivo en la originalo.

Konkludo

Historiisto Christoph Kockerbeck deklaris, ke la akcepto de Vogt, Moleschott, kaj Büchner "estis informita per troigo kaj misprezento dum sufiĉe longa tempo tempo."⁸⁹ Ni eble eĉ irus pluen kaj trovus ĉi tiun troigon kiel tujan kaŭzon kromprodukto de la apero de la tri sciencistoj sur la scenejo de germana popularsciencia literaturo. Post la publikigo de la Forto de Büchner kaj Materio, la tri nomoj ŝajnis neapartigeblaj. Tamen kritikistoj de materiismo tro emfazis iujn ajn ekzistantajn ligojn de la materiistoj kaj insinuis, ke ili celus politikajn celojn per aktiva rekrutado de homoj, precipe studentoj, plifortigi ilian movadon. Kontraŭe al ĉi tiuj supozoj, scienca materiismo neniam fariĝis organizita movado kun la celo disvastigi sekularismon. Ne materialismaj organizaĵoj, asocioj, kaj – krom la mallongdaŭra DasJahr-hundert – ankaŭ ne ekzistis revuoj, kiuj dediĉis siajn kaŭzojn ekskluzive al la instruoj de Vogt, Moleschott kaj Büchner. Kaj eĉ ne la membroj de la triumviraro mem identigis sin kiel grupo.

Tio ne signifas, ke tiuj vaste legitaj kaj ofte referencitaj materialistoj ne estis influaj rilate al sekularigo en la deknaŭa jarcento. Jam antaŭ la publikigo de Darwin de la Origino de Specioj ili kreskigis bildo de scienco kontraŭ religio, kiu poste fariĝus unu el la difinaj rakontoj de moderneco. Iagrade ili pavimis la vojon por aliaj, kiuj sekvis ilin poste en la jarcento kaj provis anstataŭigi la kristanan mondkoncepton per sekulara bazita sur la natursciencoj. Plej rimarkinde, la monisma filozofio de Ernst Haeckel ofte estas rigardata kiel la heredanto de scienca materiismo. Laŭ historiisto Bernhard Kleeberg, Haeckel jam ludis kun la ideo establi monismo kiel "antiklerikala popola movado" dum la 1870-aj jaroj, kvankam ĝi daŭris multe pli longe por ke li formale lanĉu monismon eksterlande.⁹⁰

Dum tiuj jaroj la materialistoj ne malaperis el la publika debato. Vogt, Moleschott, kaj Büchner restis polemikaj aŭtoroj ĝis la fino de la jarcento. En 1881, pluraj liberpensuloj, ateistoj kaj aliaj aktivuloj fondis la Deutsche Freidenkerbund (Germana Liberpensula Ligo), la unua grava germana organizaĵo antaŭeniganta liberpensadon kaj ateismon. Ne surprize, Ludoviko Büchner fariĝis la unua prezidanto de la ligo.⁹¹ Moleschott mortis en 1893, Vogt en 1895, kaj Büchner en 1899. Post la jarcentŝanĝo, en 1906, Ernst Haeckel

Kockerbeck, "Einleitung", 14.

BernhardKleeberg, Theophysis: Ernst Haeckels Philosophie des Naturganzen (Kolonjo/Wei-mar/Vieno: Böhlau, 2005), 285.

Vidu Simon-Ritz, Die Organization einer Weltanschauung, 93.

oficiale fondis la Deutsche Monistenbund (Germanan Monistan Ligon) kun la celo krei fortan sekularisman organizon kun scienca mondkoncepto.⁹² Sed nur tre malfrue en la dekaŭa jarcento liberpenso kaj eĉ ateismo en Germanio vere fariĝis amasaj movadoj.

Arkivaj Fontoj

Bavara Ŝtata Biblioteko, Munkeno

BSBLiebigianaII, B, Wagner, Rudolf

Archiginnasio Publika BibliotekoBologna, Fondo Speciale Moleschott BCABO, FSM,

Busta11, fs. 17 BCABO, FSM,

Busta7,fs. 43

Bibliografio

Anon. Dr. Büchner's Kraft und Stoff oder die Kunst Gold zu machen aus Nichts: Auch ein

Zeichen unsrer Zeit; beleuchtet und gewürdigt von einem Freunde der Naturwissenschaft und Wahrheit.

Darmstadt: GustavGeorgLange, 1856.

Anon. "Gläubige und ungläubige Naturforscher." Schweizerische Kirchenzeitung, la 19-an de aprilo,

1856.

Anon. "Geschichte des 'Jahrhunderts': Erbauliches und Beschauliches." Das Jahrhundert: Zeitschrift für Politik

und Literatur 4 (1859): 417–428.

Bayertz, Kurt. "Disvastigante la Spiriton de Scienco: Sociaj Determinantoj de la Popularigo de Scienco en

Deknaŭjarcenta Germanio." En Klariga Scienco: Formoj kaj Funkcioj de Popularigo, redaktita de Terry Shinn kaj

Richard Whitley, 209–227. Dordrecht: D.

Eldonejo Reidel, 1985.

Beck, Friedrich, kaj Walter Schmidt, red. Dokumente aus geheimen Archiven: Band 5: Die

Polizeikonferenzendeutscher Staaten 1851–1866: Präliminardokumente, Protokolle und Anlagen. Vajmaro:

Hermann Böhlaus Nachfolger, 1993.

Bender, Harald. Die Zeit der Bewegung – Struktur- und Transformationsprozesse: Beiträge zur Theorie

sozialer Bewegungen und zur Analyse kollektiven Handelns.

Frankfurto/Ĉefurbo: Peter Lang, 1997.

Bethmann-Hollweg, August von, Friedrich Julius Stahl, kaj Heinrich von Mühler. "Einladung zum Kirchentage en

Lubeko 1856." Deutsche Zeitschrift für christliche Wissenschaft und christliches Leben 7 (1856): 183–184.

Böhner, Augusto Nathanael. Naturforschung und Kulturleben in ihren neuesten Ergebnissen zur Beleuchtung der

grossen Frage der Gegenwart über Christenthum und Materialismus, Geist und Stoff.

Hanovro: Carl Rümpler, 1859.

Vidu la ĉapitron de Christoffer Leber en ĉi tiu volumo.

- Brooke, John Hedley. "Scienca kaj Sekularigado." En *The Cambridge Companion to Science and Religion*, redaktita de Peter Harrison, 103–123. Kembriĝo: Cambridge University Press, 2010.
- Brunner, Sebastiano. "Der österreichische Vogt-Büchner-Moleschott." *Wiener Kirchenzeitung*, la 4-an de januaro 1856.
- Büchner, Ludwig. *Kraft und Stoff: Empirisch-naturphilosophische Studien*, En allgemein-verständlicher Darstellung. Frankfurt/Main: Meidinger Sohn & Cie., 1855.
- Büchner, Ludwig. "Jacob Moleschott (1894)." En *Im Dienste der Wahrheit: Ausgewählte Aufsätze aus Natur und Wissenschaft*, redaktita de Ludwig Büchner, 136–157. Gießen: Emil Roth, 1900.
- Burchardt, Marian, kaj Monika Wohlrab-Sahr. "Multoblaj Sekularecoj: Religio kaj Moderneco en la Tutmonda Epoko." *Internacia Sociologio* 28, n-ro 6 (11/2013): 605–611.
- Caldwell, Peter C. *Amo, Morto kaj Revolucio en Centra Eŭropo*: Ludwig Feuerbach, Moseo Hess, Louise Dittmar, Richard Wagner. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Chadwick, Owen. *La Sekularigado de la Eŭropa Menso en la Deknaŭa Jarcento*. Kembriĝo: Cambridge University Press, 1993.
- Daniele. "Modernismo kaj Naciismo." *Journal of Political Ideologies* 17, nr-o 1 (2012): 13–34.
- Daum, Andreas W. "Scienca, Politika kaj Religio: Humboldt-a Pensado kaj la Transformiĝo de la Civila Socio en Germanio, 1830–1870." *Oziris*, 2a Serio 17 (2002): 107–140.
- Eckert, Georg, red. *Friedrich Albert Lange: Über Politik und Philosophie, Briefe und Leitartikel 1862 bis 1875*. Duisburg: Walter Braun, 1968.
- Euen, Friedrich. *Der naturwissenschaftliche Materialismus in seinem Princip und in seinen Konsequenzen: Ein Vortrag, auf Veranstaltung des Evangelischen Vereins für kirchliche Zwecke gehalten am 3. März 1856*. Berlino: Wilhelm Schultze, 1856.
- Fabri, Friedrich. *Briefe gegen den Materialismus*. Stutgarto: SG Liesching, 1856.
- Fischer, Johann Christoph. *Ueber die Freiheit des menschlichen Willens*. Leipzig: Otto Wigand, 1858.
- Fischer, Karlo. *Die Unwahrheit des Sensualismus und Materialismus mit besonderer Rücksicht auf die Schriften von Feuerbach, Vogt und Moleschott*. Erlangen: Theodor Blasing, 1853.
- Frohschammer, Jakob. *Menschenseele und Physiologie: Eine Streitschrift gegen Professor Carl Vogt en Genf*. Munkeno: Literarisch-artistische Anstalt, 1855.
- Gliboff, Sander. "Evolucio, Revolucio kaj Reformo en Vieno: La Ideoj de Franz Unger pri Deveno kaj Ilia Post-1848-a Ricevo." *Journal of the History of Biology* 31 (1998): 179–209.
- Gregory, Frederick. *Scienca Materialismo en Germanio de la Deknaŭa Jarcento*. Dordrecht/Boston: D. Reidel Publishing Company, 1977.
- Haas, Dr. "Ein Beitrag zur Kritik des Materialismus." *Sion: Eine Stimme der Kirche für nia Tempo*, la 4-an de novembro 1856.
- Haffner, Paul. *Der Materialismus in der Culturgeschichte*. Majenco: Franz Kirchheim, 1865.
- Haßlauer, Steffen. *Polemik und Argumentation in der Wissenschaft des 19. Jahrhunderts: Eine pragmalinguistische Untersuchung der Auseinandersetzung zwischen Carl Vogt und Rudolph Wagner um die Seele*. Berlino/Boston: De Gruyter, 2010.
- Helfferich, Adolfo. *Die neuere Naturwissenschaft, ihre Ergebnisse und ihre Aussichten*. Provo: Literaturisto-artisto. Abtheilung des österr. Lloyd, 1857.

- Jansen, kristano. *Einheit, Macht und Freiheit: Die Paulskirchenkonvention die deutsche Politik in der nachrevolutionären Epoche 1849–1867*. Dusseldorf: Droste, 2000.
- Kamminga, Harmke. "Nutrado por la Homoj, aŭ la Sorto de la Konkurso de Jakobo Moleschott por Humanisma Scienco." En *La Scienco kaj Kulturo de Nutrado, 1840-1940*, redaktita fare de Harmke Kamminga kaj Andrew Cunningham, 15-47. Amsterdamo/Atlanta: Rodopi, 1995.
- Klaudy, Lilly. "Marianne Hainisch erzahlt aus ihrem Leben." *Neue Freie Presse: Morgenblatt*, La 20-an de marto 1930.
- Kleeberg, Bernhard. *Theophysis: Ernst Haeckels Philosophie des Naturganzen*. Kolonjo/Vajmaro/Vieno: Böhlaus, 2005.
- Kockerbeck, Christoph, red. Carl Vogt, Jacob Moleschott, Ludwig Büchner, Ernst Haeckel: *Briefwechsel*. Marburg: Basiliskens Presse, 1999.
- Kockerbeck, Christoph. "Einleitung des Herausgebers." En Carl Vogt, Jacob Moleschott, Ludwig Büchner, Ernst Haeckel: *Briefwechsel*, redaktita de Christoph Kockerbeck, 13–81. Marburg: Basiliskens Presse, 1999.
- Meneghello, Laura. *Jacob Moleschott – Transnacia Biografio: Scienco, Politiko kaj Popularigo en Deknaŭjarcenta Eŭropo*. Bielefeld: transskribajo, 2017.
- Meyer, Jürgen Bona. *Zum Streit über Leib und Seele: Worte der Kritik, Sechs Vorlesungen, am Hamburger akademischen Gymnasium gehalten*. Hamburgo: Perthes-Besser & Mauke, 1856.
- Moleschott, Jakobo. *Lehrer der Nahrungsmittel: Für das Volk*. Erlangen: Ferdinand Enke, 1850.
- Moleschott, Jakobo. *Der Kreislauf des Lebens: Physiologische Antworten auf Liebig's Chemische Briefe*. Majenco: Victor v. Zabern, 1852.
- Montgomery, William M. "Germanio." En *La Kompara Akcepto de Darwinismo*, redaktita de Thomas F. Glick, 81-116. Ĉikago: University of Chicago Press, Pollack, Detlef. 2 1988.
- "Säkularisierungstheorie, Versio: 1.0." *Docupedia-Zeitgeschichte*. Laste modifita la 7-an de marto 2013. <http://docupedia.de/zg/Saekularisierungstheorie>.
- Raschke, Joachim. *Soziale Bewegungen: Ein historisch-systematischer Grundriß*. Frankfurt/Ĉefo: Kampus, 1985.
- Reichardt, Mathilde. "Der Kampf um die Seele, von Rudolph Wagner (Göttingen, Verlag der Dieterich'schen Buchhandlung)." *Das Jahrhundert: Zeitschrift für Politik und Literatur* 3, n-ro. 1 (1858): 28–32; 59–64; 75–80.
- Reichardt, Mathilde. "Die Kritik als Verläumderin: Mathilde Reichardt kaj Otto Ule." *Das Jahrhundert: Zeitschrift für Politik und Literatur* 3, n-ro. 1 (1858): 317–320; 332–336.
- Ruge, Arnold. "Der Geist unserer Zeit; zum Neujahrsgruß." *Das Jahrhundert: Zeitschrift für Politik und Literatur* 2, no. 1 (1857): 13–18.
- Schreiner, Klaus. "Der Fall Büchner: Studien zur Geschichte der akademischen Lehrfreiheit an der Universität Tübingen im 19. Jahrhundert." En: *Beiträge zur Geschichte der Universität Tübingen 1477–1977*, redaktita de Hans Martin Decker-Hauff, Gerhard Fichtner kaj Klaus Schreiner, 307–346. Tübingen: Provo, 1977.
- Siemann, Lupvirsafo, red. *Der Polizeiverein deutscher Staaten: Eine Dokumentation zur Überwachung der Öffentlichkeit nach der Revolution von 1848/49*. Tübingen: Max Niemeyer, 1983.
- Siemann, Lupvirsafo. "Einleitung." En *Der Polizeiverein deutscher Staaten: Eine Dokumentation zur Überwachung der Öffentlichkeit nach der Revolution von 1848/49*, redaktita de Wolfram Siemann, 1–19. Tübingen: Max Niemeyer, 1983.
- Silberner, Edmondo, red. *Moses Hess: Briefwechsel*. Hago: Mouton & Co., 1959.

- Simon-Ritz, Frank. Die Organisation einer Weltanschauung: Die freigeistige Bewegung im Wilhelminischen Deutschland. Gütersloh:Kaiser, 1997.
- Talmey, Max. La Simpligita Relativeca Teorio kaj la Forma Período de Ĝia Inventinto. Novjorko: Falcon Press, 1932.
- Thiersch, Friedrich von. "Rede über die Grenzscheide der Wissenschaften, zurFeierdes Allerhöchsten GeburtstagesSr. Majestätés König Maximilian II. vonBayern (Fortsetzung)." Gelehrte Anzeigen der k. bayerischen Akademie der Wissenschaften, la 27-an de decembro 1855.
- Tilly, Charles. Sociaj Movadoj, 1768–2004. Boulder/Londono: Paradigm Publishers, 2004.
- Vogt, Carl. Untersuchungen über Thierstaaten. Frankfurto/Main: Literarische Anstalt (J.Rütten), 1851.
- Vogt, Carl. Köhlerglaube und Wissenschaft: Eine Streitschrift gegen Hofrath Rudolph Wagner en Göttingen. Gießen: J. Ricker'sche Buchhandlung, 1855.
- Weber, aŭgusto. Die neueste Vergötterung des Stoffs: Ein Blick in das Leben der Natur und des Geistes, für denkende Leser. Gießen: Emil Roth, 1856.
- Weir, Todd. Sekularismo kaj Religio en deknaujarcenta Germanio: La Ascendo de la Kvara Konfeso. Kembriĝo: CambridgeUniversity Press, 2014.

KatharinaNeef

Politikigo de (Ne)Religia Ago: La Sekularista Eklezia Eliro Propagando de la Komitee Konfessionslos (1908-1914)

La malfrua deknaŭa jarcento vidis ekfloron de organizita sekularismo. Dum en la pasinteco esplorado emis enkadrigi sekularismon kiel kromprodukton de modernigo aŭ ekstreman kazon de sekularizado, pli lastatempaj studoj komprenas sekularistajn asociojn kaj iliaj komunikaj forumoj kiel aktivaj agantoj en la socio. Anstataŭ rekonstrui la ricevon kaj adapton de sciencaj kaj sociaj diskursoj ene de ĉi tiuj grupoj, la ĝenerala esplorfokuso nun estas sur la efiko, kiun ĉi tiuj marĝenigitaj voĉoj faris sur la publikajn diskursojn de sia tempo.

La germana Komitee Konfessionslos (Senkonfesia Komitato)¹ estas unu protagonisto en ĉi tiu kampo. Establita en 1911, ĝi agitis pasivajn eklezianojn (kiu jam ne plu partoprenis en diservoj aŭ biografiaj ritoj) al forlasi preĝejon kaj fariĝi "disidentoj". Per sia propagando, la Komitato atingis eksterlandan publikon. Krome, ĝiaj publikaĵoj kaj amasaj eventoj ofertis la malofta ŝanco por intensa kunlaboro inter protagonistoj de du antagonistaj politikaj tendaroj – burĝaj liberaluloj kaj socialdemokratoj – por komune pledi por certa tagordon. Krome, la estro de la Komitato, Otto Lehmann-Rußbüldt (1873–1964),² sukcesis enkonduki sian verkon kiel eminentan diskursivan subtenon de la progresema socia reforma medio per popularigado kaj legitimigo de klasikaj antiklerikalaj stereotipoj.

Fokusiĝante sur la Komitee Konfessionslos, ĝiajn publikaĵojn kaj komunikajn strategiojn, ĉi tiu ĉapitro unue referencos al kelkaj historiaj kunteksto de la eklezio.

Horst Ermel, *Die Kirchenaustrittsbewegung im Deutschen Reich 1906–1914* (PhD dis., Universitato de Kolonjo, 1971); Raoul R. Grossman, "Heraus aus der Kirche: Germana socialdemokratio "Politikoj rilate al la Eklezioj, 1865–1918" (MA-tezo, Universitato de Vankuvero, 1976), alirita 27-a de marto 2020, <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0093775>; Jochen-Christoph Kaiser, *Arbeiterbewegung und organisierte Religionskritik: Proletarische Freidenkerverbände in Kaiserreich und Weimarer Republik* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1981); kaj Jochen-Christoph Kaiser, "Sozialdemokratie und 'praktische' Religionskritik: Das Beispiel der Kirchenaustrittsbewegung 1878–1914," *Archiv für Sozialgeschichte* 22 (1982): 263–298.

Vidu Wilhelm Gröf, "Lehmann-Rußbüldt, Otto", en *Neue Deutsche Biographie* 14 (1985), alirita la 27-an de marto 2020, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116873310.html>; kaj Nikolao A. Furness, "Otto Lehmann-Rußbüldt: Forgesita Profeto de Federacia Eŭropo," en "Anglio? Aber wo liegt es?" *Deutsche und österreichische Emigranten in Großbritannien, 1933–1945*, red. Charmian Brinson (Munkeno: Iuridicum, 1996), 87–98.

membreco kaj eklezia eliro por kontekstualigi sekularismajn celojn, strategiojn, kaj rakontoj. Due, la laboro de la Komitato estos alirita laŭ du dimensioj: ĝia publika efiko kaj la tagordo de ĝia plancerbulo, Otto Lehmann-Rußbüldt. En tria paŝo, la tekstaj strategioj, kiuj enkadrigas la eliron el la eklezio, estos rekonstruitaj kaj eblaj kialoj por forlasi la eklezion estos spuritaj kune kun eblaj avantaĝoj - individue kaj socie - kiujn samtempuloj eble ligis al ĉi tiu ago. Konsiderante tion, la socia dimensio de forlasi la eklezion estas

diskutita: kiel estos montrite, la amasaj eventoj por agiti la preĝejon atingis kaj mobilizis grandegan aŭdantaron, tamen malsukcesis efektive efektivi la celitan ŝanĝon. Tamen, la Komitee Konfessionslos provas eminentan forton formantan la malfru-Vilhelmina antiklerikala diskurso, kiu estis identigita kiel grava fonto de la konstituciaj debatoj de 1919.

Unu lasta aspekto diskutota estas la enketoj organizitaj de la Komitato, kiu kalkulis preĝejajn vizitantojn kaj publikigis la rezultojn kiel rimedon por kritiki religio. Per tio kaj rilate al malpleno de preĝejoj, ĝiaj membroj pridubis la civilizigan efikon de dimanĉaj predikoj kaj kaŭzis publikan debaton en la Germana Imperio pri la (mem)difino de esti religia kaj de esti kristano nacio. La strikte statistike-empiria aliro ne nur kopiis sciencajn metodojn sed - eĉ pli - estis diskutita kiel scienca praktiko fare de la sekularistoj kiu emfazis la kritikan potencialon de scienco rilate al religio. Per ĝiaj klopodoj, la Komitato kreis modelon de dialektika disvastigo de teorio kaj praktiko inter akademijaj rondoj kaj "mondkoncepto-produktantaj amatoroj" inter la sociaj reformistoj.³

Historia Kunteksto: Germana Konfesiismo, Disidento, Konfessionslosigkeit

Antiklerikalaj kaj liberpensaj movadoj prosperis antaŭ 1914, antaŭitaj de la sciencaj revolucioj de la deknaŭa jarcento kaj per la formado de sekulara mondkonceptaj organizoj.⁴ Ĉi tiu evoluo plej rimarkinde radikigis en la ŝanĝo de

Horst Groschopp, *Dissidenten: Freidenkerei und Kultur in Deutschland* (Berlino: Dietz, 1997).

Vidu Jörn Brederlow, "Lichtfreunde" und "Freie Gemeinden": Religiöser Protest und Freiheitsbewegung im Vormärz und in der Revolution von 1848/49 (Munkeno: Oldenbourg, 1976); Frank Simon-Ritz, *Die Organisation einer Weltanschauung: Die freigeistige Bewegung im Wilhelminischen Deutschland* (Gütersloh: Kaiser, 1996); Groschopp, *Dissidenten*; Rebekka Habermas, "Pieco, "Povo kaj Senpoveco: Religio kaj Religiaj Grupoj en Germanio, 1870-1945", en *La Oksforda Manlibro de Moderna Germana Historio*, red. Helmut Walser Smith (Novjorko/Oksfordo: Oksfordo University Press, 2011), 453-480; Lisa Dittrich, *Antiklerikalismus in Europa: Öffentlichkeit und Sä-*

paradigmoj kun natursciencoj gvidantaj en la publika diskuto kaj fariĝantaj la legitima fonto de empiria scio.⁵ Alia kialo kaŭzanta ĉi tiuj ŝanĝoj estis la kreskanta transnacia interkonekteco de la partoprenantaj aktoroj: pli larĝa diskurso pri socia reformo kaj socia progresemo formita, plifortigita de la legitimeco de famaj kaj internacie renomaj personecoj ene de la spektro de reformo.⁶

Tria aspekto, kiun oni devas konsideri rilate al la diskonigo de liberpenso en la Vilhelmina periodo estas la kontinuaj provoj konvinki ĉiuj neaktivaj aŭ nekredantaj eklezianoj malkaŝe malkonvertiĝi de la establitaj kristanaj preĝejoj. Ĉi tiu aliro radikas en la fakto, ke preskaŭ ĉiuj civitanoj de la Germana Imperio estis registritaj membroj de religia komunumo, plej notinde de la Romkatolika Eklezio aŭ unu el la establitaj protestantaj eklezioj. Tiel, signifa parto de la persona, financa kaj tempa

kularisiering en Frankreich, Spanien und Deutschland (1848-1914) (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014); Todd Weir, *Sekularismo kaj Religio en Germanio de la deknaua jarcento: La Levigo de la Kvara Konfeso* (Kemriĝo: Cambridge University Press, 2014); kaj Lisa Dittrich, "Eŭropaj Konektoj, Obstakloj, kaj la Serĉo por Nova Koncepto de Religio: La Liberpenso Movado kiel Ekzemplo de Transnacia Kontraŭkatolikismo en la Dua Duono de la Deknaŭa Jarcento," *Journal of Religious History* 39, no. 2 (2015): 261-279.

Olaf Breidbach, "Monismus um 1900 - Wissenschaftspraxis oder Weltanschauung?," en *Welt-rätsel und Lebenswunder: Ernst Haeckel - Werk, Wirkung und Folgen*, red. Erna Aesch (Linz: Oberösterreichisches Landesmuseum, 1998), 289-316; Eve-Marie Engels, "Darwins Popularität im Deutschland des 19. Jahrhunderts: Die Herausbildung der Biologie als Leitwissenschaft," en *Menschenbilder: Zur Pluralisierung der Vorstellung von der menschlichen Natur (1850-1914)*, red. Achim Barsch kaj Peter Hejl (Frankfurto/Ĉefa: Suhrkamp, 2000), 91-145; Rosemarie Nöthlich, Olaf Breidbach kaj Uwe Hoßfeld, "Was ist Natur? Einige Aspekte zur Wissenschaftspopularisierung in Deutschland," en "Klassische Universität" und "akademische Provinz": Studien zur Universität Jena von der Mitte des 19. bis in die dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts, red. Matiaso Steinbach kaj Stefan Gerber (Jena/Quedlinburg: Bussert & Stadeler, 2005), 239-250; kaj Paŭlo Ziche, *Wissenschaftslandschaften um 1900: Philosophie, die Wissenschaften und der nichtreduktive Szientismus* (Zuriko: Chronos, 2008).

Detalojn pri ĉi tiu procezo proponas Dittrich, Antiklerikalismus in Europa; Dittrich, "European Connections"; Christophe Verbruggen kaj Julie Carlier, "Laboratorioj de Socia Penso: La Transnacia Lobiado-Reto de la Internacia Instituto por la Disvastigo de Sociaj Spertoj" kaj ĝiaj Dokumentoj pri la Progreso (1907-1916)," en *Informoj preter Limoj: Internacia Kultura kaj Intelektala Interŝanĝo en la Belle Époque*, red. W. Boyd Rayward (Farnham: Ashgate, 2014), 123-142; Nico Randerad, "Ekigiloj de Moviĝeblo: Internaciaj Kongresoj (1840-1914) kaj iliaj Vizitantoj," *Jahrbuch für Europäische Geschichte* 16 (2015): 63-82; kaj Nico Randerad kaj Chris Leonards, "Konstruante Transnacion Reton de Socia Reformo en la Deknaŭa Jarcento," en *Formante la Transnacion Sferon: Fakuloj, Retoj kaj Problemoj de la 1840-aj jaroj ĝis la 1930-aj jaroj*, red. Davide Rodogno, Bernhard Struck kaj Jakob Vogel (Novjorko/Oksfordo: Berghahn, 2015), 111-131.

Rimedo de la multnombraj germanaj liberpensaj asocioj estis uzataj por pro-elitiĝi en publikaj paroladoj aŭ debatoj, sed ankaŭ per agitado kaj polemikaj broŝuroj celantaj gajni novajn membrojn. Publikaj paroladoj kaj debatoj, aparte, montriĝis sukcesaj, tamen samtempe sufiĉe pasemaj.

instrumentoj por allogi eventualajn membrojn. Kvankam estas vere, ke publiko eventoj estis tre oftaj, antiklerikalismo estis vaste disvastiĝinta, kaj la sekulariĝo de ĉiutagaj kutimoj estis ofta (precipe en la urbaj, protestantaj regionoj de la Germana Imperio),⁷ la sekularismaj asocioj daŭre altiris nur malabunda membreco:⁸ La Deutsche Freidenkerbund (Germana Liberpensul-Ligo, DFB), fondita en 1881 de Ludwig Büchner kun fokuso sur materiismo kaj kritiko de religio, havis 6 000 membrojn (inkluzive de 5 000 korporaciaj membroj); la Deutsche Gesellschaft für Ethische Kultur (Germana Societo por Etika Kulturo), fondita en 1892 de Georg von Gizycki kiel la germana branĉo de la Etika Movado, havis 850 membrojn; kaj la Deutsche Monistenbund (Germana Monisto Ligo, DMB), fondita en 1906 de Ernst Haeckel, havis 6 000 membrojn kunvenantajn ĉirkaŭ la ideo de la sciencaj fundamentoj de moderna mondkoncepto. Plue pli, tie estis la komunumoj de la Deutsche Bund Freireligiöser Gemeinden (Federacio de Liberaj Religiaj Paroĥoj en Germanio, DBFG), fondita en 1844 de la antaŭrevolucia Deutschkatholiken kaj la protestanta Lichtfreunde, tio nombris 50 000 membrojn (inkluzive de 18 000 pagantaj membroj) en 1914. Ĉi tio larĝa membreco de la DBFG ŝuldiĝas al ĝia familia strukturo kaj la religia komunumo, dediĉita al ne-dogmaj religiaj kredkontekstoj kaj "raciigita" (tio estas, ne-sakramenta, soci-centrita) praktiko. Dum la antaŭaj asocioj havis ĉefe virajn membrojn, libera religio allogis parojn kaj familiojn, provizante ilin per la regulaj servoj de preĝeja komunumo. Ĉi tie, la socia la scenaro por la biografiaj ritoj de trapaso kreskis en graveco. Ĉi tiu dimensio fariĝis decida en la jaroj 1890 ĝis 1914 kun la kvereloj pri preparaj edukaj lecionoj kondukantaj al Jugendweihe, kiel la liberreligiaj paroĥoj nomataj ilia alternativo al la kristana konfirmacio.⁹

Resumante, la germana publika diskuto estis trapenetrita de vasta kontraŭklerikala impeto, sed la ĉefaj portantoj de ĉi tiu sinteno (kontraŭklerikaloj, liber-

Lucian Hölscher, Datenatlas zur religiösen Geographie im protestantischen Deutschland: Von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg, 4 vol'oj, (Berlino/Boston: De Gruyter, 2001).

Fornumbers, vidu Max Henning, red., Handbuch der freigeistigen Bewegungen Deutschlands, Österreichs und der Schweiz (Frankfurto/Main: Neuer Frankfurter Verlag, 1914).

Vidu Werner Lesanovsky, red., Den Menschen der Zukunft erziehen: Dokumente zur Bildungspolitik, Pädagogik und zum Schulkampf der deutschen Arbeiterbewegung 1870–1900 (Frankfurto/Ĉefa: Peter Lang, 2003).

pensuloj, liberreligiuloj kaj sociaj reformistoj de diversaj devenoj) konstante malsukcesis transformi ĉi tiun sintenon en sociajn formojn kaj publikan agentecon. Unu strategio, kiun ili aplikis, estis la provo mobilizi la supozeblan kritikan tavolon por iniciati amasmovadon de eklezia eliro en la Germana Imperio, kiu devigus sekularismo, t.e. la apartigo de eklezio kaj ŝtato. Ĉi tiun strategion ĉefe sekvis la liberpensa revuo *Der Dissident* (La Disidento).¹⁰ En aprilo 1911, anonima aŭtoro konjektis, ke plej multaj civitanoj sindetenis de foriri preĝejo ĉar ili timis profesiajn aŭ sociajn malavantaĝojn. Tio ŝajnis alvoki kolektivan aliron por malhelpi diskriminacion: „Wirsammeln Unterschriften von Personen, die sich verpflichten, ausder Kirche auszutreten, wenn innerhalb eines bestimmten Zeitraumes 100.000 oder 200.000 Unterschriften zu-sammenkommen.“ („Ni kolektas subskribojn de tiuj, kiuj volas forlasi preĝejon, se unu aŭ ducent mil aliaj aliĝus al ili.)¹¹ Unu jaron poste, la sama ĵurnalo anoncis la fondon de la Komiteo Konfessionlos kun la tagordo por ekbruligi amasan elmigradon el la establitaj eklezioj.¹²

Preĝeja Membrecio kaj Konfesa Loko

Antaŭ ol detale konsideri la agadojn de la Komitato, estas du pliaj aspektoj konsiderindaj: la stato de eklezia membreco en la Germana Imperio kaj ĝia kreskanta graveco por la liberpensa diskurso. Eklezia membreco estis aŭtonome administrita de la religiaj komunumoj ĝis

1875, kiam la imperia ŝtato enkondukis devigajn komunumajn civilajn registrojn tra la tuta lando. Kvankam la fokuso de la Bismarck-registaro estis sur centralizitaj naskiĝregistroj kaj la enkonduko de civilaj geedziĝoj, la registroj ankaŭ listigis la religian apartenon de ĉiu civitano. La monopoligo de la civilaj registroj estis enkondukitaj kiel mezuro de la (ĉefe kontraŭ-katolika) Kulturbatalo,¹³ sed ĝi malfortigis ĉiujn establitajn ekleziojn per diluado

Pri la taglibro, vidu la jenon.

Gr., "Ein Vorschlag zur Kirchengaustrittsbewegung", *Der Dissident* 5, nr. 2 (majo 1911): 16. La aŭtoro ne povis esti identigita, sed estas probable, ke li sciis pri la fondo de Komitato en Berlino. Krom se alie indikite, ĉiuj tradukoj estas de la aŭtoro.

OttoLehmann-Rußbüldt, "Erste Versuche des Komitees 'Konfessionlos'", *Der Dissident* 6, ne. 9 (decembro 1912): 91–96; kaj OttoLehmann-Rußbüldt, "Kirchengaustritt als Demonstration zur Erlangung von Volksrechten," *Das freie Wort* 12, n-ro 19 (januaro 1913): 724–726.

Vidu Habermas, "Pieco", 460; kaj Christopher Clark kaj Wolfram Kaiser, red., *CultureWars: Sekulara-Katolika Konflikto en Deknaŭjarcenta Eŭropo* (Kembriĝo: Cambridge University Press, 2003).

rimedoj de socia kontrolo (devigitaj baptitoj,¹⁴ malhelpo de miksitaj geedzecoj¹⁵) kaj per kreskigado de sekularaj identecprocezoj.¹⁶ Ĉi tiu administra ŝanĝo havas estis priskribita laŭ procezoj de sekularigado, dum la aŭtonomeco de la administrado pliiĝis kaj la kampo de jura agenteco etendiĝis al la personaj aferoj de la individuo kiu nun fariĝis civitano laŭ burokrataj manieroj.¹⁷

La eblo forigi la registritan religian alligitecon el la civila registro ne estis celita per ĝia enkonduko, sed baldaŭ evidentiĝis, ke la registro kaj la oficiala statuso de la registra enskribo estis iloj por esprimi proteston. Rimarkinde, ĉi tiu protesto eĥis diametre malsamajn sintenojn: kontraŭreligia pozicio por unu afero, kaj tre religia pozicio por alia. La unua ligis eklezian secesion al ateismo, materiismo, kaj asertoj pri sekularizado, dum ĉi-lasto, forlasante la eklezion, protestis kontraŭ la mondedo kaj korupto de la kristana eklezio aŭ religio mem serve al la aŭtoritatoj. Ambaŭ pozicioj estis antiklerikalaj, t.e. ambaŭ kritikis la establatajn ekleziojn kaj ilian personaron. Sed dum antiklerikalismo estis nur segmento en la kontraŭkristana aŭ kontraŭreligia tagordo de la iama, ĝi formis la kernon de la religia kritiko de ĉi-lasto.¹⁸

En 1873 (kiam saksa leĝo pri disideco jam estis pasigita), la peltisto Friedrich Thumen estis persekutita de la loka polico de Leipzig ĉar lia filo (naskita en 1872) ankoraŭ ne estis baptita. La loka pastro akuzis Thumen. La enketo daŭris ĝis 1874, kiam Thumen povis pruvi, ke lia filo dume estis baptita en alia paroĥo de Leipzig. Vidu StadtarchivLeipzig (SAL), Polizeiamt der StadtLeipzig, Sachakten, Nr. 29 (Anzeigewegen Taufweigerung). La temo de devigitaj baptitoj preskaŭ ekskluzive estis diskutita rilate al juda konvertiĝo, dum esplorado pri devigitaj baptitoj de la infanoj de nereligiaj personoj mankas.

Tillmann Bendikowski, "Eine Fackel der Zwietracht": Katholisch-protestantische Mischehen im 19. und 20. Jahrhundert," en Konfessionen im Konflikt: Deutschland zwischen 1800 und 1970, Ein zweites konfessionelles Zeitalter, ed. Olaf Blaschke (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002), 215–241.

En la tradicia socia medio, la religia kaj socia identeco interrompis: esti membro de iu religia komunumo signifis apartenon al iu paroĥo. Ĉi tiu neevitebla biografio la ligo al la paroĥo ĉesis kiam la urbodomo fariĝis la loko kie la malfacilaj faktoj de la individua vivo (naskiĝo, geedziĝo kaj morto) estis atestitaj. Vidu José Casanova, "Privataj kaj Publikaj Religioj," Social Research 59 (1992): 17–57; Detlef Pollack, Säkularisierung – Ein moderner Mythos? Studien zum religiösen Wandel in Deutschland (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 82–94; 132–204; Detlef Pollack, La Rolo de Religio en Moderna Societies (Londono: Routledge, 2008); Detlef Pollack, Rückkehrdes Religiösen? Studien zum religiösen Wandel in Deutschland und Europa II (Tübingen: Mohr Siebeck, 2009), 19–104; kaj Detlef Pollack, Religion und gesellschaftliche Differenzierung: Studien zum religiösen Wandel in Europa und den USA III (Tübingen: Mohr Siebeck, 2016), 67–112. Pietismo aŭ vekita antiklerikalismo estas formo de interna kritiko de religio. Ĝi kondamnas la establatajn ekleziojn neglekti sian kernan funkcion en ofertado de savo favore al politikaj

Antaŭ 1900, nur kelkaj liberpensuloj forlasis la eklezion, tamen iliaj kazoj estis tre skandaligitaj kaj mediigitaj,¹⁹ tial ili ne povis ŝajni rolmodeloj por regula preĝeja eliro. Provoj de radikala antiklerikala medio gvidata de la socialisto kaj anarkiisto Johann Most akceli preĝejajn elirojn ne sukcesis ĉu - kaj pro internaj kialoj (la anarkiisto Most ne akiris rekonon ene de la partio) kaj eksteraj kialoj.²⁰ La eliro el la preĝejo estis tre laŭtaksata liberpensuloj kiel simbola ago signalanta la severecon de vivstilo. Sed tie ne estis serioza klopodo enkonduki ĝin kiel ekzemplan modelon de libera pensado: aparteni sen kredi ŝajnis la normala kazo por malkontentaj aŭ nepartoprenantaj eklezianoj.²¹ Sekve, plejparto de la ekleziaj eliroj de la dekaŭa jarcento enradikiĝinta en la medio de la tre religiaj. La protestantoj preĝejoj registris la plej multajn secesiojn kiel konvertiĝojn al "aliaj kristanaj konfesioj", tio estas, la nova alligiteco ne estis enskribita en la civila registro. Sekve, esti disidentoj egalas esti tre religia, kiel origine indikis membrojn de neagnoskitaj, ĉefe protestantaj konfesioj (ekz. menonitoj, baptistoj, metodistoj). Ĉi tio principe ŝanĝiĝis ĉe la komenco de la dudeka jarcento, kiam disidenteco semantike transformiĝis en Konfessionlosigkeit, signifante "ne aparteni al religio" aŭ simple esti nereligia. La menciita revuo *Der Dissident* ilustras ĉi tiun ŝanĝon: kvankam la ĵurnalo promesis esti la "Zentralorgan für die Interessen aller Dissidenten" ("la centra organo por la aferoj de ĉiuj disidentoj"), ĝia enhavo traktis preskaŭ ekskluzive nereligiajn disidentojn.²³

La eldono de la ĵurnalo ankaŭ markis la punkton de ĉi tiu semantika ŝanĝo: ĝia la unua eldono estis publikigita en 1907 – tuj post kiam nova leĝaro transformis la

influo. Ĝi korespondas al tio, kion Rebekka Habermas identigis kiel sekularigo de Protestantismo en sia studo pri la rekonfiguradoj de la religia kaj la sekulara en la dekaŭa jarcento (Habermas, "Pieco", 457–460.)

Johann Most, *Die Gottes-Pest* (New York: Verlag der "Freiheit", 1883); kaj Traugott vonKop-pelow, *Mein Austritt aus der Landeskirche, Flugschriften des Comité's "Confessionslos" 2* (Berlin-Schmargendorf: Verlag "Confessionslos," [ĉ. 1911]).

Vidu Kaiser, "Sozialdemokratie", 277. Vidu plu Grossman, "Heraus ausder Kirche"; kaj Groschopp, *Disidentoj*.

OlavAarts, Ariana Need, Manfred Te Grotenhuis kaj Nan Dirk De Graaf, "Ĉu Aparteno AkompaniKredante? Korelacioj kaj Tendencoj en Okcidenta Eŭropo kaj Nordameriko inter 1981 kaj 2000," *Review of Religious Research* 50, no. 1 (2008): 26. La termino renversas la vidpunkton de Grace Davie koncepto de "kredado sen aparteno" kiel la moderna religia ŝablono en Britio. Graco Davie, *Religio en Britio ekde 1945: Kredante sen aparteni* (Oksfordo: Blackwell, 1994).

Hölscher, *Datenatlas*.

Horst Groschopp argumentas alimaniere: la termino "disidentoj" ne estis ofta antaŭ la Kulturkampf kaj estis uzata tiam en senreligia signifo. (Groschopp, *Disidenten*, 17.)

financaj kondiĉoj de la eklezioj fundamente. Prusio, de tiam, komencis sisteme pagi la ekleziajn impostojn por la preĝejoj.²⁴ Sekve, ekde 1906 pluen, la nombro de eliroj kreskis kaj atingis pinton en 1909 kun 33 814 eliroj en Berlino.²⁵ Nuntempaj observantoj (kaj esploristoj same) de tiam analizis la motivojn por ĉi tiu pelado. Financaj kialoj, evidente, estis elstara kaŭzo por forlasi la preĝejon.²⁶ Sed mono certe ne estis la sola motivo, ĉar malaltaj enspezoj ne estis impostodevaj. La intervjuoj, kiujn Ernst Bittlinger, pastro el Berlino, faris kun disidentoj, rivelas sufiĉe fortajn antiklerikalajn kaj politikajn instigojn.²⁷ Sekve, la simbola aspekto de la situacio fariĝis pli grava post 1906 - kaj liberpensaj asocioj povis uzi ĉi tiun simbolan dimensio kiel rimedo por elstare enkonduki sian tagordon. Eklezia impostkolektanta ŝtato povus facile esti identigita kiel manifestiĝo de la proksimaj ligoj inter ŝtato kaj eklezio. Ĉi tiu rakonto kreskigis la antiklerikalan antaŭjuĝon kaj aldonita al klasikaj rakontoj pri la kritiko de religio. Longtempe, Konfes-sionslosigkeit fariĝis vaste diskutata publika afero kaj performa kaj simbola markilo.

Kiam oni parolas pri movado por eliro de la eklezio kaj sekularizado rilate al preĝejoj partoprenoj en la Vilhelmina Epoko, ĉi tio devas esti nuancita. La menciita kresko de preĝejoj secesioj estis limigita al certaj regionoj kaj medioj

Ĉi tiu nova fiska politiko koincidis kun la klopodoj de modernaj ŝtatoj monopoligi la administran aliron kaj kontrolon super siaj civitanoj, tiel konfliktante kun aliaj sociaj sferoj kaj iliaj institucioj, kiel religioj kaj ekleziaj funkciuloj. Vidu Jürgen Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt: Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts* (Munkeno: CH Beck, 2009); kaj Haber-mas, "Pieco". Fakte, la fiska reformo pacigis ĉi tiun konflikton, ĉar la ŝtato permesis la evangelian Ŝtata Eklezio de Prusio inspekti la impostregistrojn de siaj membroj por ĝustigi la ekleziajn impostojn. Hölscher, *Datenatlas*, vol. 2, 474–475. Ekzistas kelkaj statistikaj misprezentoj kiel la "neniu"-kategorio ekzistis nur de 1867 ĝis 1874 kaj de 1909 pluen. La aliaj jaroj montras rimarkinde altan rekordon de konvertiĝoj al "aliaj kristanaj konfesioj". Tre kaj nereligiaj eliraj motivoj, do, ŝajnas malklaraj. Ankaŭ, neniu ŝablono koncerne la nombrojn de preĝejoj eliroj povas esti identigitaj – la jaraj nombroj varias je alta grado, de 49 en 1884 ĝis la menciitaj 33 814 en 1909. Kaiser, "Sozialdemokratie", 278, kalkulas malsamajn nombrojn el la polica registroj: 11 063 en 1908 kaj 9 769 en 1909.

Ernst Bittlinger, "Vom Kirchnaustritt in Berlino: Tatsachen und Folgen", *Evangelisch-sozial* 22 (1913): 290-303; Ermel, *Kirchnaustrittsbewegung*; kaj Imperiestro, "Sozialdemokratie", 280. Imperiestro notas, ke la ĉiujara imposto ŝarĝis multajn familiojn per malproportcie altaj kostoj.

Bittlinger, "Kirchnaustritt." Nek Bittlinger nek la akademiuloj citantaj lin konsideras, ke referenco al nereligiaj kialoj por secesio ankaŭ povas esti interpretita kiel strategio. por forpuŝi diskutojn kun pridemandanta religia funkciulo: religiaj argumentoj evidente daŭrigas la diskuton, dum referenco al mono ĝin sufiĉe facile kaj nepersonale interrompas.

– ĉefe al protestantaj, urbanizitaj kaj industriigitaj regionoj.²⁸ Prusio kaj – plej ekskluzive - Berlino ne reprezentis ĝeneralan tendencon sed konsistigis ekstreman punkton. Katolikaj regionoj kaj kamparaj areoj, aliflanke, montras signife pli malgrandajn nombrojn de secesio kaj konstantan aŭ malrapide malkreskantan eklezian kreskon ĉeestprocentoj. Tiurilate, Saksio povas servi kiel kontraŭekzemplo. Urbaj kaj tre industriigitaj regionoj kiel Leipzig kaj Chemnitz similis al Berlino, kvankam je pli malalta skalo, dum la sudaj regionoj (Erzgebirge kaj Vogtland) montris neniujn signojn por akcelita sekulariĝo,²⁹ kvankam ili estis signife protestantaj kaj kreskis kiel industriaj regionoj kun malcentralizita, malrapide urbigo kaj forta laborista klaso.

La Disidentoj

Kun la kreskanta nombro da preĝejoj eliroj, la afero akiris impeton en la antiklerikala movado. La multnombra germana antiklerikala gazetaro pli kaj pli diskutis ĝin - kaj eĉ faris ĝin la centra temo de revuo. Der Dissident estis eldonita ekde 1907 ĉe la enfermaĵo de la liberpensa revuo Das freie Wort kaj ĉefe raportis pri eventoj kaj debatoj el la germanaj liberreligiaj paroĥoj. Ambaŭ revuoj estis publikigitaj en la Neuer Frankfurter Verlag posedata de la industriulo Arthur Pfungst, eminenta financisto de la germana liberpenso sceno.³⁰ La reformklopodoj de Pfungst estis multifacetaj: li estis membro de la Budhana Mahabodhi Societo, prezidanto de la Vajmara Kartelo (tegmenta organizo de la germanaj liberpensaj asocioj), prezidanto de la Bund für weltliche Schule und Moralunterricht (Asocio por Sekularaj Lernejoj kaj Morala Edukado), kaj fama eldonejo. Pfungst rekomendis liberpenson kaj la kritikon

Rimarkinde, secesio de religia komunumo estis eĉ pli elstara afero inter la juda komunumo dum la tuta deknaŭa jarcento. Tute ne surprize, ĉi tio ne estis problemigita publike, sed aŭ bonvenigita kiel rimedo de asimiliĝo kaj integriĝo aŭ problemigita en la akcelantaj antisemitaj debatoj.

Hölscher, Datenatlas, vol. 2: dum 56 procentoj de la luteraj protestantoj de Marienberg (en la Erzgebirge) ricevis la Sanktan Komunian en 1910, nur 16 procentoj faris tion en Leipzig (p. 531, la statistikoj de la ekleziaj distriktoj estas sur p. 549 kaj pp. 552-553).

Ampleksa biografio de Pfungst aŭ esplorado pri liaj retoj ankoraŭ mankas. Abio-grafika skizo estas ofertita fare de Hellmuth Hecker, "Arthur Pfungst", en Lebensbilder deutscher Budhano: Ein bio-bibliographisches Handbuch, vol. 2: Die Nachfolger (Konstanco: Universität Konstanco, 1997), 252-256. Vidu ankaŭ Groschopp, Dissidenten.

de religio, kunfandita kun religia aliro, kiu baziĝis sur individueco kaj altaj moralaj normoj.³¹

Komence, Der Dissident menciis la diskriminacian situacion de la liberreligiaj paroĥoj kaj liberpensuloj ĝenerale: la komunumo en Breslau (Wroclaw) ne rajtis ekposedi heredaĵon (la afero "Erbchaft Mül-ler"); preĝejoj eliroj estis rifuzitaj aŭ malhelpitaj; liberreligiaj entombigoj estis...

malpermesitaj aŭ limigitaj; Jugendweihe-festoj estis malpermesitaj; kaj infanoj de komunumanoj estis devigitaj ĉeesti la religiajn edukajn lecionojn en publikaj lernejoj. La ĵurnalo esprimis la kreskantan malkontenton pri ĉi tio traktado. Ĝia kritiko kaj ĝia emerĝanta aktivismo spegulis ambaŭ la evoluon de klara sekulara laikista koncepto pri la moderna ŝtato kaj la kreskanta memfido de la minoritata medio kun ĝia mempercepto kiel avangardo de la moderna socio.

Ekde 1912, Der Dissident estis vendita kiel sendependa revuo. Dum Das freie Wort restis malferma platformo de la liberpenso-movado, Der Dissident fokusiĝis al demandoj pri eklezio-ŝtataj rilatoj kaj la juraj dimensioj de esti liberpensulo - markante la altan konscion pri la potencialo de la afero. Malgraŭ sia specifa aro da demandoj, Der Dissident kovris amason da temoj kiel ekzemple kremacio, la sekularigado de publikaj lernejoj, la morala edukado en publikaj lernejoj, la malkriminaligo de blasfemo, la etendo de gepatra rajtoj de miksitaj paroĥoj, la enkonduko de anonima formo de ĵuro, la ĝenerala kondiĉoj por la apartigo de eklezio kaj ŝtato, kaj - laste sed ne malplej grave - la diversaj ekzistantaj ekleziaj eliraj proceduroj.³² Kaj kvankam eklezia secesio estis nur unu aspekto de la tagordo de la revuo, ĝi fariĝis ĝia ĉefa temo en la jaroj 1912 ĝis 1914. Por la redaktistoj, aŭtoroj kaj legantaro de la revuo, laikeco ŝajnis interesa ne nur rilate al eklezia secesio sed ankaŭ por ilustrati la diskriminacian religian situacion en la Germana Imperio. Ĉar la federaciaj ŝtatoj estis respondeca pri leĝoj koncerne preĝejan eliron, ĉiu ŝtato havis sian propran proceduron. Der Dissident mapis ĉi tiujn diferencojn, dokumentis la intermiksiĝon de eklezioj kaj ŝtato, kaj identigis neegalecajn procedurojn malhelpantajn preĝejan eliron per

Interese, la studo pri religio estas tre grava en lia verkaro: li ne nur publikigis filologiaj kaj filozofiaj verkoj pri budhismaj fontoj; li ankaŭ patronis Max Henning, pagante lin kiel redaktoron de la Freies Wort. La orientalista Henning estas fama pro sia traduko de la Korano (1901).

La larĝa tagordo de la revuo fariĝas videbla en la indeksoj. Alia aliro por bildigi Ĉi tiu diverseco estas taksado de la aŭtoroj de la revuo: vasta spektro de liberaj religiaj funkcioj (predikistoj, kongregacianoj, moralaj instruistoj), sed ankaŭ monistoj, liberpensuloj, reformitaj framasonoj, lernejoj reformistoj kaj leĝreformistoj kontribuis artikolojn.

hiperformaligitaj burokrataj proceduroj aŭ altaj kotizoj.³³ La alvoko de la revuo por normigita, nediskriminacia proceduro estis unua provo disvastigi kaj realigi la sekularisman reformprogramon, kiu postulis la apartigon de eklezio kaj ŝtato kaj la jura kaj formala egaleco de nereligiaj civitanoj. La fondo de la Komitee Konfessionslos dinamismigis ĉi tiun situacion per rekta efektivigo de ĉi tiu agendo.

La Komitato de Konfesoj

La Komitee Konfessionslos komencis anonci siajn agadojn ekde decembro 1911/januario 1912 pluen, sed ĝi insistis pri sia oficiala formado en decembro 1910, kiam okazis la unuaj kunvenoj.³⁴ Ĉi tiu speco de postdatigo estis vaste disvastiĝinta legitimiga strategio. En la kazo de la Komitato, ĉi tio estas aparte grava, ĉar la jaro 1911 markis fazon de intensigitaj reformismaj agadoj.

Tiel retrodatigo donis al la klopodo solidan etoson, kiu sugestis, ke ĝi estis ne parto de pasema tendenco, sed sendependa, kohera projekto. La Komitato estis deklarita funkcia reto de mediatoroj tra la tuta Imperio, kvankam neniu sugestoj pri la rekrutado de ĉi tiuj viroj povas esti spuritaj. La plej multaj el la mediatoroj povas esti ligitaj al pliaj reformismaj aŭ sekularismaj retoj-funkcias sed restas neklare kiel ili estis kontaktitaj kaj kontraktitaj, ĉar tie ne ekzistas fontoj provizantaj internan komunikadon. Liberpensulaj kongresoj kiel ekzemple kiel la Internacia Monista Kongreso en Hamburgo en septembro 1911, aŭ la Internacia Liberpensul-Kongreso en Munkeno en septembro 1912 supozeble estis bonaj ŝancoj por etendi la reton.

La funkcio de la Komitato estis simpla: ĉiu mediatoro daŭre "subskribadis" listojn por individuoj, kiuj deklaras forlasi la preĝejon, se aliaj aliĝas al ili samtempe. Poste, je fiksita dato, ĉiuj ĉi tiuj eliraj deklaroj estas submetitaj al la

Berlino, ekzemple, havis liberalan leĝaron, kiu administris preĝejajn elirojn per la loka tribunalo kaj civilaj registroj. Ĉi tiu proceduro ŝajnas unu kialo por la nombroj de eliroj el la altpreĝejo en Berlino. La elira proceduro de Saksio, kontraste, estis streĉa, ĉar la unua paŝo al eliro el la preĝeja preĝejo estis konversacio kun la loka pastro pri onia deziro forlasi la preĝejon (kion la pastro devis ricevi). La sciigon en la tribunalo sekvis provtempo de ses semajnoj, post kiu denove kortuma aŭdienco certigis la deziron de la individuo forlasi preĝejan membrecon. Ĉiu paŝo de la proceduro kaŭzis kostojn. Vidu John Mez, "Einheitliche Regelung der Kirchnaustrittsbewegung in den deutschen Bundesstaaten," *Der Dissident* 8, n-ro 5 (aŭgusto 1914): 35-40.

Otto Lehmann-Rußbüldt, "Das Komitee 'Konfessionslos'", en *Handbuch der freigeistigen Bewegung in Deutschland, Österreichs und der Schweiz*, red. Max Henning (Frankfurto/Ĉefa: Neuer Frankfurter Verlag, 1914), 98-109.

tribunaloj.³⁵ La logiko similas al tiu de nuntempa fulmobando:³⁶ individuoj kun malstrikaj sociaj ligiloj konsentas kolektiĝi kaj agi laŭ certa simbola maniero en por gajni publikan atenton. En la foresto de sociaj retoj, la ebla sekularistoj devis subskribi la listojn dum publikaj kunvenoj. Sekularistaj ĵurnaloj kaj lokaj antiklerikalaj asocioj subtenis la disvastiĝon de la ideo sufiĉe sukcese - la kunvenoj estis ĝenerale bone vizitataj kaj la listoj estis longaj. La gazetaro cirkuligis malgrandan nombron da ĉi tiuj templimoj,³⁷ sed ili ŝajnas jam estis forlasitaj dum la fruaj stadioj de la Komitee - ĝia plano mobilizi amason en la lokaj tribunaloj evidente malsukcesis. Sekve, la listoj estis kompilitaj sen templimoj kaj diskutitaj kiel manifestiĝo de publika tendencoj.

La cirkuladon de ĉi tiuj listoj akompanis amaso da propagandaj agadoj: la publikigo de libroj, temaj broŝuroj kaj artikoloj en liberpensuloj. Ĵurnaloj, la organizado de amasaj eventoj, kaj la konduto de preĝeja ĉeesto enketoj. Ĉi tiuj tri mezuroj estas diskutotaj aparte, kvankam ili interplektiĝas: raportoj de kunvenoj estis publikigitaj, eŭforie laŭdante la nombron de preĝeja eliraj deklaroj subskribitaj dum ĉi tiuj kunvenoj; parolantoj el diversaj asocioj kontribuis al la kunvenoj kaj, tiel, plifortigis la ligoj de la reto de sociaj reformoj; kaj la rezultoj de la enketoj estis diskutitaj kaj prezentita dum la kunvenoj kaj en ĵurnaloj. Sed unue, Otto Lehmann-Rußbüldt, estro de la Komitato kaj aŭtoro de la plej multaj el ĝiaj tekstoj, estos konsiderata pli detale.

La Protagonisto: Otto Lehmann-Rußbüldt

La Komitee Konfessionslos tute rezultis esti projekto de Otto Lehmann-Rußbüldt. Kiel sekretario de la Komitato, li kunordigis ĝiajn agadojn

Otto Lehmann-Rußbüldt, "Der organisierte Kirchenaustritt", *Der Dissident* 5, nr. 10 (januaro 1912): 81-82. Simile: Otto Lehmann-Rußbüldt, "Komitée 'Konfessionslos'", *Der Monismus* 6, ne. 63 (decembro 1911): 413-414.

Ekzistas signifa ligo inter marĝenigitaj aŭ minoritataj grupoj kaj ilia fascino pri modernaj teknikoj de (publika) komunikado. Tiel teknologia "hipermoderneco" povas esti interpretita kiel strategio por akiri diskursivan ĉeeston, kiu estas konstante malhelpita.

de kulturaj plimultoj. Ĉi tiu fenomeno estas aparte diskutata en juda historio. Vidu Gabrielo Sheffer, *Diaspora Politiko: Hejme Eksterlande* (Kembriĝo: Cambridge University Press, 2003); kaj Jurij Slezkine, *La Juda Jarcento* (Princeton: Princeton University Press, 2004). Ĉi tiu aspekto havas estinta menciita de Carolin Kosuch.

¹⁶Februaro kaj 15.Majo, II. kaj III. Stichtagder Massenaustritteaus den Landeskirchen," *Der Dissident* 6, n-ro 11 (januaro 1913): 119-120.

kaj estis la ĉefa kontaktpersono de la mediatoroj. Li ankaŭ senĉese publikigis artikolojn kaj broŝurojn³⁸ nome de la Komitato - plejparte en Der Dissident, sed ankaŭ en aliaj liberpensulaj aŭ progresemaj ĵurnaloj, kie li raportis pri venontaj agadoj kaj projektoj.³⁹ Kiel librokomercisto, Lehmann-Rußbüldt estis unu el la malmultaj protagonistoj de la Vilhelma liberpensulo sen ia akademia fono. Li vivtenis sin per vendado de monismaj libroj per poŝtmendo kaj per raportado pri parlamentaj procedoj.⁴⁰ La publikigitaj raportoj de la Komitato estas neklaraj pri ĉu Lehmann-Rußbüldt ricevis salajron aŭ gratifikaĵojn por sia laboro (ekz. rekompenco por verkado aŭ prelegado).⁴¹

Kiam li komencis antaŭenigi la eliron de la eklezio, Lehmann-Rußbüldt jam estis parto de la germana reforma sceno: li estis sekretario de la Giordano Bruno Bund fondita de Bruno Wille,⁴² kio igis lin membro de la liberreligiaj kaj liberpensaj rondoj de Berlino kaj ankaŭ kontaktigis lin kun la Monista Ligo. Ĉi tiu ligo intensiĝis kiam Wilhelm Ostwald fariĝis prezidanto de la ligo kaj establis ret-strategion, kiu ligis monismon - konsideratan kiel epistemologian aliron - al diversaj reformaj praktikoj kiel lerneja reformo, jura reformo, reforma arkitekturo kaj urboplanado, Lebens-reformo, abstinado, ktp. Eklezia secesio, evidente, fariĝis grava aspekto ene de ĉi tiu reto.⁴³ Lehmann-Rußbüldt rimarkigis, ke la Komitato formiĝis dum la Internacia Monista Kongreso en Hamburgo kun Ostwald kiel la katalizilo kaj li mem aktiva partoprenanto en la procedoj.⁴⁴ Ostwald ankaŭ mediaciis la partoprenon de la Komitato en la Vajmara Kartelo en 1912.⁴⁵

Plej precipe: Otto Lehmann-Rußbüldt, *Der geistige Befreiungskrieg durch Kirchenaustritt* (Berlino: Komitee Konfessionslos, Frankfurt/Ĉefa: Neuer Frankfurter Verlag, Li regule verkis por la monismaj ĵurnaloj *Der Monismus-Schnist* (Monist 41914), *Monshunist*, *Century*), *Das freie Wort* (La Libera Vorto), kaj *Der Weg* (La Vojo (Lehmann-Rußbüldt, "Komitée 'Konfessionslos'" [Der Monismus]; Lehmann-Rußbüldt, "Kirchenaustritt als Demonstration" [Das freie Wort]; kaj Lehmann-Rußbüldt, "Bibülddens," imäßbüldt. *Das Monistische Jahrhundert* 3, n-ro 2-3 [aprilo 1914]: 43-46.) Gröf, "Lehmann-Rußbüldt." Otto Lehmann-Rußbüldt, "Finanzbericht 1913", *Der Dissident* 7, nr. 12 (marto 1914): 126. Vidu Karin Bruns, "Giordano Bruno Bund", en *Handbuch literarisch-kultureller Vereine, Gruppen und Bünde 1825-1933*, red. Wulf Wülfing, Karin Bruns and Rolf Parrtr, 98 Mettuler, 98 163-175.

Vidu Katharina Neef, *Die Entstehung der Soziologie aus der Sozialreform* (Frankfurt/Ĉefa: Kampuso, 2012), 127-134; kaj Katharina Neef, "Multiple Devianz: Zu Fassbarkeit und Struktur eines alternativen kulturellen, Devih Dynamänomiks:" für Hubert Seiwert zum 65. Geburtstag, red. Christoph Kleine, Edith Franke kaj Heinz Mürmel (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014), 185-203. "Kirchenaustritt von 20 Volksschullehrern", *Der Dissident* 6, nr. 3 (junio 1912): 22. Sed en 1914, Lehmann-Rußbüldt asertis esti evoluiginta ĉi tiun ideon jam en 1909 kaj esti fondinta

Kiel jam menciite, la demando pri la vivtenado de Lehmann-Rußbüldt restas neklara. Al li evidente mankis la financaj rimedoj de siaj burĝaj samrangaj funkciuloj. La agadaj raporto de la Komitato indikas, ke lia financado ne povus esti malavara - la funkciigitaj sumoj estas entute sufiĉe malgrandaj. Krome, li konstante emfazis la transiran karakteron de la entrepreno: por li, ĝi estis helpa rimedo por fortigi egalajn civitanajn rajtojn. "La Komitato estos dissolvita post kiam ĝia celo estos atingita," kiel emfazis la statuto.⁴⁶ Kaj vere, la Komitato ne estis reorganizita en 1919, kiam la Vajmara Konstitucio garantiitaj nekonfesijaj civitanrajtoj, la proceduro por eliri el la preĝejo estis simpligita, kaj nevidita amaso da eliroj el la preĝejo alportis la malplimulton de ne-eklezianoj al procenta skalo.⁴⁷

Tamen, ĉar ĉi tiu mem-dissolvo koincidis kun la laboro de Lehmann-Rußbüldt ŝanĝo de intereso al pacifismo kaj internaciismo, kiu plue malpliigis lin de la Komitato, la situacio de 1918-19 ankaŭ povas esti interpretita kiel amis-sing rearanĝo. Lehmann-Rußbüldtco-fondis la Bund Neues Vaterland (Ligo de la Nova Patrujo) kaj fariĝis sekretario de la germana branĉo de la Internationale Liga für Menschenrechte (Internacia Federacio de Homaj Rajtoj). Post malliberigo fare de la Nacisocialistoj en 1933, li migris al Anglio en novembro 1933 kaj fariĝis aktiva membro de la britaj kontraŭ-Hitler-aj propagandaj iniciatoj.⁴⁸ Lia pacifista kontraŭmilitisma engaĝiĝo gajnis al li lin meritojn en la Federacia Respubliko Germanio, dum lia sekularisma agenteco estas ĝis nun nediskutata.

Organizi nacian eklezian eliran kampanjon, tial, restis nur epizodo en la reformisma biografio de Lehmann-Rußbüldt. Kaj kvankam liaj agadoj variis dum lia vivo, ili ĉiuj ŝajnas esti kondukintaj lin al partopreno en interkonektita, multnombra reto de movadoj kaj asocioj. Tie, li profesiiĝis kaj aktive persekutis siajn interesojn pri naturalisma literaturo, libera religia penso, eklezia eliro, internaciismo, homaj rajtoj kaj kontraŭmilitarismo. Tiel, li estis multipa reprezentanto de "multobla devio" - la

la Komitato en 1910. Kun la Monista Kongreso, la Komitato simple "plilarĝigus sian taskoj." (Lehmann-Rußbüldt, "Komiteo", [Handbuch] 99-101.)

Henning, Handbuch, 7-11; 20 -29.

Lehmann-Rußbüldt, "Komiteo", [Handbuch] 99.

Hölscher, Datenatlas.

Furness, "Lehmann-Rußbüldt," 87-98.

intersekiĝo de malsamaj alternativaj sintenoj kaj praktikoj, densigante nekonformisman vivstilon.⁴⁹

Tekstaj Strategioj kaj Motivoj

La enhavo kaj efektiva fokuso de la skriba materialo koncerne la demandojn pri eklezia secesio kovras vastan gamon. Agitadaj pamfletoj formas esencan parton de ĉi tiuj skribaĵoj, precipe manuskriptoj de propagandaj paroladoj kiuj estis donita por instigi forlasi preĝejon. Ĉi tiu argumento ankaŭ estis la kerno de broŝuroj kaj povas esti spurita - ofte sufiĉe nerekte - en gazetoj aŭ policraportoj. Ankaŭ DerDissident plurfoje presis vokojn por forlasi preĝejan membrecon.⁵⁰

La broŝurtekstoj de Wilhelm Ostwald ofertas komprenon pri ĉi tiu speco de verkado. Kvankam la konservado de sekularisma griza literaturo estas kelkfoje sufiĉe neevitebla, Ostwald - elstara figuro en la progresema reto - klopode publikigi siajn opiniojn. Li regule publikigis la Monistische Sonntagspredigten (Monistaj Dimanĉaj Predikoj) ekde 1912 por pilariĝi kaj antaŭenpuŝi la liberpensan tekston. Tiel, li ligis larĝan spektron de ŝlosilaj liberpensaj temoj kaj eblaj liberpensaj temoj al realaj politikaj temoj rilate al monismo.⁵¹ Eklezia secesio estas diskutata trifoje en ĉi tiuj predikoj.⁵² En aprilo

Pri "multobla devio" (Heinz Mürmel): Neef, "Multobla Devianz." Pri "religia nekonformismo": Christoph Kleine, "Religiöser Nonkonformismus als religionswissenschaftliche Kategorie", Zeitschrift für Religionswissenschaft 23, n-ro. 1 (2015): 3–34.

Vidu, ekz., Georg Kramer, "Kirchenaustritt und Arbeiterschaft", Der Dissident 6, nr. 2 (majo 1912): 9–12; kaj Heinz Albin, "Aufklärung des Volk!", Der Dissident 6, nr. 3 (junio 1912): 25–32. La predikoj estis publikigitaj de aprilo 1911 ĝis marto 1916. Ili estis aldonitaj al la revuo de la ligo "Das Monistische Jahrhundert", ankaŭ eldonita de Ostwald. La kvanto de monismo publikitaĵoj – ĵurnaloj, broŝuroj, pamfletoj, libroj, antologioj, artpresaĵoj, ktp. – donas vivecan kompreno de la potencialoj de la liberpensa(libro)merkato. Vidu Katharina Neef, "Biografische Kontexte für Wilhelm Ostwalds Engagement im Deutschen Monistenbund", Mitteilungen der Wilhelm-Ostwald-Gesellschaft zu Großbothen e. V. 14, n-ro. 3 (2009): 36–46.

Wilhelm Ostwald, "Kirchenaustritt: 53. Predigt", Monistische Sonntagspredigten: Dritte Reihe (Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft, 1913), 1–8; Wilhelm Ostwald, "Kirchenaustritt: II. 97. Predigt", Monistische Sonntagspredigten: Vierte Reihe (Leipzig: Unesma, 1914), 321–336; kaj Wilhelm Ostwald, Die Gegner des Kirchenaustritts (Leipzig: Unesma, 1914). La tria teksto estas greylite: Origine eldonita la 11-an de aprilo 1914, ĝi ne estis reeldonita en la kvina volumo de Monistische Sonntagspredigten. Ĝi estas konservita kiel ĉemetaĵo al Das Monistische Jahrhundert. An mallongigita versio troviĝas en: Wilhelm Ostwald, Wissenschaft contra Gottesglaube: Aus den atheistischen Schriften des großen Chemikers, red. Friedrich Herneck (Leipzig: Urania, 1960), 139–144.

En 1912, iom post kiam Lehmann-Rußbüld anoncis la fondon de la Komitato en Der Dissident, Ostwald alvokis siajn kunmonistojn forlasi sian eklezian membrecon kaj kontakti la nove establitajn Komitatojn.⁵³ Ankaŭ, li emfazis la rolmodelo funkcio de individuaj preĝejoj eliroj por la tuta movado. Sed ĉefe, li laŭdis la liberigajn efikojn de formala secesio kiel "eine internan Klärung und Stärkung" ("interna purigo kaj revivigo").⁵⁴ Forirante eklezio estas enkadrigita kiel etika normo: kaj kiel pensebla, empiria manifestiĝo de certa nereligia mondkoncepto kaj kiel simbola ago de plenumado de rekteco kaj honesteco (kontraste al klerika hipokriteco). Tial, eklezio eliras fariĝis elstara performativa momento en praktika modelo de tio, kion Ostwald nomita wissenschaftliche Weltanschauung (sciencia mondrigardo). Li precizigis tion ideo en kontrasta adualisma (t.e. religia) kaj amonisma (resp. sciencisma) mondkoncepto: "Denn Monismus bedeutet grundsätzliche Einheitlichkeit des gesamten Denkens und Handelns und ist daher der Gegensatz aller doppelten Buchführung." ("Monismo signifas unuecon de penso kaj ago kaj estas la malo de ia ajn duobla-enira kontado.)⁵⁵ Ĉi tiu principo, do, estas rekte transdonita al la demando pri eklezia membreco, kiun Ostwald aliris per sciencisma legado: vivstilo kaj mondkoncepto aplikiĝu unu al la alia; ili formu reciproka sistemo de referenco. Ostwald postulis rektan logikan rilaton inter ĉiuj sferoj de la vivo, kun teorio (scienco) informanta praktikon. Preĝeja eliro, tiel, fariĝis esenca elemento de sciencia aŭ science informita vivstilo, dum monismo aŭ liberpensado estis paralelaj kun progreso, vero, altruismo, solidareco kaj scienco kaj funkciis kiel ekvivalento de (eklezia) religio. Sekve, scienco, laŭ la vidpunkto de Ostwald, ne estis enkadrigita kiel kultura praktiko, sed hipertrofiita kiel produktanto de signifoj, mondkonceptoj, etikaj kredoj kaj normigaj fundamentoj de socia konduto.⁵⁶

Ostwald enkadrigis sian logikon per uzado de antiteza argumentado kun la preĝejoj kaj eklezianaro portretitaj kiel konservativaj, aŭtoritataj restaĵoj de venkita pasinteco: "Ortodokseco ne estas aparta doktrino, ĝi estas aparta metodo.[...]Dogmoj estas uzataj ekskluzive por subteni la internan bezonon obei

Ostwald, "Kirchenaustritt: 53.Predigt", 8.

Samloke, emfazo en la originalo.

Wilhelm Ostwald, "Warum sind wir Monisten? Erste Predigt", en *Monistische Sonntagspredigten: Erste Reihe* (Leipzig: Akademische Verlaganstalt, 1911), 7.

Vidu la diskuton pri "sciencismo": Ian Barbour, *Religion and Science: Historical and Contemporary Issues* (Londono: SCM Press, 1998); kaj Richard G. Olson, *Science and Scientism in Deknaŭjarcenta Eŭropo* (Urbana: University of Illinois Press, 2008).

inter la popolo kaj inter la subordigita pastraro.⁵⁷ Por Ostwald, instituciigita religio estis ilo por konservi la potencon de la regantaj malplimultoj. Lia prediko de 1914 eĉ plifortigis ĉi tiun kontraŭreligian rakonton (religio estante intenca fraŭdo).⁵⁸ Sed restis tute malfermita ĉu la libera penso diskurso rilatis al religio en ĝia instituciigita formo aŭ al religiaj fenomenoj ĝenerale. Sekve, la kritika impeto de Ostwald serpentumis inter kontraŭklerikaj kaj kontraŭreligiaj aliroj, kiuj kaŭzis mankon de klareco inter kaj uloj kaj kritikistoj.⁵⁹

Ĉi tiu kontraŭa ŝablono - koruptita, malmoderna, naiva religio kontraŭ progresema, honesteca scienco - nek simple formis la ilustran fonon nek estis puraj polemikoj. Prefere, kiel analizo de Der Dissident sugestas, ĉi tiu antitezo estas komprenenda kiel anormiga ŝablono de argumentado kaj konduto: kvankam la eliro el la eklezio ofte estis diskutata rilate al financoj,⁶⁰ estas la idealisma kadro, kiu estis plej elstare menciita. La eliro el la eklezio estis la performativa ago de konvertiĝo - al Konfeso, moderneco kaj scienco. Tial DerDissident sugestis: "Se ĉiuj forlasantaj la eklezion transdonus la jaran

kvanton de ilia eklezia imposto al la Komitato – por dokumenti, ke ili ne faris tion secesii pro ekonomiaj kialoj –, ĝi havus multajn rimedojn por plenumi sian taskoj.⁶¹ La idealisma kadro indikas du strategiajn direktojn: unuflanke aliflanke, ĝi alparolis la internan, liberpensan aŭdantaron reproduktante kaj emfazante la membildon de altruisma agado por antaŭenigi socian disvolviĝon kaj progreso. Aliflanke, ĝi fariĝis manifestiĝo de alta normo de individua moraleco. La ekstera mesaĝo, evidente, estis refuti la kritikan kliŝon pri avaraj disidentoj ŝparantaj monon per eliro el la eklezio.

Ĉe ĉi tiu punkto, oni povas identigi proksime ligitan duan rakonton: la antiklerikalaj publikaĵoj pri eklezia eliro ligis mondrigardon al moraleco kaj prezentis la establitaj kristanaj eklezioj kiel morale koruptaj institucioj. Ĉi tiu rakonto

Ostwald, "Kirchenaustritt: 53.Predigt", 5. Ostwald priskribas religion uzante la metaforon de reĝa kortego kiu subtenas sian reĝimon ŝajnigante, ke la longe mortinta reĝo ankoraŭ vivas.

Ostwald, "Kirchenaustritt II," 327–328.

Vidu Johannes Gleixner, "Menschheitsreligionen": TGMasaryk, AVLunacarskij und die re-ligiöse Herausforderung revolutionärer Staaten (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017), 108–109; 175.

Financaj problemoj ligitaj al preĝeja membreco kaj preĝeja eliro inkluzivas altajn kotizojn por familioj, la preĝejajn impostojn, la konsiderindajn enspezojn de la preĝejoj certigitajn per ĉi tiuj impostoj, kaj la efiko de grandege reduktitaj ekleziaj impostaj enspezoj kaŭzita de amasaj eliroj.

Lehmann-Rußbüldt, "Erste Versuche," 96. La citaĵo estas postskribo de la redaktistoj. Ĝi ankaŭ malkaŝas la malfacilan financon situation de la Komitato: Wilhelm Ostwald deklaris, ke en 1913, la Komitee Konfessionslos travivis nur dank'al financa subteno de la Monista Ligo. (Ostwald, "Kirchenaustritt II," 322.)

rilatas al kontrasta, nome la tezo pri la morala korupto de la institucio - kiu intensigas ĝian antitezon, tio estas: la alta morala normo de la eklezi-secesanta individuo:

Unuflanke, estas evidente, ke ĉiu monisto devas parademe montri sian internan liberecon per apartiĝo de la konfesia eklezio, al kiu li ĝis nun apartenis. Aliflanke, ŝajnas oportune plifortigi la liberalan alon de la eklezioj.[...]

Sed ofte okazas, ke rimedo konsilita kiel "taktika" montriĝas rimedo, kiun justa homo ne povas entrepreni kun bona konscienco.⁶²

Ĉi tiu ligo de libera pensado kaj agado al moralo estis ĉiea kaj multifaceta. Unue, ĝi funkciis kiel defenda strategio, ĉar libera pensado jam delonge estis alfrontita kun la kritiko de senmoraleco pro ĝia neo de la ekzisto de transcenda referencpunkto por la pravigo kaj legitimigo de siaj moralaj normoj. Emfazi specifan senmoralecon estis bari ĉi tiun kritikon.

Due, samtempaj interpretoj de kultura degenero estis proksime ligitaj al diskutoj pri malkreskanta moraleco inter pli vastaj partoj de la socio.

Aliroj por remoraligi la okcidentan civilizon (kaj/aŭ ĝiajn koloniojn) estis tipa zorgo por burĝaj agentoj de tiu tempo.⁶³ Partoprenante en ĉi tiu diskurso, liberpensuloj parademe asertis esti esenca elemento de la hegemonia burĝa tavolo, en kiu ili enskribiĝis eĉ pli forte per sia protesto kaj, tiel, emfazis sian aserton. Fine, sekularistoj celis pravigi sian publikan agentecon transformante sian moralan tagordon en socian...

entrepreno.

La morala toposo kondukas al tria motivo: dum Ostwald plifortigis la individuan respondecon de la civitano por pravigi kaj instigi eklezian secesion, Gustav Tschirn emfazis gepatran respondecon. Tschirn estis la prezidanto de la DBFG. Tiel li plejparte alparolis familiojn⁶⁴ kaj pledis por gepatra eklezia secesio kiel neceson protekti infanojn kontraŭ la supozeble malbona influo-

Ostwald, "Kirchenaustritt: 53.Predigt," 1–2.

Paradigma referenco por ĉi tiu diskurso estas la Instituto Internacia por la Diffusion des Expériences Sociales (Internacia Instituto por la Disvastigo de Sociaj Spertoj) de Ru-dolf/Rodolphe Broda. Vidu Verbruggen kaj Carlier, "Laboratorioj de Socia Penso"; kaj Bregt Saenen, "'Pour la diffusion des expériences sociales' – een onderzoek naar documents du progrès binnen de transnationale ruimte aan het begin van de twintigste eeuw" (MA-tezo, Universitato de Gento, 2008, alirita 2020/27,2020). http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/376/209/RUG01-001376209_2010_0001_AC.pdf

La freethoughtpress estis dominata

fare de viraj verkintoj kaj ĝi alparolis virajn legantojn kun malsama familia statuso. al la libera religia gazetararo, kie temoj kiel ekzemple religia lerneja edukado, komplementa aŭ anstataŭanta morala edukado, kaj Jugendweihe estis regule adresita.

ekzisto de organizita kristanismo. Restante pri la edukaj celoj de la morala edukajn lecionojn donitajn en la sekularismaj kongregacioj, li reklamis ilin ne nur al membroj:

1. La infanoj devus [...] scii kaj kompreni la religiajn kondiĉojn [...], ilian diversecon kaj tradicio; ili respektas ilin en ilia historia kunteksto.
2. Ili havas solidan, klaran science bazitan mondrigardon.
3. Ili estas edukitaj por dediĉi sian vivon al la disvolviĝo de la homaro; ĝi estos ilia honoro kaj plezuro manifesti altajn moralajn normojn en sia persona vivkonduto.⁶⁵

Kontraŭante la takson de Tschirn, la filozofo, monisto kaj etikisto Friedrich Jodl admonis profesiigon de la pedagogiaj klopodoj en publikaj lernejoj kaj, krome, favoris laikajn lernejojn sen konfesia religia edukado sed kun forta impeto pri etikaj lecionoj.⁶⁶ Lia programo ne haltu ĉe infanoj: estante elstara funkciulo de la viena universitata etendaĵo, li ankaŭ alvokis plibonigitan edukadon por plenkreskuloj - kun profesiaj sciencaj kursoj bazitaj sur pedagogio "kiu tuŝas la ŝlosilajn demandojn de la vivo kun firma mano; [alivorte: ni bezonas] popularan filozofion kaj saĝon de sperto."⁶⁷

Kvara elstara motivo rilatas al la demando pri kiel trakti tiujn kiuj jam forlasis la eklezion aŭ pli ĝuste: kiel reintegrigi ilin por aliĝi al liberaj religiaj, etikaj, monismaj, aŭ liberpensaj komunumoj. Vidi ilin kiel eventualajn membrojn estis ne nur ekspansiema strategio, sed ankaŭ spegulis la konvinkon, ke nereligieco signifis minacon al moraleco.⁶⁸ Individuoj sen konstanta morala adreso estis vidita kiel malfunkcia kaj devis esti kontaktita por trovi edifon.

Tiu patriarka etika misio estas variaĵo de la menciita burĝa superrega rakonto. En tiu lumo, Otto Lehmann-Rußbüldt kaj la Komitee Konfes-sionslos ankaŭ sugestis novan socian apartenon al tiuj, kiuj forlasis la eklezion:

GustavTschirn, "Die freireligiöse Bewegung in Deutschlandund ihre Zukunft", Dokumente des Fortschritts 7, nr. 4 (aprilo 1914): 201.

Friedrich Jodl, "Die Kirchenaustrittsbewegung und was aus ihr folgt", Das freie Wort 10, no. 8 (Julio 1910): 304-307. Jodl renversis la moralan argumenton: li nomis la establitajn ekleziojn malmoralaj kiam li akuzas ilin "rekolekti siajn spiritajn riĉaĵojn por cirkulanta mono" (304). Ĉi tiu referenco al ekonomiaj impulsoj estas sendube pejorativa.

Jodl, "Kirchenaustrittsbewegung", 302-303.

Atakante la preĝejoj en la menciita artikolo, Friedrich Jodl samtempe kritikis alia antagonisto: "Nur socia demokratio kompareblas al klerikalaj organizaĵoj koncerne la aktiveco kaj intenseco de iliaj vendoj en ideoj." (Jodl, "Kirchenaustrittsbewegung," 304). Jodl, ĉe ĉi tiu punkto, kondamnis la reduktion de socia demokratio al ekonomiaj faktoroj kaj ĝian neglekton de humanitaraj idealoj.

"Membrecio en unu el la liberpensaj asocioj unuiĝintaj en la Vajmara Kartelo" estas tre rekomendinda al ĉiu, kiu forlasas preĝejon pro la agado de ĉi tiu komitato."⁶⁹

Kaj lasta rakonto spureblas, kvankam preskaŭ ekskluzive en socidemokrataj rondoj. Ĉi tie, la eliro el la eklezio estis politike enkadrigita, konsiderata kiel aktiva instrumento por malfortigi la subpreman ŝtaton. Ĉi tiu rakonto sekvis fiskan logikon: la establataj preĝejoj estas funkciigataj per ekleziaj impostoj; se ili perdas ĉi tiun enspezon, ili aŭ bezonus ŝtatan monon por certigi sian ekziston kaj per tio fariĝus ŝarĝo, aŭ ili ne povus subteni sian agadon favore al la ŝtato. Ĉiukaze, celi la eklezion signifis ataki la ŝtaton. Kiam oni traktis burĝan liberpensantan publikon, ĉi tiu argumento ĝenerale estis malŝparita. kaj malpolitikigita: la emfazo do estis sur malfortigo de la klerikala influo.

Ĉi tiu diferencigo ankaŭ klarigas gazetarajn raportojn. La reviziita artika maso eventoj de burĝaj kaj socialdemokrataj aktivuloj estis diskutitaj malsame en la burĝaro respektive la proletara liberpensulo-gazetaro: ambaŭ fokusiĝis al "iliaj" parolantoj kun detalaj presaĵoj de iliaj kontribuoj, tamen nur resumante, komentante, aŭ eĉ kritikante la aliajn deklarojn.⁷⁰

Amasaj eventoj

La jaroj 1913 kaj 1914 vidis amason da organizitaj propagandaj kunvenoj pledantaj por eklezia secesio. La dinamiko de sociaj eventoj renkontis malsimpatian aŭdantaron ricevantan la sekularajn mesaĝojn kaj poste multobligantan la rakontojn.

Ilia efiko, do, signife pliiĝis. Komence, Lehmann-Rußbüldt nete intense laboris por prezenti la Komitaton kiel flekseblan aganton en la socia reformo.

kaj liberpensa movado: li pledis por sia laboro dum la kunvenoj de pluraj liberpensaj asocioj, ekzemple la DMB, DFB, kaj la Vajmara Kartelo. Samtempe, li venkis liberpensajn famulojn kiel patronojn: Ernst Haeckel, Wilhelm Ostwald (ambaŭ DMB), Gustav Tschirn (DFB), Bruno Wille (BFGD), Ludwig

Gurlitt (influa germana eduka reformisto), Arthur Drews (konata parolanto), kaj Georg Zepler (socialdemokrata politikisto kaj redaktoro de

Der Weg). Antaŭ 1913, ĉi tiu strategio pruviĝis sukcesa: la Komitato ricevis financadon de la sekularismaj asocioj kaj havis bonan reputacion en la burĝaro liberpensopubliko.

Lehmann-Rußbüldt, "Kirchenaustritt," [Disidentoj]82.

"Massenstreik gegen die Staatskirche", Der Atheist 9, nr. 48 (decembro 1913): 363-365; kaj Karl Liebkecht, "Politischer Kirchenboykott", Der Atheist 9, nr. 49 (decembro 1913): 387.

La praktika nivelo de la laboro de la Komitato, kontraste, estis pli komplika. Ĝia origina motivo ekbruligi "amasan secesion" je difinita dato malsukcesis. La intencita "fulmobando" - la fizika ĉeesto de multaj aktivuloj en la tribunaloj - neniam realiĝis. Sed la publika intereso dum informkunvenoj kaj propagandaj eventoj kreskis grandege. En oktobro 1912, prelegovespero kun la berlinaj liberaj religiaj protagonistoj Bruno Wille kaj Gustav Tschirnat - altiris pli ol 1000 aŭskultantojn.⁷¹ Sekve, la strategio ŝanĝiĝis. La Komitato nun organizis propagandajn eventojn por rekomendi eliron de la eklezio kaj, por tiucele, invitis parolantojn por diskuti la fadenojn de klerikalismo kaj la avantaĝojn de sekularismo. Dum la rakonto pri organizita amaseliro estis daŭrigita kaj ankoraŭ estis listoj aranĝitaj dum la eventoj, ili nun funkciis kiel individuaj instigojn por persona decido anstataŭ efektive celi fiksan daton de amasa eliro. La Komitato tre alte taksis la simbolan agon de simpatiantoj subskribantaj liston, kiu per tio persone engaĝiĝis en interligo. Tamen, la signifo La ago de subskribo estis ambigua: la sekularismaj aktivuloj komprenis la subskribojn kiel promeson, la subskribintoj tamen konsideris ilin kiel signon de simpatio subtenanta peticion. Anstataŭ agiti kaj gvidi lokajn amasmovadojn, la mediatoroj montriĝis esti lokaj kontaktpersonoj por provizi helpon. kun la kompleksa elira proceduro kaj, en iuj kazoj, ili ankaŭ ricevis monon de la Komitato por financi la preĝejan eliron de malriĉuloj aŭ tutaj familioj.

Antaŭ 1913, la emfazo estis sur la menciitaj amasaj eventoj por disvastigi eklezia secesio, pro kiu la Komitato fariĝis elstara: Lehmann-Rußbüldt sukcesis mobilizi konatajn socialdemokratojn, kiuj publike aliĝis al la protagonistoj de la burĝa liberpensa movado.⁷² La manifestacioj titoliĝis "Massenstreik gegendie Staatskirche" ("Amasstriko" kontraŭ la Ŝtata Eklezio") kaj klare indikis rilaton al la socialista movado, ĉar ĉi tiu moto markis la utopian potencialon atribuitan al la entrepreno. La amasa striko estis diskutita kiel la fina rilatumo de politika agado kaj akiris preskaŭ eskatologia signifo: ĝi estis konsiderata rimedo kun ambaŭ unuecigaj kaj revolucia potencialo.⁷³ La instrumentaligo de ĉi tiu centra kontraŭkapitalisma mitologio por aparta temo kiel ekzemple eklezia membreco estas

Lehmann-Rußbüldt, "Komitee", [Handbuch]102–103. Samloke, 104.

Por la socialisma diskuto, vidu Rosa Luxemburg, *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften* (Hamburgo: Erdmann Dubber, 1906); kaj Karl Kautsky, *Der politische Massenstreik* (Berlino: Vorwärts, 1914). Vidu ankaŭ Michael L. Hughes, "The Knife in the Hands of the Children? Debating la Politika Amasa Striko kaj Politika Civitaneco en Imperia Germanio," *Laborhistorio* 50. n-ro 2(2009): 113–138; kaj John D. Bies, "Transnacia Perspektivo pri la Evoluo de La Teorio pri la Amasa Striko de Roza Luksemburg," *Kritiko* 46, n-ro 2 (2018): 185–219.

grava okazaĵo. Ĝi ne nur spegulas la gravecon, kiun la samtempuloj ligita al ĝi, sed ĝi ankaŭ elstarigas la komunikan procezon, kiu ligis la burĝaj aktivuloj al la proletaj parolantoj adaptante la revolucion soci-demokratitan lingvon al la burĝa diskurso.⁷⁴ Ĉi tiu adaptado plue substreki la membildon de la liberpensuloj kiel nekonformisma avangardo de ilia tempo. Fine, ĉi tiu instrumentaligo klarigas la kritikon prezentitan kontraŭ la Komitato fare de socialdemokratoj: la specifiĝo de la ĝenerala La proletara mito ŝajnis blasfema ago.

La 28-an de oktobro 1913, ĉi tiuj propagandaj klopodoj atingis sian nekontestitan celon. kulmino, kiam kvar samtempaj kongresoj okazis en Berlino, ĉiu en laborista kvartalo kaj gvidata de eminentaj parolantoj de ambaŭ medioj. En Moabit, la libera religia Wilhelm Klauke kaj la socialdemokrato Adolph Hoffmann donis paroladoj. Wilmersdorff estis mobilizita de la jam menciita Bruno Wille, la socialdemokrato Ewald Vogtherr, kaj Lilli Jannasch, aktivulino de la sekulara lerneja movado, de pacifismo kaj monismo. La menciita libera religia Gustavo Tschirn kaj la socialdemokrato Heinrich Peus agitis Friedrichshain. Kaj Wilhelm Ostwald kaj Karl Liebknecht parolis en Neukölln.⁷⁵ Sed pli proksima rigardo malkaŝas ke la dikotomio inter burĝaro kaj laborista klaso estis nur pasema. Kun la escepto de Karl Liebknecht, ĉiuj socialdemokrataj protagonistoj ankaŭ estis aktivaj liberpensuloj: Vogtherr kaj Hoffmann estis eminentaj membroj de la libera religia paroĥo de Berlino;⁷⁶ la socialdemokrato kaj membro de la Reichstag Peus estis monisto kaj malnova konato de Ostwald, kun kiu li dividis la engaĝiĝon por la planlingvo Ido.⁷⁷ Ĉiuj socialdemokratoj enkadrigis siajn klopodojn por sekularismo kiel privata interveno kaj ne kiel funkcionaldevo, ĉar la partia rezolucio de 1875 deklaris religion privata afero kaj neniu temo por partia politiko.⁷⁸

Otto Lehmann-Rußbüldt, "Massenreik gegendie Staatskirche: 1328 Austrittserklärungen an einem Tage", *Das Monistische Jahrhundert 2*, n-ro 32 (novembro 1913): 900–902. Aliflanke aliflanke, la socialdemokratoj evitis la terminon "amasa striko" kaj preferis "amasan eliron" aŭ "bojkoton". (Liebknecht, "Politischer Kirchenboykott.")

Lehmann-Rußbüldt, "Massenstreik." La okazaĵo estis diskutita tra la germana publiko.

Todd Weir, *Sekularismo*, 203; 242.

La agitado de Peus por la mondlingvo renkontis la kritikon kaj mokadon de liaj socialdemokratoj uloj. Kiam li parolis pri Ido en partia kongreso, la delegitoj mokis lin dum lia parolado. Vidu *Handbuch der sozialdemokratischen Parteitage von 1910 bis 1913* (Munkeno: Wilhelm Fink, 1910–1913), 266 (Peus pri la Kongreso en Magdeburgo 1910).

Vidu Sebastian Prüfer, *Sozialismus statt Religio: Die deutsche Sozialdemokratie vor der religiösen Frage, 1863–1890* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002); kaj Grossman, "Heraus la preĝejo de Ausder.

Kvankam tiuj ĉi kunvenoj estis tre kritikitaj ene de la partoprenantaj asocioj, la komuna entrepreno de Berlino funkciis kiel performa modelo. Daŭrigoj okazis en Leipzig la 9-an de januaro kaj la 6-an de februaro 1914. Dum la januara kunveno, 4 500 ĉeestantoj kolektiĝis en balsalono por aŭskulti Wilhelm Ostwald kaj Heinrich Peus.⁷⁹ Kvankam la socialdemokrata gazeto Leipziger Volkszeitung estis malkontenta pri la enhavo de la paroladoj (Ostwald estis tro supraĵa, Peus estis tro defensiva kaj parolis - kiel atendite - en la monda lingvo),⁸⁰ la ĉiutaga gazeto reklamis alian, eĉ pli grandan manifestacion okazontan en februaro. La tri paralelaj kunvenoj de ĉi tiu dua projekto ĉiuj okazis en la laboristaj kvartaloj de Leipzig kaj estis organizitaj de la Vereinigtes Komitee für Kirchenaustritt (Komuna Komitato por Eklezia Secesio), komuna projekto de la loka monista branĉo kaj la loka branĉo de la Zentralverband proletarischer Freidenker (Asocio de Proletaj Liberpensuloj) kun du parolantoj en ĉiu loko: la SPD-politikisto Adolf Thiele kaj la jam menciita Lilli... Jan-nasch ĉe la Volkshaus (la loka sidejo de la sindikatoj en suda Leipzig); la socialdemokrata redaktoro Richard Wagner el Braunschweig kaj iu D-ro (Arthur?⁸¹) Westphal el Stutgarto ĉe la Schlosskeller (situanta oriente de Leipzig), kaj la fifama Hans Leuß (aŭtoro de Die Neue Zeit) kaj la sekretario de la Proletaj Liberpensuloj Bernhard Menke el Dresdno ĉe la Felsenkeller (okcidente de Leipzig).⁸² La eventojn ĉeestis 5 000 vizitantoj.⁸³ Signife, preskaŭ ĉiuj parolantoj estis socialdemokratoj. Kvankam la monisto Willy Bloßfeldt laboris kiel la centra organizanto de la propaganda evento,⁸⁴ neniu fama reprezentanto de la burĝa liberpensio-movado faris sian publikan aperon dum la Leipzig-aventuro. Heinrich Peus eĉ menciis, ke li vizitis Leipzig la 7-an de februaro, sed li ne mencias la secesian agitadojn tuj antaŭ sia restado.⁸⁵ Krome, la evento ne estis raportita.

"Leipzig", Der Atheist 10, no. 6 (februaro 1914): 46.

"FreieWeltanschauunggegen Staatskirche", Leipziger Volkszeitung, 10-a de januaro 1914, 2-a aldono.

Tio estas nur supozo. D-ro Arthur Westphal estis sekretario de la Stutgarta filio de la Deutsche Friedensgesellschaft.

"ZurKirchenaustrittsbewegung", Leipziger Volkszeitung, 7-a de februaro 1914, 2.

"Leipzig", Der Atheist 10, no. 9 (marto

1914): 68. WillyBloßfeldt, "Die Leipziger Polizei gegendie Kirchenaustrittsbewegung",

Leipziger Volks-zeitung, 5-a de februaro

1914, 2-a aldono. Heinrich Peus, "Praktischer Monismus", Das Monistische Jahrhundert 2,

nr. 48 (februaro 1914): 1351. Anstataŭe, li referencas al ekspozicio pri higieno, kiun li hazarde vizitis. Tiu ĉi artikolo ilustras la alligitecon de Peus al burĝaj diskutoj kaj lian mem-percepton kiel monisto prefere ol socialdemokrato - almenaŭ en ne-proletaj amaskomunikiloj.

en Das Monistische Jahrhundert kiu estas rimarkinda ĉar Bloßfeldtwas ĝia redaktoro.⁸⁶

La situacio en Lepsiko ŝajnas aparte interesa pro tri kialoj: unue, ĝi ilustras la kopiitajn ŝablonojn, la kompareblan sukceson, kaj la paralelajn diskutojn en Berlino kaj Leipzig. Ambaŭ eventoj indikas la mobilizan potencialon de la temo en la tempo tuj antaŭ la Unua Mondmilito. Lehmann-Rußbüld evidente sukcesis konekti la temon al urĝaj politikaj demandoj kaj igi ĝin "Forderungdes Tages."⁸⁷ Li profitis de la ĝisnuna politikigo nepolitika sed prefere religia demando, tiel efektigante sekularisman ŝablonon por gajni publikan atenton. Tio kondukas al pli kompleksa demando, t.e. la praktika ŝoviĝo de limoj. Per prezentado de la eliro el la eklezio kiel politika ago, religio estis kritike diskonigita. Ĉi tio ne nur provokis kritikon de religiaj institucioj, sed ankaŭ de socialdemokratoj, kiuj preferis lasi religion privata. gravas. Tiel la diskonigo aŭ privateco de religio montriĝas tre fleksebla markilo ene de la politik-religia sfero.⁸⁸ Due, la komparo kun Leipzig relativigas la argumenton, ke la movado por eliri el la eklezio estis rekonebla en Berlino nur pro sia facila proceduro por eliri el la eklezio, sia profunda kaj ĉiutaga sekularigo, kaj la specifeco de ĝia socialdemokrata libera religia paroĥo.⁸⁹ En Leipzig, antiklerikala aŭdantaro povus esti agitata. La reto de sekularismaj mediatoroj tra la tuta Regno subtenas ĉi tiun impreson: eklezia secesio fariĝis problemo ne nur en Berlino, sed ankaŭ ekster Prusio, en katolika regionoj, kaj en malpli urbanizitaj komunumoj. Trie, la simileco ankaŭ montras al rimarkindaj diferencoj: dum la agitado kaŭzis kreskon de secesiaj nombroj en la ĉefurbo, ĝi malsukcesis ekster Berlino. Propagando pri eliro de la eklezio kunvenoj vekis la intereson de multaj samtempuloj, sed ili ne sukcesis instigi agadoj kaj interesoj preter amuza vespero aŭ nutrado de oniaj antiklerikalaj stereotipoj kaj kontraŭreligiaj antaŭjuĝoj.

Das Monistische Jahrhundert ne mencias la okazaĵojn, nek la artikolojn de Bloßfeldt nek de Lehmann-Rußbüldt, kiuj donis raporton pri la agadoj de la Komitato en januaro 1914.

Ĉi tiu estas nuntempa ŝlosiltermino elpensita de Wilhelm Ostwald. Semantike, ĝi rilatas al aneksa devo aŭ defio. Wilhelm Ostwald, Die Forderung des Tages (Leipzig: Akademische Verlagsanstalt, 1911).

Kasanovo, "Privataj kaj publikaj religioj."

Kaiser, "Sozialdemokratie und 'praktische' Religionskritik," 277-279.

Praktikante Sciencon - Enscenigante Sciencismon: Antiklerikalaj Enketoj

Lasta aspekto por kapti la efikon de la Komitato estas ĝia rimedo al statistiko - provo plenumi specife sciencon krimon: Komitatoj kalkulis preĝejajn vizitantojn por pruvi sian proponon pri malaperanta socia influo de religio. Por ĉi tiu celo, la Komitato organizis observadon de ĉiu preĝejo en Berlino la 18-an de majo 1913 - sekvata de aliaj urboj kiel Leipzig kaj Chemnitz.⁹⁰ La rezultoj ŝajnis subteni la supozojn de la antiklerikala movado: neniu preĝejo estis tute plena; la plej multaj el la malmultaj ĉeestantoj estis maljunaj virinoj kaj infanoj - kutime la ĥoro.⁹¹ Ĉi tiu rezulto certe estis polemika kaj la metodo de kolektado de la datumoj estis pridubata, sed fine la preĝejoj agnoskis, ke la partopreno malpliĝas, eĉ se la kolektitaj nombroj estis suprenĝustigitaj.⁹² Per ĉi tiu taksado de religia praktiko, la Komitato konfirmis tri el siaj ĉefaj asertoj. Unue kaj plej rimarkinde, la statistika analizo konsistis el kritiko de establita religio. Montri al malplenaj preĝejoj signifis nei la reprezentajn funkciojn kaj gravecon de publika religio: la unueco de trono kaj altaro fariĝis malaktuala, se la influo de la eklezio malpliĝis tiel evidente kaj ne plu povis subteni la

politikan sferon de potenco. Due, la Komitato, per organizado de tiaj enketoj, montris sian laborforton, ĉar certa nombro da aktivuloj estis necesa por observi ĉiujn preĝejojn en Berlino kaj aliaj urboj kaj analizi la akiritajn datumojn. Tria aspekto rilatas al la praktiko de produktado de statistikoj. Per sendepende kolektado de la koncernaj datumoj, la sekularista medio ne nur nerekte kritikis la regulan akademian personaron pro ne rekoni la potencialon de la temo, sed ankaŭ rekte asertis havi sciencajn kapablojn mem.

Aplikante statistikajn metodojn al sia fako, la ĝenerale ne-akademiaj membroj de la Komitato adoptis sciencajn praktikmanierojn. Per tio, ili emfazis

OttoLehmann-Rußbüldt, "Miscellen zur Kirchenbesuchsstatistik," *Der Dissident* 7, nr. 6 (septembro 1913): 77-79;kaj Lehmann-Rußbüldt, "Komitee", [Handbuch]103.Vidu ankaŭ Arthur Wolf, "KirchenbesuchinLeipzig", *Der Atheist* 10,no. 12 (marto 1914): 90.Lupo prezentis sam-plejon sed vokis siajn kunulojn por fari ĝeneralan enketon. OttoLehmann-Rußbüldt, "Eine Kirchenbesuchs-Statistik", *Der Dissident* 7, nr. 4 (julio 1913): 41-47.

Statistischer Bericht über die Zustände in der evangelisch-lutherischen LandeskircheSachsens in den Jahren1911 bis 1918 (Dresden: Meinhold, 1919), 6(tab.IIb kaj II c.); 8(tab.IIe). Vidu ankaŭ Hölscher, *Datenatlas*. Pri nuntempaj polemikoj, vidu Erich Schairer, "Die Entkirchlichung in Zahlen", *Der Dissident* 7, nr. 8 (novembro 1913): 89-93.

ilia aserto pri produktado de scio kaj dokumentis sian membildon kiel sciencaj agentoj - tio estas: ili enkadrigis sian sekularismon laŭ nepartia, priskriba, pozitiva kaj empiria agenteco. Ĉi tiu strategio legitimis iliajn klopodojn kaj – samtempe – mallegitimigita (religia) kritiko kontraŭ ĉi tiu agenteco kiel aparta kaj normiga.

La statistikoj kolektitaj de la Komitato estis diskutitaj ne nur ene de la antiklerikala medio, sed ankaŭ en eksterlanda publiko, kiu ofertas la eblecon enkalkuli la longdaŭrajn influojn de la antiklerikala diskurso. Provizante datumojn al la publiko, la diskuto pri religio kontraŭ sekulareco akiris nova perspektivo – religio, nun, estis debatata en siaj praktikaj dimensioj. Estante Kristano pli kaj pli estis ligita al kvantaj mezuroj kiel ekzemple preĝejo ĉeesto, la ofteco de komunio, kaj la partopreno en aliaj religiaj agadoj. Samtempe, (senkvalifika) eklezia membreco fariĝis malpli grava kiel markilo de (konfesia) identeco; la statuso de kultura Protestantismo kiel religio estis pridubata.

Interna Kritiko kontraŭ la Komitato

Dum tiuj statistikoj estis tre ŝatataj de sekularistoj, la agadoj de la Komitee Konfessionslos ankaŭ renkontis severan kritikon, precipe de la socia demokrata alo. Ĝi plejparte centriĝis sur efikeco, malekvilibro de kostoj kaj klopodoj, kaj ideologiaj kialoj. En 1914, ilia ĵurnalo *Der Atheist* malaprobis la laboro de la Komitato, plendante pri la manko de partopreno de la burĝaj partneroj: „Laboristoj kaj la proletaj liberpensuloj konservas la lokan komitatoj laborantaj, dum la monistoj ofte nur donas sian nomon kaj iujn mono.”⁹³ Sed ankaŭ la monistoj kritikis ĉi tiun kunlaboron. Plej multaj monistoj restis eklezianoj pro timo de diskriminacio kaj ĉar ili komprenis, ke laboristoj, kiuj forlasis la eklezion, ne fariĝis monistoj. Tial, la avantaĝoj de la investoj estis malkaŝe pridubitaj.⁹⁴ Pluaj indikoj pri tio mankas en la monismaj fontoj ĉar, ĉi tie, la kunlaboro estis etikedita kiel sukceso.

La redaktoro de *Der Atheist*, Arthur Wolf, ankaŭ pridubis la projekton. La propagandaj kunvenoj en Leipzig en januaro kaj februaro 1914 – kun nur 150 deklaroj forlasi la eklezion – produktis neniujn signifajn rezultojn kompare kun

"Der Monistentag en Leipzig", *Der Atheist* 10, no. 19 (majo 1914): 150.

Samloke.

la grandegaj klopodoj.⁹⁵ Krome, "necesa agitado estis farita de niaj membroj [la proletaj liberpensuloj]; la grandega homamaso ĉe la kunveno rezultis tute de iliaj klopodoj."⁹⁶ Wolf malkaŝe kritikis du malekvilibrajn kondiĉojn: la klopodojn kaj rezultojn ĝenerale kaj la klopodojn faritajn de la proletaj liberpensuloj kaj de la burĝaj liberpensaj asocioj. La proletaj liberpensuloj pridubis la kunlaboron en la komunaj komitatoj, ĉar ili vidis sin fari la ĉefan laboron, dum la monistoj nur ludis reprezentan rolon. La monistoj, aliflanke, suspektis labori favore al la membroj de la proletaj liberpensuloj prefere ol por siaj propraj intereso. Ambaŭ grupoj supozis neproporcion gajnon aliflanke. Ĉi tio sugestas, ke tute ne estis gajnoj - nek estis nova potencialo de membroj por rekruti nek multe da prestiĝo por gajni. Raporto de Lehmann-Rußbüldt plifortigas ĉi tiun impreson:

Oni trovis, ke la movado por eliro el la eklezio ne estu miksita kun la rekta por-elitiĝo por la liberpensaj organizoj. La samtempa provo varbi membrojn por unu el ĉi tiuj asocioj ofte rezultigas la retiron de planita eliro el la eklezio. La komitatoj agnoskas, ke ili malsukcesis kiel mobilizanto de organizita disidentado.⁹⁷

La proletara vidpunkto (fari la laboron dum aliaj profitis de la rezultoj) similis al la ĝenerala socialisma interpreto de la kapitalisma stato de la socio: sekve, la kunlaboro mem estis principe pridubata. Heinrich Ficks furiozitis en la Ateisto kontraŭ la monistoj kaj la DMB:

La Monista Ligo estas kapitalisma ĝisoste. Ĝiaj komencoj estis esperplenaj, sed ĝi disvolviĝis sufiĉe kontraŭlabore. La liberaj religiaj paroĥoj esprimas la burĝajn, klerajn, ateismajn kapitalistojn.[...]Ni povas seniĝi de eklezio, kapitalismo kaj religio nur per antaŭenigado de la marksisma mondkoncepto.[...]Ni estas politika organizo de socialdemokrataj liberpensuloj kaj estas neeble kunlabori kun burĝaj liberpensuloj.⁹⁸

Kompreneble, Lehmann-Rußbüldt, la mova forto malantaŭ la kunlaboro, raportis malsaman rezulton. Li deklaris, ke signife kreskanta nombro da disidentaj infanoj en publikaj lernejoj postulas novajn aranĝojn por ilia religia edukado kaj -

Arthur Wolf, "Die Kirchengaustrittsbewegung in Sachsen", *Der Atheist* 10, no. 15 (aprilo 1914): 113.

"Leipzig", [februaro 1914] 46.

Otto Lehmann-Rußbüldt, "Ein Experimentin Neukölln (307 Kirchengaustritte auf einmal!)", *Der Dissident* 7, nr. 7 (oktobro 1913): 85-86.

Heinrich Ficks, "Bürgerliches und proletarisches Freidenkertum: Auszug aus einem Vortrag," *Der Atheist* 10, no. 11 (marto 1914): 81.

kiel ĝenerala tendenco - indikante kreskantan nombron da disidentaj familioj. Kaj li establis alternativan vidpunkton pri la tuta komuna entrepreno emfazante la iniciata rolo de Wilhelm Ostwald kaj Karl Liebknecht: "Krom alfronti la privilegia pozicio de la eklezio, la eklezia secesiomovado havis la avantaĝo por mildigi la antagonismon inter proletoj kaj burĝaro."⁹⁹

La takso de Lehmann-Rußbüldt restis la sola vere pozitiva, kiu igas ĝin tre pridubinda ĉu la atingita kunlaboro de burĝaj kaj proletaraj liberpensuloj estus stabila preter la somero de 1914, kiam la sekularismaj retoj atingis la kulminon de siaj agadoj. Ĉi tiu alta produktiveco kaj la daŭra koloniigo de publikaj debatoj sub la aŭspicioj de sekularismo elĉerpis la resursojn de la reto. Malkresko de publika engaĝiĝo, diskonigo, kaj tema vastiĝo de libera penso ŝajnis neevitebla. sekvo anticipita de la ĉesigo de iuj ajn agadoj pro la milito.

Eklezia secesio aperis kiel afero, kiun oni povus preterlasi: la ligo al aktiva politiko malsukcesis. Kaj kvankam eklezia membreco fariĝis publika zorgo, la celo estis maltrafita. Dum akiri diskursivan potencon estis celis monistojn kaj ilian medion, ĝi ne estis centra celo por la socialdemokratoj ateistoj. Ĉi tiu diverĝo ankaŭ manifestiĝis je la nivelo de membroj. Dum la membreco en la pluraj burĝaj asocioj stagnis, la nombro de proletaj liberpensuloj daŭre kreskis - Konrad Beißwanger tiel jam konkludis en 1909: "La burĝa movado mortas, dum la proletara movado estas" flora."¹⁰⁰

Konkludo

Fine, la aktivuloj de eklezia secesio malsukcesis en siaj provoj formi amasmovado. La plej multaj germanoj daŭre estis parto de la establita katolika aŭ protestantaj eklezioj - aŭ la pli grandaj minoritataj grupoj kiel la judaj komunumoj aŭ la kristanaj liberaj eklezioj. Liberpensulo, siaflanke, restis en minoritata pozicio. Tamen, kaj malgraŭ ĉi tiu malsukceso, la Komiteo Konfessionslos sukcesis en aliaj aspektoj. Ĝiaj membroj pruvigis influoj en la liberpensulo-movado. kaj en la germana socio antaŭ la Unua Mondmilito. Ili sukcese levis la konscion de la publiko, ke preĝeja membreco ne estas fiksa dimensio de la individua identeco, sed elektita persona aspekto de la socia

OttoLehmann-Rußbüldt, "Die Liebschaft zwischen Polizei und Kirche und anderes", Der Disidento 8, n-ro 1 (aprilo 1914): 6.

Konrad Beißwanger, "Die freigeistigen Strömungen in Deutschland und die proletarischen Freidenker," Der Atheist 5, n-ro 43 (oktobro 1909): 338.

sfero - kun ne-aparteno kiel ekvalenta ebleco. Sekve, ilia agitado ekigis la publikan atenton pri la konfesia biaso de civitanrajtoj kaj la bezono partopreni en publika agenteco. Tio ne signifas, ke sekularistoj atingus civilan egalecon por ĉiuj civitanoj. Sed la debatoj lanĉitaj de la Komitee Konfessionslos estis unu kialo por la klopodoj kodigi civilan egalecon sendepende de religio en la Vajmara Konstitucio kaj en postaj konstituciaj debatoj.

Arkiva Fonto

Urboarkivo Leipzig (SAL)

Polizeiamt der Stadt Leipzig, Sachakten, Nr. 29 (Anzeigewegen Taufweigerung)

Bibliografio

- Aarts, Olav, ArianaNeed, Manfred Te Grotenhuis, kaj Nan Dirk De Graaf. "Ĉu aparteno akompanas kredon? Korelacioj kaj tendencoj en Okcidenta Eŭropo kaj Nordameriko inter 1981 kaj 2000." *ReviewofReligious Research* 50, n-ro 1 (2008): 16–34.
- Albin, Heinz. "Aufklärung ins Volk!" *Der Dissident* 6, nr. 3 (junio 1912): 25–32.
- Anon. "Kirchenaustritt von 20 Volksschullehrern." *Der Dissident* 6, nr. 3 (junio 1912): 22–23.
- Anon. "Massensreik gegen die Staatskirche." *Der Atheist* 9, nr. 48 (decembro 1913): 363–365.
- Anon. "16. Februar und 15. Mai, II. und III. Stichtag der Massenaustritte aus den Landeskirchen." *Der Dissident* 6, nr. 11 (januaro 1913): 119–120.
- Anon. "Der Monistentag en Leipzig." *Der Atheist* 10, no. 19 (majo 1914): 149–150.
- Anon. "Freie Weltanschauung gegen Staatskirche." *Leipziger Volkszeitung*, la 10-an de januaro 1914, 2a suplemento.
- Anon. "Zur Kirchenaustrittsbewegung." *Leipziger Volkszeitung*, la 7-an de februaro 1914.
- Anonima. "Leipzig." *Der Atheist* 10, nr-o 6 (Februaro 1914): 46.
- Anon. "Leipzig." *Der Atheist* 10, no. 9 (marto 1914): 68.
- Barbour, Ian. *Religio kaj Scienco: Historiaj kaj Nuntempaj Temoj*. Londono: SCM Press, 1998.
- Beißwanger, Konrad. "Die freigeistigen Strömungen in Deutschland und die proletarischen Freidenker." *Der Atheist* 5, n-ro 43 (oktobro 1909): 337–339.
- Bendikowski, Tillmann. "Eine Fackel der Zwietracht: Katholisch-protestantische Mischehen im 19. und 20. Jahrhundert." *En Konfessionen im Konflikt: Deutschland zwischen 1800 und 1970, Ein zweites konfessionelles Zeitalter*, redaktita de Olaf Blaschke, 215–241. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002.
- Bies, John D. "Transnacia Perspektivo de la Evoluo de la Teorio de Rosa Luksemburgo de la Amasa Striko." *Kritiko* 46, n-ro 2 (2018): 185–219.
- Bittinger, Ernst. "Vom Kirchenaustritt en Berlino: Tatsachen und Folgen." *Evangelisch-sozial* 22 (1913): 290–303.

- Bloßfeldt, Willy. "Die Leipziger Polizeigegegen die Kirchengaustrittsbewegung." Leipzig Volkszeitung, 5-a de februaro 1914, 2-a aldono.
- Bredlerow, Jörn. "Lichtfreunde" und "Freie Gemeinden": Religiöser Protestund Freiheitsbewegung im Vormärz und in der Revolution von 1848/49. Munkeno: Oldenbourg, 1976.
- Breibach, Olaf. "Monismus um 1900 - Wissenschaftspraxis oder Weltanschauung?" En Welträtsel und Lebenswunder: ErnstHaeckel - Werk, Wirkung und Folgen, redaktita de Erna Aescht, 289-316. Linz: Oberösterreichisches Landesmuseum, 1998.
- Bruns, Karin. "Giordano Bruno Bund." En Handbuch literarisch-kulturellerVereine,Gruppen und Bünde 1825-1933, redaktita fare de Wulf Wülfing, Karin Bruns kaj RolfParr, 163-175. Stutgarto: Metzler, 1998.
- Casanova, José. "Privataj kaj Publikaj Religioj." Social Research 59 (1992): 17-57.
- Clark, Christopher, kaj Wolfram Kaiser, red. Kulturmitoj: Sekulara-Katolika Konflikto en Deknaŭjarcenta Eŭropo. Kembriĝo: Cambridge University Press, 2003.
- Davie, Grace. Religio en Britio ekde 1945: Kredi sen Aparteni. Oksfordo: Blackwell, 1994.
- Dittrich, Lisa. Antiklerikalismus en Eŭropo: Öffentlichkeit und Säkularisierung en Frankreich, Spanien und Deutschland (1848-1914). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.
- Dittrich, Lisa. "Eŭropaj Konektoj, Obstakloj kaj la Serĉo por Nova Koncepto de Religio: La Liberpensula Movado kiel Ekzemplo por Transnacia Kontraŭkatolikismo en la Dua Duono de la 19-a Jarcento." Journal of Religious History 39, no. 2 (2015): 261-279.
- Engels, Eve-Marie. "Darwins Popularität im Deutschland des 19. Jahrhunderts: Die Herausbildung der Biologie als Leitwissenschaft." En Menschenbilder: ZurPluralisierung der Vorstellungvon der menschlichen Natur (1850-1914), redaktita fare de Achim Barsch kaj Peter Hejl, 91-145: Suhrkamp, 2000.
- Ermel, Horst. "Die Kirchengaustrittsbewegung im Deutschen Reich 1906-1914." PhD dis., Universitato de Kolonjo, 1971.
- Ficks, Hermann. "Bürgerliches undproletarisches Freidenkertum: Auszug aus einem Vortrag." Der Atheist 10,no. 11 (marto 1914): 81.
- Furness, Nicholas A. "OttoLehmann-Rußbueldt: Forgesita Profeto de Federacia Eŭropo." En "Anglio? Aberwollegt es?" Deutsche und österreichische Emigranten in Großbritannien, 1933-1945, redaktita de Charmian Brinson, 87-98. Munkeno: Iudium, 1996.
- Gleixner, Johannes. "Menschheitsreligionen": TGMasaryk, AV Lunacarskij und die religiöse Herausforderung revolutionärer Staaten. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.
- Gr. "Ein Vorschlag zurKirchengaustrittsbewegung." Der Dissident 5, nr. 2 (majo 1911): 15-16.
- Gröf, Vilhelmo. "Lehmann-Rußbueldt, Otto." En Neue Deutsche Biographie 14 (1985): 99-101. Alirita la 27-an de marto 2020. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116873310.html>.
- Groschopp, Horst. Disidenten: Freidenkerei und Kultur in Deutschland. Berlino: Dietz, 1997.
- Grossman, Raoul R. "Heraus aus der Kirche: Germana Social Democracy's Politics to the Churches, 1865-1918." MA-tezo, Universitato de Vankuvero, 1976. Alirita la 27-an de marto 2020. <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0093775>.

- Habermas, Rebekka. "Pieco, Potenco kaj Senpoveco: Religio kaj Religiaj Grupoj en Germanio, 1870–1945." En *La Oksforda Manlibro de Moderna Germana Historio*, redaktita de Helmut Walser Smith, 453–480. Novjorko/Oksfordo: OxfordUniversityPress, 2011.
- Handbuch der sozialdemokratischen Parteitage von 1910 bis 1913. Munkeno: G. Birk, 1910–1913.
- Hecker, Hellmuth. "ArthurPfungst." En *Lebensbilder deutscher Buddhisten: Ein bio-bibliographisches Handbuch*, vol. 2: Die Nachfolger, 252–256. Konstanca: Universität Konstanz, 21997.
- Henning, Max, red. *Handbuch der freigeistigen Bewegungen Deutschlands, Österreichs und der Schweiz*. Frankfurt/Main: Neuer Frankfurter Verlag, 21914.
- Hölscher, Lucian. *Datenatlas zur religiösen Geographie im protestantischen Deutschland: Von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg*, 4 vol'oj. Berlino/Boston: De Gruyter, 2001.
- Hughes, Michael L. "La tranĉilo en la manoj de la infanoj? Debatante pri la politika amasstriko kaj politika civitaneco en Imperia Germanio." *Labor History* 50, n-ro 2 (2009): 113–138.
- Jodl, Friedrich. "Die Kirchnaustrittsbewegung und was aus ihr folgt." *Das freie Wort* 10, n-ro 8 (julio 1910): 299–308.
- Kaiser, Jochen-Christoph. *Arbeiterbewegung und organisierte Religionskritik: Proletarische Freidenkerverbände in Kaiserreich und Weimarer Republik*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1981.
- Kaiser, Jochen-Christoph. "Sozialdemokratie und 'praktische' Religionskritik: Das Beispiel der Kirchnaustrittsbewegung 1878–1914." *Archiv für Sozialgeschichte* 22 (1982): 263–298.
- Kautsky, Karlo. *Der politische Massenreik*. Berlino: Vorwärts, 1914.
- Kleine, Kristofo. "Religiöser Nonkonformismus als religionswissenschaftliche Kategorie." *Zeitschrift für Religionswissenschaft* 23, nr. 1 (2015): 3–34.
- Koppelow, Traugott von. *Mein Austritt aus der Landeskirche. Flugschriften des Comité's "Confessionslos" 2*. Berlin-Schmargendorf: Verlag "Confessionslos", [ĉ. 1911].
- Kramer, Georgo. "Kirchnaustritt und Arbeiterschaft." *Der Dissident* 6, nr. 2 (majo 1912): 9–12.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Komitée 'Confessionslos'." *Der Monismus* 6, nr. 63 (decembro 1911): 413–414.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Der organisierte Kirchnaustritt." *Der Dissident* 5, nr. 10 (januaro 1912): 81–82.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Erste Versuche des Komitées 'Confessionslos'." *Der Dissident* 6, ne. 10 (decembro 1912): 91–96.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Eine Kirchenbesuchs-Statistik." *Der Dissident* 7, nr. 4 (julio 1913): 41–47.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Kirchnaustritt als Demonstration zur Erlangung von Volksrechten." *Das freie Wort* 12, n-ro 19 (januaro 1913): 724–726.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Miscellen zur Kirchenbesuchsstatistik." *Der Dissident* 7, nr. 6 (Septembro 1913): 77–79.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Ein Experiment in Neukölln (307 Kirchnaustritte auf einmal!)." *Der Dissident* 7, n-ro 7 (oktobro 1913): 85–87.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Massenreik gegen die Staatskirche: 1328 Austrittserklärungen an einem Tage." *Das Monistische Jahrhundert* 2, n-ro 32 (novembro 1913): 900–902.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Finanzbericht 1913." *Der Dissident* 7, nr. 12 (marto 1914): 126.

- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Bibelstunden im Gefängnis." *Das Monistische Jahrhundert* 3, n-ro 2-3 (apriilo 1914): 43-46.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Die Liebschaft zwischen Polizei und Kirche und anderes." *Der Dissident* 8, nr. 1 (apriilo 1914): 4-8.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. "Das Komitee 'Konfessionslos'." En *Handbuch der freigeistigen Bewegungen Deutschlands, Österreichs und der Schweiz*, redaktita fare de Max Henning, 98-109. Frankfurto/Main: Neuer Frankfurter Verlag, 2° 1914.
- Lehmann-Rußbüldt, Otto. *Der geistige Befreiungskrieg durch Kirchnaustritt*. Berlino: Komitee 1914. Konfessionslos, Frankfurto/Main: Neuer Frankfurter Verlag, 4
- Lesanovsky, Werner, red. *Den Menschen der Zukunft erziehen: Dokumente zur Bildungspolitik, Pädagogik und zum Schulkampf der deutschen Arbeiterbewegung 1870-1900*. Frankfurto/Ĉefurbo: Peter Lang, 2003.
- Liebknecht, Karlo. "Politischer Kirchenboykott." *Der Atheist* 9, nr. 49 (decembro 1913): 387.
- Luksemburgo, Rosa. *Massenstreik, Partei und Gewerkschaften*. Hamburgo: Erdmann Dubber, 1906.
- Mez, Johano. "Einheitliche Regelung der Kirchnaustrittsbewegung in den deutschen Bundesstaaten." *Der Dissident* 8, nr. 5 (aŭgusto 1914): 35-40.
- Plej, Johann. *Die Gottes-Pest*. New York: Verlag der "Freiheit", 1883.
- Neef, Katharina. "Biografische Kontexte für Wilhelm Ostwalds Engagement im Deutschen Monistenbund." En *Mitteilungen der Wilhelm-Ostwald-Gesellschaft zu Großbothen* e. 3 (2009): 36-46.
- Neef, Katharina. *Die Entstehung der Soziologie aus der Sozialreform*. Frankfurto/Majno: Kampuso, 2012.
- Neef, Katharina. "Multobla Devianz: Zu Fassbarkeit und Struktur eines alternativkulturellen Phänomens." En *Dynamik und Devianz: Festschrift für Hubert Seiwert zum 65. Geburtstag*, redaktita de Christoph Kleine, Edith Franke kaj Heinz Mürmel, 185-203. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.
- Nöthlich, Rosemarie, Olaf Breidbach, kaj Uwe Hoßfeld. "'Was ist Natur?' Einige Aspekte zur Wissenschaftspopularisierung in Deutschland." En "Klassische Universität" und "akademische Provinz": Studien zur Universität Jena von der Mitte des 19. bis in die dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts, redaktita de Matthias Steinbach kaj Stefan Gerber, 239-250. Jena/Quedlinburg: Bussert & Stadel, 2005.
- Olson, Richard G. *Scienso kaj Sciencismo en Deknaŭjarcenta Eŭropo*. Urbana: Universitato de Ilinojsa Gazetaro, 2008.
- Osterhammel, Jürgen. *Die Verwandlung der Welt: Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*. Munkeno: CH Beck, 2009.
- Ostwald, Vilhelmo. *Die Forderung des Tages*. Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft, 1910.
- Ostwald, Vilhelmo. "Warum sind wir Monisten? Erste Predigt." En *Monistische Sonntagspredigten: Erste Reihe*, 1-8. Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft, 1911.
- Ostwald, Vilhelmo. "Kirchnaustritt: 53. Antaŭdigo." En *Monistische Sonntagspredigten: Dritte Reihe*, 1-8. Leipzig: Akademische Verlagsgesellschaft, 1913.
- Ostwald, Vilhelmo. *Die Gegner des Kirchnaustritts*. Leipzig: Unesma, 1914.
- Ostwald, Vilhelmo. "Kirchnaustritt: II. 97. Antaŭdigo." En *Monistische Sonntagspredigten: Vierte Reihe*, 321-336. Leipzig: Unesma, 1914.
- Ostwald, Vilhelmo. *Wissenschaft contra Gottesglaube: Aus den atheistischen Schriften des großen Chemikers*, redaktita de Friedrich Herneck, 139-144. Leipzig: Urania, 1960.

- Peus, Henriko. "Praktischer Monismus." Das Monistische Jahrhundert 2, nr. 48 (februaro 1914): 1351–1352.
- Pollack, Detlef. Säkularisierung – Ein moderner Mythos? Studien zum religiösen Wandel in Deutschland. Tübingo: Mohr Siebeck, 2003.
- Pollack, Detlef. La Rolo de Religio en Modernaj Socioj. Londono: Routledge, 2008.
- Pollack, Detlef. Rückkehr des Religiösen? Studien zum religiösen Wandel in Deutschland und Europa II. Tübingo: Mohr Siebeck, 2009.
- Pollack, Detlef. Religio und gesellschaftliche Differenzierung: Studien zum religiösen Wandel en Eŭropo und den USA III. Tübingo: Mohr Siebeck, 2016.
- Prüfer, Sebastiano. Sozialismus statt Religio: Die deutsche Sozialdemokratie vor der religiösen Frage, 1863–1890. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002.
- Randeraad, Nico. "Eksiloj de Moviĝo: Internaciaj Kongresoj (1840-1914) kaj iliaj Vizitantoj." Jahrbuch für Europäische Geschichte 16 (2015): 63–82.
- Randeraad, Nico, kaj Chris Leonards. "Konstruante Transnacion Reton de Socia Reformo en la Deknaŭa Jarcento." En Shaping the Transnational Sphere: Experts, Networks and Issues from the 1840s to the 1930s, redaktita de Davide Rodogno, Bernhard Struck kaj Jakob Vogel, 111–131. Novjorko/Oksfordo: Berghahn, 2015.
- Saenen, Bregt. "'Pouillardiffusion des sociales expériences' – een onderzoek naar documents du progrès binnen de transnationale ruimte aan het begin vandetwintigste eeuw." MA-tezo, Universitato de Gent, 2008. Alirita la 27-an de marto 2020. http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/376/209/RUG01-001376209_2010_0001_AC.pdf.
- Schäfer, Erich. "Moru Entkirchlichung en Zahlen." Der Dissident 7, nr. 8 (novembro 1913): 89–93.
- Sheffer, Gabriel. Diaspora Politiko: Hejme Eksterlande. Kembriĝo: CambridgeUniversityPress, 2003.
- Simon-Ritz, Frank. Die Organisation einer Weltanschauung: Die freigeistige Bewegung im Wilhelminischen Deutschland. Gütersloh: Kaiser, 1996.
- Slezkine, Jurij. La Juda Jarcento. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Statistischer Bericht über die Zustände in der evangelisch-lutherischen Landeskirche Sachsens in den Jahren 1911 bis 1918. Dresdeno: Meinhold, 1919.
- Tschirn, Gustavo. "Die freireligiöse Bewegung in Deutschland und ihre Zukunft." Dokumente des Fortschritts 7, nr. 4 (aprilo 1914): 195–204.
- Verbruggen, Christoph, kaj Julie Carlier. "Laboratorioj de Socia Penso: La Transnacia" Reto por Lobiado de la Internacia Instituto por la Disvastigo de Sociaj Spertoj kaj ĝiaj Dokumentoj pri Progreso (1907–1916)." En *Informoj preter Limoj: Internacia Kultura kaj Intelektala Interŝanĝo en la Belle Époque*, redaktita de Warden Boyd Rayward, 123–142. Farnham: Ashgate, 2014.
- Weir, Todd. Sekularismo kaj Religio en dekaŭjarcenta Germanio: La Ascendo de la Kvara Konfeso. Kembriĝo: CambridgeUniversity Press, 2014.
- Lupo, Arturo. "Kirchenbesuch en Leipzig." Der Atheist 10, no. 12 (marto 1914): 90.
- Lupo, Arturo. "Die Kirchengaustrittsbewegung en Sachsen." Der Atheist 10, no. 15 (aprilo 1914): 113–114.
- Ziche, Paul. Wissenschaftslandschaften um 1900: Philosophie, die Wissenschaften und der nichtreduktive Szientismus. Zuriko: Chronos, 2008.

Antoine Mandret-Degeilh

A Sekulara Avangardo? Pri la Nekonata Liberpensulo Radikoj de la Hodiaŭa Franca Civila Bapto

Civila bapto en nuntempa Francio estas familia ceremonio celebrata en la urbodomo. Dum la ceremonio, du personoj - ĝenerale virino kaj viro elektitaj el familianoj aŭ, krom en tradiciaj medioj, el amikoj - estas nomumitaj kiel baptopatroj por infano. En ĉi tiu kazo, civila bapto egalas sian katolikan ekvivalenton.¹ La ceremonio ĝenerale okazas en la geedziĝa ĉambro kaj similas al la surscenigo de civila geedziĝo: la gepatroj kaj ilia infano sidas sur la seĝoj por la novedzino, la baptopatroj sur la seĝoj por la atestantoj, dum la parencoj sidas malantaŭ ili. Unue, la celebranto - la urbestro aŭ iu ajn alia urba konsiliano - bonvenigas la partoprenantojn kaj faras paroladon referencan al la fundamentaj valoroj de la Respubliko - plejparte "libereco, egaleco, frateco".

Poste li petas la konsenton de la gepatroj kaj la baptopatroj kaj invitas ilin subskribi atestilon. Post la publika ceremonio, la partoprenantoj dividas privatan festenon - kiel estas la kazo por iu ajn alia familia rito - kie ili ĝenerale prezentas donacojn al la infano aŭ la gepatroj. Kvankam nuntempe la plenumo de civila bapto estas nek rajtigita nek malpermesita, sed lasita al la bontrovo de urbestroj - kio signifas, ke la eldonita atestilo ne havas juran valoron - ĝi forte disvolviĝis en Francio dum la lastaj tri jardekoj.² En sia granda plimulto, hodiaŭaj gepatroj, elektante

civilan bapton, ne celas kontraŭklerikalajn aŭ kontraŭkatolikajn celojn. La plej multaj el ili estis edukitaj kiel katolikoj kaj sociigitaj al la normoj kaj valoroj de katolika baptopatreco. Tamen, ili malrapide fremdiĝis de katolikismo kaj ĉesis ĉeesti diservojn.

Post kiam ili mem fariĝis gepatroj, ili ankoraŭ celas krei spiritan parencecon por sia infano, kvankam je la plej malalta ebla simbola kosto, tial ili preferas civilan bapton ol la katolikan riton. La administrataj proceduroj, al ili, ŝajnas malpli ŝarĝaj ĉe la urbodomo kompare kun la preĝejo: ĉi tiuj gepatroj trovas pli facile simple prezenti fotokopion de la identigilo de la baptopatroj.

Vidu Vincent Gourdon, "L’Affirmation d’un rite familial: Premiers résultats d’une enquête sur les baptêmes civils auprès des municipalités de Charente-Maritime," *Ecrits d’Ouest*, no. 13 (2005): 169-198.

Pri hodiaŭa jura praktiko de civila bapto, vidu Antoine Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite: Socio-histoire des rites d’institution municipaux autour de la parenté en France, aumiroir de la situation en Allemagne (1789–1989)" (PhD diss., Sciences Po-Pariza, 4003–315), 4003–143, Paris.

karto ol ilia baptoatesto, des pli ĉar multaj gepatroj ne volas sin devigi, ke ilia infano ĉeestu katekismajn kursojn en la jaroj post la bapto.³ Tio ne signifas, ke ĉi tiuj gepatroj estus malamikaj al religio aŭ agus pro ideologie ŝarĝita motivo. Prefere, ili plejparte sentas sin indiferentaj pri la katolikismo, en kiu ili estis edukitaj. Interese - kaj kontraŭintuicie al la supre menciita - kiam oni turnas sin al la historio de civila bapto, fortaj sekularismaj influoj evidentiĝas, precipe la sukcesa sed vaste nekonata kontribuo de francaj liberpensuloj de la frua dudeka jarcento al la hodiaŭa franca civila bapto. Ankaŭ la "banala" naciismo en civila bapto estas frapa, ĉar politikaj simboloj kiel flagoj kaj trikoloraj objektoj estis kaj ankoraŭ estas uzataj hodiaŭ dum la ceremonio.⁴

Ĉi tiu ĉapitro celas spuri la liberpensajn radikojn de la franca civila bapto fine de la deknaŭa kaj komence de la dudeka jarcentoj. Ĝi baziĝas sur esplorado farita en municipaj arkivoj (precipe en Bobigny, urbo situanta en la antaŭurboj de Parizo, unu el la unuaj kaj plej konataj komunistaj municipoj en Francio de la intermilita periodo ĝis la komence de la dudekunua jarcento),⁵ kaj ankaŭ sur akademia literaturo pri la liberpensa movado en Francio.⁶ En la unua parto, oni traktos la inventon de liberpensa bapto kaj ĝian etendon al aliaj politikaj grupoj en la dudeka jarcento. La dua parto montros, ke liberpensuloj daŭre inspiras civilan baptan ĝis la nuntempo, malgraŭ la malkresko de liberpensa bapto ekde la intermilita periodo.

Vidu Antoine Mandret-Degeilh, "Sous l'égide et la protection de l'autorité civile et républicaine: Dimensions politiques et sociétales de la pratique contemporaine du baptême républicain" (MA-tezo, Sciences Po Paris, 2007), 82-125. Pri la koncepto de banala naciismo, vidu Michael Billig, *Banal Nationalism* (Londono: Sage, 1995). Vidu Annie Fourcaut, *Bobigny, banlieue rouge* (Paris: Les Editions ouvrières & Presses de la FNSP, 1986); kaj Tyler Stovall, *The Rise of the Paris Red Belt* (La Pliiĝo de la Pariza Red Belt) (Berkeley: University of California Press, 1990).

Pri la historio de liberpensuloj en Francio ĝenerale, vidu Jacqueline Lalouette, "La Libre-Pensée", en *Le XIXe siècle: Science, politique et tradition*, red. Isabelle Poutrin (pariza: Berger-Levrault, 1995), 509-521; Jacqueline Lalouette, *La Libre-Pensée en France, 1848-1940* (pariza: Albin Michel,

²2001); kaj Maurice Agulhon, "La Libre-Pensée", en *La France d'un siècle à l'autre: 1914-2000*, red. Jean-Pierre Rioux kaj Jean-François Sirinelli (Pariza: Hachette littératures, 2002), 319-330.

La Historio de Civila Bapto en Francio kaj ĝia LiberpensulojPioniroj

Igrade, la historiaj francaj liberpensuloj povas esti konsiderataj la inventintoj de la hodiaŭa franca civila bapto. Tamen, okazis - fine malsukcesaj - provoj enkonduki sekularajn baptojn antaŭ ĉi tiuj liberpensulaj iniciatoj de la malfrua deknaŭa jarcento. Dum la Franca Revolucio, ekzemple

ekzemple, oni celebris tiel nomatajn "civitajn" baptojn: en 1792, kaj en la kurso de la sekularisma turniĝo dum la revolucio,⁷ la paroĥaj registroj estis translokigitaj de la paroĥoj al la komunumoj.⁸ Tio kreis iom da konfuzo ĉe la flanko de la civitanoj, kiuj kutimis al la fakto, ke ĝis tiam la naskiĝregistrado de infano egaligis al la celebrado de ĝia religia (katolika) bapto. La unuaj naskiĝatestoj eldonitaj de la civitanaj municipoj ne malsukcesis

por atesti pri tiu konfuzo: multaj el ili enhavis la vorton "baptême" ("baptismo").⁹ Aldone al tiu konfuzo referenco, ankaŭ estis iom da frustrigo

kun la mankanta ritualigo de la novaj praktikoj de civila registrado.¹⁰ Estas en ĉi tiu kunteksto, ke la unuaj projektoj de "civitaj baptoj" - celis patrigi la novan civila kutimo - naskiĝis en 1792 kaj la sekvaj jaroj.¹¹ Civitana bapto atingis ĝia unua pinto en la dua duono de la 1790-aj jaroj en la tiel nomata "kulta revolucio-"

Pri ĉi tiu sekularisma turno, vidu Mona Ozouf, "Déchristianisation", en *Dictionnaire critique de la Franca Revolucio*, red. François Furet and Mona Ozouf (pariza: Flammarion, 1988), 50-62; Claude Langlois, "Politique et religion", en *Histoire de la France religieuse: Du royaume chrétien à la laïcité républicaine*, red. Philippe Joutard (Parizo: Seuil, 1991), 108-144; kaj Jacqueline Lalouette, *La Séparation des Églises et de l'État: Genèse et développement d'une idée, 1789-1905* (Parizo: Seuil, 2005). Pri la sekularigado de ritoj dum la revolucio, vidu Antoine Man-dret-Degeilh, "Gouverner par le rite: Socio-histoire des rites d'institution municipaux autour de la parenté en France, au miroir de la situation en Allemagne (1789-1989)" (PhD diss., Sciences Po Paris, 2015), 80-99 (pri geedziĝo); 345 (sur konfirmo); kaj 338-339 (pri entombigoj).

Vidu Marcel Garaud and Romuald Szramkiewicz, *La Révolution Française et la famille: Histoire générale du droit privé français (de 1789 à 1804)* (Pariza: Presses Universitaires de France, 1978), 39-42.

Louis Pérouas, Léonard, Marie, Jean et les autres: *Les Prénoms en Limousin depuis le millénaire* (Parizo: Editions du CNRS, 1984), 133.

Pri tiuj malfacilaĵoj, vidu Louis-Marie de la Révellière-Lépeaux, *Réflexions sur le culte, sur les cérémonies civiles et sur les fêtes nationales: Lues à l'Institut le 12 floréal, an 5 de la République*, dans la séance de la classe des sciences morales et politiques (Pariza: H.-J. Jansen, 1796), 22-23. La historiaj antaŭuloj de civila bapto estas studitaj en: Albert Mathiez, *Les Origines des cultes révolutionnaires (1789-1792)* (pariza: Société nouvelle de librairie et d'édition, 1904), 133-136.

naires" ("revolucaj religioj"),¹² inkluzive de ideoj kiel "teofilantropio"¹³ kiuj supozeble anstataŭigos la katolikan religion. Ĉi tiuj duageneraciaj "civicaĵ", "patriotaj" aŭ "konstituciaj" bapttoj estis konceptitaj kiel kontraŭaj ritoj al la religia antaŭulo.¹⁴ Kvankam, kun la fiasko de la revolucio

kaj la Restariga periodo, civitana bapto restis tre marĝena praktiko kaj fine tute malaperis dum la frua deknaŭa jarcento.

En la unua duono de la deknaŭa jarcento, pluraj novaj provoj estis faritaj starigi sekularajn baptojn sur regulaj bazoj. Francaj framasonoj kun siaj forta klera kaj civitana tradicio, ekzemple, organizis tiajn festadojn por siaj infanoj, dum laborista societo en Liono, la VoracesdeVaise,¹⁵ festis similajn ceremoniojn komence de la 1850-aj jaroj.¹⁶ Ĉi tiuj lokaj iniciatoj, denove, restis marĝena kaj rapide malkreskis. Tiel, kiam francaj liberpensuloj serĉante novajn provokajn rimedojn de kolektiva agado komencis sisteme pledanto por civilaj baptoj en la malfrua deknaŭa jarcento, ili apenaŭ povis fidi sur jam konata kaj efektivigita tradicio, kvankam ekzistis similaj provas starigi sekularajn baptojn en socialismaj rondoj samtempe.¹⁷ Tamen, la franca liberpensomovado fariĝis la ĉefa reklamanto de ĉi tiuj novaj baptoj en Francio, nun nomataj "civilaj" baptoj. La disvastigo de civila bapto en la liberpensomovado okazis en pluraj stadioj kiuj reflektas la historion de la liberpensomovado en Francio.¹⁸

Serge Bianchi, "Cultes révolutionnaires", en *Dictionnaire historique de la Révolution Française*, red. Albert Soboul (pariza: Presses Universitaires de France, ³2004), 312–315.

"Teofilantropio" estis religio establita en la dua duono de la 1790-aj jaroj, konsistante el aro de individuaj praktikoj kaj publikaj festoj. Du el ĝiaj plej gravaj kredoj estis la ekzisto de Dio kaj la senmorteco de la animo. Fine de la 1790-aj jaroj, "teofilantropio" estis defiita de la tiel nomata "jardeka religio", duonoficiala religio festanta festojn ĉiun "dekadi" (la ripoztago en la 10-taga semajno de la respublikana kalendaro).

Vidu Adeline Trombert, "LesBaptêmes de la fraternité: Éléments pour une sociologie historique des parrainages civils et républicains" (MA-tezo, Sciences Po Grenoble, 2000), 32–36; kaj Vincent Gourdon, "LesRévolutions du baptême en France de 1789 à nos jours" (Habilitation la-sis, Université Paris-Sorbonne, 2014), 95–108.

Vaise estas urbokvartalo de Liono. La termino "voraces" ("vorema") estis korupto de la vorto "dévoirant" kiu sonis kiel "dévorant" ("voranta") sed fakte devenas de la esprimo "devoir mutuel" ("reciproka devo").

Pri civila bapto farita de framasonoj, vidu Gourdon, "LesRévolutions du baptême en France de 1789 ĝis niaj tagoj," 614. Pri frua proletara civitana bapto, vidu Jacqueline Lalouette, *La Libre Pensée en France*, 368.

Vidu Trombert, "LesBaptêmes de la fraternité", 40.

Post la fondo de la unuaj francaj liberpensaj asocioj en la 1850-aj jaroj, la movado daŭre kreskante malrapide en la 1860-aj kaj 1870-aj jaroj antaŭ ol sperti ekprosperon en la tri sekvaj jardekoj. En la intermilita periodo, ĝi komencis malkreski kaj preskaŭ malaperis post la Dua

Estis dum la 1870-aj jaroj kiam francaj liberpensuloj komencis labori pri siaj projektoj por anstataŭigi religiajn per sekularaj ritoj. La ideo de Charles Fauvety pri unitariisma eklezio inspirita de la britaj kaj uson-usonaj unitariismaj projektoj de antaŭaj jardekoj povus esti menciita ĉi tie.¹⁹ Li proponis "adoptan ceremonion" kiel la sekularan ekvivalenton de katolika bapto. Fauvety, deisma liberpensulo kaj framasono, inspiriĝis de la revoluciaj, teofilantropaj kontraŭritoj, same kiel de tiuj de la tiel nomata "jardeka religio".²⁰ Poste, la praktiko de civila bapto malrapide akiris pli larĝan rekonon dum la 1880-aj jaroj: liberpensulaj baptoj estis raportitaj en multaj malsamaj lokoj, kiel ekzemple en Parizo en 1880, en Carcassonne samtempe, en Perpinjano en 1882, kaj en Liono en 1886.²¹ Dum la sekvaj du jardekoj, la kutimo fine spertis grandegan kreskon kaj alprenis instituciigitajn formojn:²² lokaj liberpensulaj societoj, specife respondecaj pri la organizado kaj celebrado de civilaj baptoj, estis fonditaj en pluraj urboj, kiel ekzemple en la dekoka arondismento de Parizo en 1893, aŭ en la pariza regiono (en Saint-Germain-en-Laye, Neuilly-en-Thelle, kaj Alfortville).²³ Aliloke en Francio - kiel ekzemple en la Regionoj Lille, Charente, Limousin, Bordeaux, kaj Dijon - regulaj liberpensulaj lokaj societoj ankaŭ festis civilajn baptojn.²⁴ La Unua Mondmilito ĉesigis ĉi tiun praktikon.²⁵ Inter

Mondmilito. Pli ol cent lokaj societoj estis establataj tra tuta Francio en la malfrua naŭa jarcento-

dek-sepa jarcento, ne nur en la pariza regiono, sed ankaŭ en la regionoj de Lille, Limoges kaj Dijon, ktp.

Ili konsistis ĉefe el viroj en aĝo de inter 30 kaj 50 jaroj, kiuj devenis plejparte de popularaj medioj, multaj el ili instruistoj. La liberpensa movado plejparte kontribuis al la apartigo de eklezio kaj ŝtato en Francio antaŭ la Unua Mondmilito. Vidu Lalouette, *La Libre Pensée en France*.

La projektoj estis nomitaj unuigaj ĉar ili kontraŭstaris la koncepton de triunuo. Vidu André Combes, "Charles Fauvety et la religion laïque," en *Librepensée et religion laïque en France: De la fin du Second Empire à la fin de la Troisième République*, Journée d'étude tenue à l'Université de Paris XII, 910 novembre. Centre de Recherche et de Documentation des Institutions Chrétiennes (Strasburgo: CERDIC-publikaĵoj, 1980), 41. Pierre Pierrard, *L'Église et les ouvriers en France: 1840-1940* (Parizo: Hachette, 1984), 468. , *La Libres* 6 Lalouette en France; Ramoneda, *La République concorde - datairetsets curés dans les Pyrénées-Orientales, 1870-1905* (Perpinjano: Presses Universitaires de Perpignan, 2011), 78. Vidu Lalouette, *La Libre Pensée en France*, 369. Dokumentita en ibid.; Gourdon, "Les Révolutions du baptême en France de 1789 à nos jours", 619; kaj Trombert, "Les Baptêmes de la fraternité", 49-50. Vidu por Lille: Yves-Marie Hilaire, *Histoire du Nord-Pas-de-Calais: De 1900 à nos jours* (Toulouse: Privat, 1982), 470; por Charente: Emile Papillon, "Charente: Dignac," *Le LibrePenseur du Centre et de l'Defence de Ouest*, Journal social et républicain 15, 1908, 6; por Limoĝio kaj Bordeaux: Pérouas, Léonard, Marie, Jean et les autres, 183; kaj por Dijon: Dominique Goussot, "Le Baptême républicain", *La Raison* (decembro 2005): 13.

1870 kaj la intermilita periodo (kiu markis la komencon de ĝenerala malkresko de la liberpensa movado en Francio), la bapto de liberpensuloj fine restis marĝena praktiko kun nur kelkaj mil celebradoj, kompare al multe pli altaj nombroj atingitaj per aliaj liberpensaj praktikoj kiel ekzemple civilaj funebroj.²⁶

Tamen, oni devas emfazi, ke liberpensulaj festadoj neniam estis nuraj ritoj, sed ĉiam havis politikan flankon, kun la sekularistoj publike partoprenantaj civilajn baptojn - foje formante grandan aŭdantaron de pluraj centoj. homoj (kiel en Saint-Denis en 1876), plejparte viraj liberpensuloj venantaj de la najbaraj lokaj socioj, klopodante defendi sian sekularismon tagordo.²⁷ Antiklerikalaj paroladoj donitaj dum la ceremonio aldoniĝis al ĉi tiu politikigita aspekto de civila bapto: ekzemple, en 1895 en Waziers (Norda Francio), la festanto denuncis "l'effroyable mortalité des trois-quarts des nouveaux-nés qui, sans pouvoir se défendre, sont forcés de subir les douches abrutissantes de nia prostitutino-sankta patrino l'église" ("la terura morteco de tri kvaronoj de la novnaskitoj, kiuj, sen povi defendi sin, estas devigitaj travivu la sufokigajn pluvojn de nia prostitutino-sanktapatrina preĝejo.")²⁸ Ĉi tio estis plifortigita eĉ pli per provokaj ritaj sekvencoj kiel ekzemple tostoj al la malkristanigo de Francio²⁹ kaj per la intensa uzo de politikaj simboloj, nome revoluciaj kaj respublikanaj, inkluzive de la frigia ĉapo, trikoloraj flagoj, kaj la kantado de la Marselezo³⁰ apud specifaj liberpensaj simboloj kiel ekzemple kronoj el rozberoj kaj ruĝaj kokardoj.³¹ Civila bapto, do, kune kun aliaj praktikoj kiel civilaj funebroj, aperis kiel rimedo de sekularista liberpensula repertuaro

Pri la efiko de liberpensulaj praktikoj en antaŭmilitaj tempoj, vidu Gourdon, "Les Révolutions du baptême en France de 1789 à nos jours," 616. Pri la cezuro de la unua mondmilito, vidu Lalouette, *La Libre Pensée en France*, 370.

Pri la marĝena sukceso de civila bapto, vidu Louis Pérouas, *Rifuzas religion, religion d'un refus: En Limousin rural, 1880-1940* (Parizo: Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 1985), 177; kaj Lalouette, *La Libre Pensée en France*, 371. Pri la historio de civila entombigoj en Francio, vidu Jacqueline Lalouette, "Les Baptêmes républicains de la Révolution à nos jours", en *Accueillir le nouveau-né, d'hier à aujourd'hui*, red. Marie-France Morel (Tulozo: Erès, 2013), 295.

Vidu Trombert, "Les Baptêmes de la fraternité", 44.

Bulletin mensuel de la Fédération Française de Libre Pensée (decembro 1895): 573.

Vidu Trombert, "Les Baptêmes de la fraternité", 41.

Pri antiklerikalismo subestaj sekularismaj ceremonioj, vidu Lalouette, *La Libre Pensée en France*, 373. Sur la frigia ĉapo, vidu Lalouette, "Les Baptêmes républicains de la Révolution". à nos jours," 297; sur la trikolora flago: Ramoneda, *La République concordataire et ses curés dans les Pyrénées-Orientales*, 78.

Pri ruĝaj kokardoj, vidu Lalouette, *La Libre Pensée en France*, 376; kaj Trombert, "Les Baptêmes de la fraternité", 44 (pri la Marseillaise: 47).

de politikigita kolektiva agado kontraŭ religio ĝenerale kaj katolikismo aparte.³²

Samtempe, liberpensulaj civilaj baptoj povus esti konsiderataj sekularaj. parenceca rito kun baptopatreco ĉe sia kerno, kiel evidentiĝis en la kurso de la festadoj: ne nur oni petis la baptopatrojn doni sian konsenton al kreskigi siajn baptofilojn laŭ la valoroj ŝatataj de liberpensuloj, komencante per "le cultedel'honneur et delaraison" ("la religio de honoro kaj racio"), sed ĉi tiu sekularisma morala elemento estis eĉ plifortigita per la parolado de la liberpensula celebranto. Li kutime estis la gvidanto de la loka liberpensula societo aŭ fama politikisto kaj membro de la loka socio. En sia parolado, la celebranto ofte aludis la esencan rolon de la baptopatroj por la edukado de la infanoj.³³ Kvankam tio povas ŝajni paradoksa, liberpensulaj civilaj baptoj ŝajnas pruntis de katolikaj tradicioj, kion plue substrekas la juna aĝo, en kiu la infanoj ricevis sian bapton kaj en katolikismo kaj en la liberpenza rito. Ankaŭ frapa estas la persisto de praktikoj kiel kiel la uzo de sukeritaj migdaloj kaj blankaj roboj importitaj el katolikaj tradicioj.³⁴ Ĉi tio sugestas, ke la civila bapto de liberpensuloj ankaŭ estis parenceca rito respondanta al socia postulo de sekularistoj.

Civila Bapto en Francaj Komunistaj Urboj de la Intermilita Periodo kaj en la Mezo de la Dudeka Jarcento

Post la malkresko de liberpensulaj civilaj baptoj, nova tipo de sekulara bapto ekestis dum la intermilitaj jaroj. Tiuj tiel nomataj "ruĝaj baptoj" estis pli kaj pli celebrataj en francaj municipoj, plejparte nove komunistaj kaj ĉefe situas en la "ruĝa zono" de la pariza regiono: Aubervilliers, Aulnay-sous-Bois, Bagnolet, Bobigny, Montreuil, Ivry-sur-Seine, Villejuif, Vitry-sur-Seine, kaj Le Kremlin-Bicêtre.³⁶ Unuafoje, municipaj administracioj.

Vidu Jacqueline Lalouette, "LesEnterrements civils dans les premières décennies de la Troisième République" *Ethnologie française* 23,no. 2 (1983): 111-128.

Vidu Lalouette, *La LibrePensée en France*, 373;377.

Vidu *ibid.*, 371; 377; Trombert, "LesBaptêmes de la fraternité," 45;kaj Gourdon, "LesRévolutions du baptême en France de 1789 à nos jours," 211-262.

La Parti communiste français (Franca Komunista Partio) estis fondita en 1920 fare de la plimulta frakcio de la socialisma Section française de l'internationale ouvrière (Franca Sekcio de la Laborista Internacio, SFIO).

Pri ruĝaj baptoj ĝenerale, vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 170. Por Aubervilliers, Aulnay-sous-Bois, Bagnolet, Bobigny, kaj Montreuil, vidu Lalouette, *La LibrePensée* eo

transprenis la preparadon de sekularaj bapttoj kaj ilia celebrado, nome de la urbestro (aŭ urbaj konsilistoj) ĉe la urbodomo, kelkfoje subtenate de la membroj de la malkreskantaj lokaj liberpensulaj societoj, ekzemple en Avion (Norda Francio). Ĉi tiuj ritoj fariĝis instrumento de la (antiklerikalaj) religiaj politikoj de la francaj komunistaj municipoj, kiel la paroladoj faritaj de la urbestroj dum tiuj festadoj indikas.³⁷ Dum unu el tiuj ceremonioj okazigita en Bobigny en 1934, kolektiva bapto de dudek infanoj finiĝis en procesio al la preĝejo dum kiu parodioj de katolikoj kantoj estis kantitaj.³⁸ Ankaŭ, la intensa uzo de komunistaj simboloj estas frapa, ĉar la kovrilpaĝo de la unua registro de Bobigny el 1926 montras. (Fig. 1)

Dum civila bapto en la intermilita periodo fariĝis instituciigita praktiko efektivigita de supre malsupren en komunistaj urboj, ankaŭ okazis batalemaj kaj politikaj uzoj kaj reapropriigo de ĉi tiuj "ruĝaj bapttoj". Origine, la novaj civilaj bapttoj estis starigitaj por la tuta loĝantaro de

la komunistaj urboj, tamen fine ili altiris specifan bataleman publikon.

La politika afineco de tiuj familioj elektantaj civilan bapton en komunismaj urboj estis rivelitaj per ilia loĝloko: multaj komunistaj urboj ĉirkaŭ Parizo, inkluzive de Bobigny kaj Ivry-sur-Seine, bonvenigis familiojn venantajn de

la arondismentoj de Norda Parizo - la ĉefa loko de la Pariza Komunumo de 1871. Ĉi tiuj familioj elektis politike eksplicitajn antaŭnomojn por siaj infanoj kiel Trockij, Lénine kaj Jaurès, spureblaj, ekz. en Bobigny en la intermilita jaroj. Ankaŭ elstaras la tagoj, kiujn ili elektis por festi la bapttojn: Laboro Tago, Majtago, aŭ la Tago de Bastille, la franca nacia festo proksime ligitaj kun la revolucio.³⁹ La malgranda nombro da festadoj konfirmas, ke ni traktas ĉi tie kun specifa publiko: en Bobigny, ekzemple, nur 39 civilaj bapttoj (de 84 infanoj) estis festitaj inter 1925 kaj 1938.⁴⁰

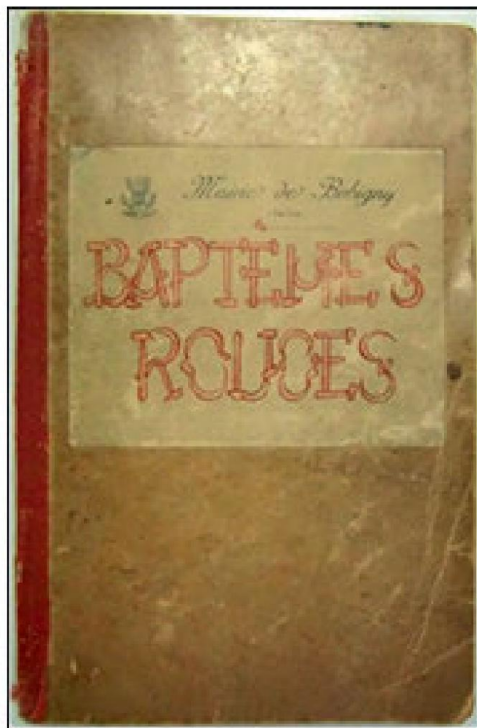
Neniuj aliaj ol la liberpensulaj bapttoj, "ruĝaj bapttoj" ankaŭ povus esti konsiderataj kiel sekulara parenteca rito respondanta al (sekulara) socia postulo pruntita de katolikaj tradicioj. Denove, la aĝo de la infanoj civilizite baptitaj

Francio, 370. Por Ivry-sur-Seine, Villejuif, Vitry-sur-Seine, kaj Le Kremlin-Bicêtre, vidu Etienne Fouilloux kaj Claude Langlois, "Les Parrainages civils à Ivry-sur-Seine au XXe siècle", en *Librepensée et religion laïque en France: De la fin du Second Empire à la fin de la Troisième République*, Journée d'étude tenue à l'Université de Paris XII, 10 novembre 1979, ed. Centre de Recherche et de Documentation des Institutions Chrétiennes (Strasburgo: CERDIC-publikaĵoj, 1980), 194; 203; 206; 210.

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 172. Samloke.

Vidu ibid., 175-176 (por Bobigny); kaj Fouilloux kaj Langlois, "Les Parrainages civils à Ivry-sur-Seine au XXe siècle", 202-203 (por Ivry-sur-Seine).

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 174.

Figuro 1: Baptêmes Rouges, frontkovrilo (Municipa Arkivo de Bobigny, W 990).

estis tre simila al la aĝo de katolikaj infanoj: en Ivry-sur-Seine, 65% el ili havis malpli ol tri jarojn kiam ili ricevis civilan bapton en la intermilita periodo. La nombro de baptopatroj kaj ilia sekso (unu viro kaj unu virino) same memorigis pri la katolika praktiko. En la intermilitaj jaroj, ĉiuj 84 infanoj en Bobigny havis viran kaj inan baptopatron.⁴¹

La Dua Mondmilito nek finis la municipan praktikon de civilaj bapto nek markita rompo en ĝia evoluo. Male, civilaj baptoj daŭre prosperis en komunistaj urboj, kvankam, ekde la 1970-aj jaroj, iliaj forta antiklerikala karaktero decida por la sekularaj baptoj ĝis tiam komenciĝis malfortiĝi, kiel montras la malpli polemikaj paroladoj okazigitaj dum la ceremonioj, kaj la malpli polemika terminologio uzata por rilati al la praktiko. La esprimo "ruĝa bapto", ekzemple, malaperis tiutempe. Eĉ la

Vidu ibid., 176–178; kaj Fouilloux kaj Langlois, "Les Parrainages civils à Ivry-sur-Seine au XX-a jarcento," 199.

membroj de la malmultaj restantaj liberpensaj lokaj societoj, kiuj daŭre subtenis la celebradon de civila bapto, partoprenis malpli kaj malpli en la ceremonioj, ĉar estis la kazo en la jam menciita urbo Avion.⁴² Pluraj kialoj povas esti donitaj antaŭen por klarigi ĉi tiun observeblan turnopunkton de la 1970-aj kaj 1980-aj jaroj en la komunista praktiko de civila bapto, nome la samtempaj transformoj de municipa komunismo eĥanta la komencan balotan malkreskon de la franca Komunista Partio kaj la kolapso de la franca liberpensa movado.⁴³

Post malpolitikigo, la praktiko de civila bapto en komunistaj urboj etendiĝis al pli vasta publiko. En Bobigny, ekzemple, 362 infanoj estis civilaj baptitaj inter 1971 kaj 1990, kompare kun nur 59 infanoj inter 1945 kaj 1970.⁴⁴ La profilo de la familioj elektantaj civilan bapton ankaŭ ŝanĝiĝis, kiel evidentiĝas per la kreskanta nombro da unugepatraj familioj: en Bobigny, ĉirkaŭ 25% de la civilite baptitaj infanoj kreskis en solgepatraj familioj direkte al la fino de la 1980-aj jaroj. Ĉi tio sugestas, ke novaj uzoj de civila bapto en kondiĉoj de parenceco disvolviĝis tiutempe. En ĉi-lasto kazo, civila bapto povus esti rimedo por kompensi la foreston de la mankanta gepatro (ĝenerale la patro), kreante anstataŭe simblan parencecon inter infano kaj du plenkreskuloj kaj tiel ĉesis esti sekularisma aktivista praktiko. Sekve, civila bapto komencis simili eĉ pli fortajn katolikajn baptojn, ĉu rilate al la sezoneco de la praktiko (ĉirkaŭ 40% de la celebradoj okazis en aprilo, majo kaj junio), la aĝo de la baptofiloj (pli ol 75% de la infanoj civilite baptitaj en Bobigny en la 1970-aj kaj 1980-aj jaroj estis malpli ol unu-jaraj), aŭ la elekto de baptopatroj el la familio (kiel ilustrite per la forta patronima homonimio inter gepatroj kaj baptopatroj en pluraj kazoj).⁴⁵

Alivorte, franca civila bapto fariĝis familia rito tiutempe. La kialoj de ĉi tiu malpolitikigo de la praktiko en "ruĝaj" urboj ekde la 1970-aj jaroj kuŝas ne nur en la municipoj kaj ilia evoluo, sed ankaŭ estis devigitaj de iliaj civitanoj kaj iliaj ŝanĝiĝantaj sociaj rilatoj kaj bezonoj. Ĉi tio ilustras la kreskantan sekularigon de la franca socio en la dudeka jarcento.⁴⁶

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 380–382.

Pri komunismo, vidu Jean Ranger, "Le Déclin du Parti communiste français", *Revue française de science politique* 36, n-ro 1 (1986): 46–63. Pri liberpensuloj dum tiuj jaroj, vidu Lalouette, *La Libre Pensée en Francio*, 398.

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 386. Samloke, 388–393.

Pri la teorioj de sekularigado, vidu Jean Baubérot, "Lesseuils de laïcisation dans l'Europe latine et la recomposition du religieux dans la modernité tardive," en *La modernité religieuse en perspective comparée: Europe latine – Amérique latine*, ed. Jean-Pierre Bastian (pariza: Karthala,

La Etendo de Civila Bapto ekde la 1970-aj jaroj

Alia frapa fakto de ĉi tiuj jardekoj estas la disvastiĝo de civila bapto al nekomunistaj francaj municipoj antaŭe ne konataj kun ĉi tiu praktiko, precipe en malgrandaj vilaĝoj en kamparaj regionoj.⁴⁷ Kontraŭe al la pli frua evoluo, ĝi ne temis pri desupra instituciigo de civila bapto sed pri ĝia de malsupre supren difuzo, eĉ kvankam ĉi tiu nova fenomeno restis marĝena, reprezentante averaĝe malpli ol 0,1 festadojn jare por po 1 000 loĝantoj.⁴⁸ La plej multaj el la municipoj, kiuj celebris civilan bapton por la unua fojo en la La 1970-aj kaj 1980-aj jaroj fakte estis unue informitaj pri la ekzisto de ĉi tiu praktiko laŭ peto de iliaj civitanoj, kiuj aŭdis pri ĝi kaj nun volis festi ankaŭ ĝin. Ĉi tiuj gepatroj rifuzis katolikan bapton kaj serĉis sekularan naskiĝon rito aŭ privata celebrado por nomumi baptopatrojn por siaj infanoj laŭ ceremonia maniero.⁴⁹ Tamen ĉi tiuj novaj civilaj baptoj ne estis tiel senpolitikaj kiel ili ŝajnis tiutempe unua ekrigardo: eĉ se la nova praktiko disvastiĝis ĉefe de malsupre supren, politikigo de civila bapto flanke de certaj, plejparte maldekstraj municipoj spureblas, ekzemple en mezgrandaj francaj urboj aŭ eĉ pli grandaj urboj, kiel ekzemple La Rochelle en okcidenta Francio, kie civila bapto estis ligita al municipa projekto por antaŭenigi civitanekon. Sed politikigo memorigante la kulturajn militojn de la deknaŭa kaj frua dudeka jarcentoj kun ilia forta konflikto de klerikalismo kaj antiklerikalismo⁵⁰ ankaŭ okazis flanke de malgrandaj, plejparte dekstrulaj municipoj en kamparaj regionoj. Ili kontribuis al la politika akuzado de civila bapto per rifuzado aprobi la peton de siaj civitanoj, kion ili prenis kiel antiklerikalan provokon.⁵¹ Civila bapto, fine, spertis politikigon ankaŭ flanke de la minoritato de gepatroj. Ili konsideris la riton kiel rimedon por antaŭenigi la francajn respublikanajn valorojn aŭ por demonstri sian subtenon al la koncepto de la apartigo de eklezio kaj ŝtato, eĉ se – krom en antaŭaj jardekoj – iliaj agoj restis individua iniciato senrilata al la liberpensu-movado aŭ iu ajn alia politika movado. Ĉi tio estas

2001), 16–28; kaj Detlef Pollack, "Varioj de Sekularigaj Teorioj kaj iliaj Nemalhaveblaj Kernoj," *The Germanic Review: Literaturo, Kulturo, Teorio* 90, n-ro 1 (2015): 60–79.

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 414–420.

Samløke, 418.

Vidu Sylvie Garnier, "LesBaptêmes civils dans l'Isère1970–1985" (MA-tezo, Institut d'étu-des politiques Grenoble, 1985).

Vidu James McMillan, "'Pastro batas knabinon': Ĉe la fronto en la 'milito de la du Francioj'," en *Kulturmitoj: Sekulara-katolika konflikto en deknaŭjarcenta Eŭropo*, red. Christopher Clark kaj Wolfram Kaiser (Kembriĝo: Cambridge University Press, 2003), 77–101.

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 426; 428.

ne por diri, ke ĉiuj gepatroj elektantaj civilan bapton en nekomunistaj municipoj en la 1970-aj kaj 1980-aj jaroj transformis la praktikon en politikan agon: por la plej multaj el ilin, civila bapto restis simpla parenceca rito simila al la Katolikaj kutimoj.⁵²

En la sekvaj jardekoj, la praktiko daŭrigis sian vojon al sukceso, disvastiĝante al aliaj komunumoj per rekomendo de buŝo al buŝo kaj laŭpete.

de la civitanoj. En la 2000-aj jaroj, civila bapto eĉ spertis apartajn

ekprospero pro la kreskanta amaskomunikila atento, kiun la ceremonio generis en lokaj gazetoj kaj pro la daŭra religia malinstitucigo, kiu

igis pli kaj pli da gepatroj serĉi alternativojn al kristana bapto.⁵³ Ĉe

samtempe, parlamentaj iniciatoj klopodis devigi ĉi tiun tendencon per kodigo

civila bapto – entute, kun preskaŭ dekduo da leĝprojektoj kaj proponitaj amendoj.⁵⁴

Eĉ se neniu el ĉi tiuj provoj sukcesis, la fakto, ke kelkaj el ili

estis proponitaj de dekstraflankaj parlamentanoj, kune kun la fakto, ke multaj

dekstraj municipoj - kiel ekzemple Nico, Châlons-en-Champagne kaj Maisons-Laffitte - nun festas

civilajn baptojn, malkaŝas la laŭgradan trivialigon de la

rito. Ĝi ĉefe restas parenceca rito, kiu perdis sian marĝenecon:⁵⁵ kiel multaj

ĉar 10% el la 37 000 francaj komunumoj festis almenaŭ unu civilan bapton ekde 2002. La proporcio de infanoj ricevantaj civilan bapton povus esti taksita je ĉirkaŭ 3,5% komence de la 2000-aj jaroj.⁵⁶

Liberpensuloj kiel la Entreprenistoj de la Franca Civila Bapto

La antaŭaj konsideroj klare indikis, ke liberpensuloj estis pioniroj en la disvolviĝo kaj antaŭenigo de la praktiko de civila bapto ĉe la komenco de la jarcento

la dudeka jarcento. Tamen, la analizo ŝajnas sugesti ilian foreston

Vidu ibid., 425; 433-440; kaj Caroline Bonenfant, "La Cérémonie du baptême civil dans le Toulousain depuis les années 1970" (MA-tezo, UniversitéToulouse 2, 1997), 110.

Vidu Mandret-Degeilh, "Sous l'égide et la protection de l'autorité civile et républicaine", 129-137.

Vidu ibid., 26;kaj Gourdon, "LesRévolutions du baptême en Francede1789à nos jours", 619.

Mandret-Degeilh, "Sous l'égide et la protection de l'autorité civile et républicaine," 79-81; kaj Mandret-Degeilh, "Le Baptême républicain, un baptême catholique commeles autres," 477-481.

Vidu Mandret-Degeilh, "Sous l'égide et la protection de l'autorité civile et républicaine," 43; kaj Gourdon, "LesRévolutions du baptême en Francede1789ànos jours", 627.

el la sekvaj etapoj en la historio de civila bapto. Ĉi tiu impresio estas misgvida ĉar liberpensuloj fakte ne nur estis la unuaj, kiuj instituciigis civilan bapton, sed ili ankaŭ daŭre estis iliaj entreprenistoj dum la tuta dudeka jarcento.

Kvankam "ruĝaj baptoj" unuavide havis nenion komunan kun la civilaj baptoj antaŭenigitaj de liberpensuloj de la komenco de la dudeka jarcento - precipe ĉar la rito nun estis strikte municipa praktiko kaj ĉar ĉi tiuj civilaj baptoj ne estis, almenaŭ teorie, rezervitaj por batalema publiko -, restas la fakto, ke ekzistis videblaj ligoj inter liberpensulaj baptoj kaj "ruĝaj baptoj". Efektive, multaj celebradoj de civila bapto okazis en komunistaj urboj en la intermilitaj jaroj laŭ iniciato de malkreskantaj lokaj liberpensulaj societoj, kiuj konvinkis la komunistajn urbestrojn transpreni la antaŭan liberpensulan praktikon. En Bagnolet, komunumo situanta en la parizaj antaŭurboj, du liberpensaj organizaĵoj, la Union des Libres Penseurs Révolutionnaires (Unio de la Revoluciaj Liberpensuloj) kaj la Association des Travailleurs sans Dieu (Asocio de la Sendiaj Laboristoj), helpis instituciigi civilan bapton je municipa nivelo post la Unua Mondmilito.⁵⁷ Kelkaj el ĉi tiuj liberpensaj organizaĵoj ankaŭ translokiĝis al aliaj urboj por disvastigi la sekularan riton, kiel ekzemple en Bobigny, kie teamo de la liberpensuloj Enfants sans Dieu (Sendiaj Infanoj) venantaj el Bagnolet kontribuis al la enkonduko de civila bapto, ekzemple provizante la muzikan fonon de la ceremonio.⁵⁸ En multaj aliaj komunistaj urboj, sen ke liberpensuloj nepre estu asociitaj kun la efektivigo de la novaj "ruĝaj baptoj", la municipoj ankoraŭ serĉis inspiron turnante sin al la praktiko de liberpensaj baptoj kaj adoptante kelkajn el iliaj kutimoj, ekzemple eldonante la samajn atestilojn.⁵⁹ La ligo inter liberpensuloj kaj kelkaj komunistaj... municipoj estis plue faciligitaj ĉar multaj lokaj oficistoj kiel Jules Coutant el Ivry-sur-Seine ankaŭ estis membroj de liberpensaj societoj kaj, tial, kutimis partopreni en liberpensaj baptoj, foje okazigi paroladojn aŭ eldoni atestilojn.⁶⁰ Antaŭ la Unua Mondmilito, kelkaj municipoj eĉ ofertis la re-

Vidu Jacqueline Lalouette, "Communisme et libre pensée durant l'entre-deux-guerres: L'Un-ion des Libres Penseurs Révolutionnaires de France et l'Association des Travailleurs sans

Dieu," en Des communistes en France (jaroj 1920 – jaroj 1960), red. Jacques Girault (Parizo: Publications de la Sorbonne, 2002), 437. Vidu ibid., 437–438;

kaj Trombert, "LesBaptêmes de la fraternité", 61, Bonjour, PierreBonte, Pierre Bonte

maire:LeLivre d'or des communes de France (Pariza: La table ronde, 1965), 286.

Vidu Fouilloux kaj Langlois, "Les Parrainagescivils àIvry-sur-

Seine au XXesiècle," 200– 201 kaj Mandret-Degeil,"1 , 7 ;

akceptejojn de siaj urbodomoj al lokaj liberpensaj societoj por siaj festadoj, kiel estas konfirmeble, ekz., en Pollestres en Suda Francio, en Inval-Boiron en la Sommeregiono, kaj en Limoges.⁶¹ Kvankam la franca liberpensa movado malrapide ĉesis ekzisti post la Dua Mondmilito, multaj el la "pluvivantaj" liberpensuloj klopodis subteni la enkondukon de la praktiko ekster komunistaj municipoj en la 1970-aj kaj 1980-aj jaroj. Civitanoj alfrontitaj al la rifuzo de ilia peto pri civila bapto fare de la majoro dividis ĉi tiun neon kun la publiko, raportante pri ĝi en la loka gazetaro: leginte ĉi tiujn raportojn, lokaj liberpensuloj kontaktis ilin en pluraj kazoj, proponante plusendi ilin al alia municipo.⁶²

Kiel jam menciite, lokaj oficistoj en multaj el tiuj municipoj gastigantaj civila bapto en la 1970-aj kaj 1980-aj jaroj por la unua fojo ne sciis pri ĉi tiu rito kaj ĝiaj specifajoj. La unua zorgo de ĉi tiuj oficistoj tial ofte estis de pli praktika naturo. Ili volis scii ĉu kaj sub kiaj kondiĉoj ili povus festi tian ceremonion kaj ĉefe kiel ili povus aŭ devus daŭrigi.⁶³ Sciante aŭ estante informitaj pri la ekzisto de liberpensa precedenco, kelkaj municipoj rekte turnis sin al la restanta Federacio Nacia de la Libre Pensée (Nacia Liberpensio-Federacio) kies membroj – plejparte maljunuloj nostalgiaj pri la ora epoko de la liberpensa movado ili spertis en la intermilita periodo kiel junaj aktivuloj – kondiĉe ke ili kun materialo por la organizado kaj celebrado de civila bapto, kvankam nek la municipo nek la civitanoj petantaj ĉi tiun feston estis liberpensuloj.⁶⁴ En aliaj kazoj, oficistoj kontaktis siajn kolegojn en tiuj komunistaj urboj jam proponantaj ĉi tiun feston. Municipoj kiel Aubervilliers, Genevilliers kaj Bezons poste konsilis al ili modelon de celebrado konsistantan el parolado kaj atestilo rilatanta al liberpensulaj valoroj kaj simboloj. kaj, per tio, revigante centrajn aspektojn de la antaŭaj liberpensulaj baptoj.⁶⁵ Sekve, la paroladoj okazigitaj dum ĉi tiuj novaj civilaj baptoj de la 1970-aj jaroj kaj 1980-aj jaroj fare de urbestroj, kiuj kredis, ke ili sekvas la ĝustan proceduron, kiel same kiel la atestiloj eldonitaj ĉe la fino de ĉi tiuj festadoj, portis liberpensulan manskribon kaj aludis al la "kulto de la honoro kaj de la kialo"

Vidu por Pollestres: Ramoneda, *La République concordataire et ses curés dans les Pyrénées-Orientales*, 78. Por Inval-Boiron kaj la Somme-regiono: Trombert, "LesBaptêmes de la fraternité," 46–47. Por Limoges: Pérouas, *Refus d'une religion, religion d'un refus*, 176–177.

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 416.

Samloke, 429–432.

Samloke, 431.

Vidu por Genevilliers kaj Bezons: *ibid.*, 432. ForAubervilliers: Garnier, "LesBaptêmes civils dans l'Isère 1970–1985," 45.

("la adorado de honoro kaj racio").⁶⁶ Ĉi tiu referenca cirklo ripetigis ekde la nova kresko de civila bapto en la 2000-aj jaroj, tiel ke la liberpensula modelo postvivis ĝis hodiaŭ.

Konkludo

Ĉi tiu eseo montris, ke la nuntempa praktiko de franca civila bapto spuras reen, rekte kaj nerekte, al la liberpensulo-rito de la malfrua deknaŭa jarcento kaj komence de la dudeka jarcento. Tamen, ĉi tiu influo restas nekonata al la plejmulto de tiuj, kiuj festas aŭ ĉeestas civilan bapton hodiaŭ. En la lastaj jardekoj, multaj urbestroj festantaj civilajn baptojn erare asertis, ke la jura bazo por ĉi tiu sekulara praktiko estus revolucia normo rekte asociita kun la projektoj de la Franca Revolucio por sekularigi la registradon de naskiĝoj, geedziĝoj kaj mortoj. Kelkaj el la hodiaŭaj oficialuloj referencas al teksto devenanta de julio 13, 1790, aliaj al leĝo pasigitaj la 18-an de Brumaire, jaro II, dum ankoraŭ aliaj de la respondeculoj fidas leĝon pasigitan la 20-an de Prairial, jaro II, por historia legitimeco.⁶⁷ Ĉi tiuj lokaj oficistoj simple transprenis rakonton kreitan de regionaj gazetaraj organoj, fare de aliaj malbone informitaj oficistoj - prefektoj kaj burokratoj de la ministerioj pri justico kaj pri internaj aferoj,⁶⁸ kiujn ili konsultis pri la jura bazo de la praktiko – kaj ankaŭ, pli lastatempe, de privataj firmaoj. Tiuj firmaoj celas profiti de la kresko de civila bapto en la 2000-aj jaroj: ili vendi ceremoniajn paroladojn aŭ atestilojn al municipoj kaj emfazi la supozeblan revolucionan originon de civila bapto.⁶⁹ La lokaj oficistoj respondecaj pri civilaj bapto ne scias, ke fakte la praktiko ne baziĝas sur iu revolucia teksto kaj ke al ĝi eĉ mankas jura bazo.⁷⁰

Tiu ĉi supozebla kaj eternigita revolucia origino tiel alprenas la trajtojn de mito kaj tute obskuras la liberpensan originon de la nuntempa praktiko.⁷¹ Fakte, la malo estas la kazo: dum ekzistis ia kontinueco inter la liberpensulo, la komunisto, kaj la nuntempaj praktikoj de civila bapto, kiuj estis transdonitaj de generacio al generacio,

Mandret-Degeilh, "Sous l'égide et la protection de l'autorité civile et républicaine," 71.

Vidu Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 411.

Samloke, 412.

Mandret-Degeilh, "Sous l'égide et la protection de l'autorité civile et républicaine," 25–26; 81.

Mandret-Degeilh, "Gouverner par le rite", 405–406.

Rachel Guidoni, "Le Parrainage civil: Une pratique française revisitée", Ateliers, no. 27 (2004): 9.

neniu tia kontinueco identigeblas inter la revolucia praktiko de civitana bapto kaj la liberpensulo civila bapto. Tio ŝajnas des pli ironia, ĉar ĝi estis la liberpensa movado kiu nerekte kontribuis al la konstruado de ĉi tiu revolucia mito: fine de la deknaŭa jarcento, kelkaj liberpensuloj provis ĉerpi inspiron el la civitaj baptoj okazigitaj dum la

Franca Revolucio, fidante je la maloftaj atestoj pri ĉi tiuj marĝenaj iniciatoj, kiuj ekzistis tiutempe, por krei seninterrompan ĉenon de historia tradicio. La projekto de Charles Fauvety pri unueca preĝejo, la festadoj de Jacqueline Le Sidaner en Trégastel, kaj la iniciatoj de Emile Noël en la regiono Limoges povus estu menciita ĉi tie.⁷²

Hodiaŭaj civilaj baptoj estas la posteuloj de la tiel nomataj "ruĝaj baptoj" en komunistaj municipoj el la intermilita periodo, kiuj rekte devenas de la liberpensulaj baptoj de la malfrua deknaŭa kaj la frua dudeka jarcentoj. Tamen, ĉi tiu rilato restas nekonata al la plej multaj el tiuj, kiuj festas aŭ ĉeesti civilan bapton nuntempe. Ekzistas pluraj kredindaj klarigoj pro ĉi tiu nescio pri la liberpensaj radikoj de la hodiaŭa civila bapto. Unu hipotezo ligas ĉi tiun mankon de scio al la malfacila situacio de la liberpensuloj movado en Francio en la dua duono de la dudeka jarcento. Ĝia konstanta malkresko ekde la Dua Mondmilito pliigis la nescion de grandaj partoj de la franca loĝantaro.⁷³ Dua kialo por ĉi tiu manko de konscio eble estu la reviviĝo de la memorfesto de la Franca Revolucio en la franca politika kulturo dum la lastaj jardekoj. Multaj francoj hodiaŭ estas pli konsentaj pri la revolucio ol ili estis en la pasinteco. La disa historio de liberapensoFrancio ne estas konkuranto por kontraŭstari ĉi tiun renovigitan potencon radiancon de la revolucio.⁷⁴

Bibliografio

Agulhon, Maurice. "La Libre-Pensée." En *La France d'un siècle à l'autre: 1914–2000*, redaktita de Jean-Pierre Rioux kaj Jean-François Sirinelli, 319–330. Parizo: Hachette Littératures, 2002.

Baubérot, Jean. "Les Seuils de laïcisation dans l'Europe latine et la recombinaison du religieux dans la modernité tardive." En *La Modernité religieuse en perspective*

Vidu pri la unueca eklezio: Pierrard, *L'Eglise et les ouvriers en France*, 468. Vidu pri la festoj en Trégastel: Trombert, "Les baptêmes de la fraternité", 38. Pri la iniciatoj en la Limoges-regiono, vidu Pérouas, *Refus d'une religion, religion d'un refus*, 176–177.

Vidu Lalouette, *La Libre Pensée en France*.

Vidu Serge Berstein, "Le Retour de la culture républicaine", *Vingtième Siècle*, no. 44 (1994): 113–120.

- comparée: Europe latine – Amérique latine, redaktita de Jean-Pierre Bastian, 16–28. Parizo: Karthala, 2001.
- Berstein, Serge. "Le Retour de la Culture Republicaine." *Vingtième Siècle*, no. 44 (1994): 113–120.
- Bianchi, Serge. "Kultoj révolutionnaires." En *Dictionnaire historique de la Révolution Française*, redaktita fare de Albert Soboul, 312–315. Parizo: Presses Universitaires de France, 2004.
- Billig, Mikaelo. *Banala Naciismo*. Londono: Saĝo, 1995.
- Bonenfant, Karolino. "La Cérémonie du baptême civil dans le Toulousain depuis les années 1970." *MA-disertaĵo*, Universitato Tuluzo 2, 1997.
- Bonte, Pierre. *Bonjour, monsieur le maire: Le Livre d'or des communes de France*. Parizo: La table ronde, 1965.
- Bulletin mensuel de la Fédération Française de Libre Pensée (decembro 1895).
- Combes, André. "Charles Fauvety kaj la religio laika." En *Librepensée et religion laïque en France: Delafin du Second Empire à la fin de la Troisième République*, Journée d'étude tenue à l'Université de Paris XII, 10 novembre 1979, redaktita de la Centre de Recherche et de Documentation des Institutions Chrétiennes, 26–42. Strasburgo: CERDIC-publikaĵoj, 1980.
- Fouilloux, Etienne, kaj Claude Langlois. "Les Parrainages civils à Ivry-sur-Seine au XXe jarcento." En *Librepensée et religion laïque en France: Delafin du Second Empire à la fin de la Troisième République*, Journée d'étude tenue à l'Université de Paris XII, 10 novembre 1979, redaktita de la Centre de Recherche et de Documentation des Institutions Chrétiennes, 193–210. Strasburgo: CERDIC-publikaĵoj, 1980.
- Fourcaut, Annie. *Bobigny, banlieue rouge*. Parizo: Les Editions ouvrières & Presses de la FNSP, 1986.
- Garaud, Marcel, kaj Romuald Szramkiewicz. *La Révolution Française et la famille: Histoire générale du droit privé français (de 1789 à 1804)*. Parizo: Presses Universitaires de France, 1978.
- Garnier, Sylvie. "Les Baptêmes civils dans l'Isère 1970-1985." *MA-tezo*, Institut d'Etudes Politiques Grenoble, 1985.
- Gourdon, Vincent. "L'Affirmation d'un rite familial: Premiers résultats d'une enquête sur les baptêmes civils auprès des municipalités de Charente-Maritime." *Ecrits d'Ouest*, no. 13 (2005): 169–198.
- Gourdon, Vincent. "Les Révolutions du baptême en France de 1789 ĝis niaj tagoj." *Habilitiĝo tezo*, Universitato Parizo-Sorbono, 2014.
- Goussot, Dominique. "Le Baptême républicain." *La Raison* (decembro 2005): 13.
- Guidoni, Rachel. "Le Parrainage civil: Une pratique française revisitée." *Atelieroj*, ne. 27 (2004): 9–38.
- Hilaire, Yves-Marie. *Histoire du Nord-Pas-de-Calais: De 1900 à nos jours*. Tuluzo: Privata, 1982.
- La Révellière-Lépeaux, Louis-Marie de. *Reflexions sur le culte, sur les cérémonies civiles et sur les fêtes nationales*: Lues à l'Institut le 12 floréal, an 5 de la République, dans la séance de la classe des sciences morales and politiques. Parizo: H.-J. Jansen, 1796.
- Laouette, Jacqueline. "Les Enterrements civils dans les premières décennies de la Troisième République." *Ethnologie française* 23, n-ro 2 (1983): 111–128.

- Lalouette, Jacqueline. "La LibrePensée." En *Le XIXesiècle: Science, politique et tradition*, redaktita fare de Isabelle Poutrin, 111-128. Parizo: Berger-Levrault, 1995.
- Lalouette, Jacqueline. *La Libre Pensée en France, 1848-1940*. Parizo: Albin Michel, Lalouette, Jacqueline. 2001.
- "Communisme et librepensée dum l'entre-deux-guerres: L'Union des LibresPenseurs Révolutionnaires de Franceet l'Association des Travailleurs sans Dieu." En *Des communistes en France (jaroj 1920 - jaroj 1960)*, redaktita de Jacques Girault, 423-440. Parizo: Publications de la Sorbonne, 2002.
- Lalouette, Jacqueline. *La Séparation des Églises et de l'État: Genèse et développementd'une idée, 1789-1905*. Parizo: Seuil, 2005.
- Lalouette, Jacqueline. "Les Baptêmes Republicains de la Révolution ànos jours." En *Accueillir le nouveau-né, d'hier àaujourd'hui*, redaktita fare de Marie-FranceMorel, 287-305. Tuluzo: Erès, 2013.
- Langlois, Claude. "Politiko kaj religio." En *HistoiredelaFrancereligieuse: Du roi très chrétien à la laïcité républicaine*, redaktita fare de Philippe Joutard, 108-144. Parizo: Seuil, 1991.
- Mandret-Degeilh, Antoine. "Sous l'egide kaj la protekto de la civila aŭtoritato: Dimensions politiques et sociétales de la pratique contemporaine du baptême républicain." MA-tezo, Sciences Po Paris, 2007.
- Mandret-Degeilh, Antoine. "Gouverner par le rite: Socio-histoire des rites d'institution municipaux autour de la parenté en France, au miroir de la situation en Allemagne (1789-1989)." PhD-diss., Sciences Po Paris, 2015.
- Mandret-Degeilh, Antoine. "Le Baptême républicain, un baptême catholique comme les autres? Une histoiredes pratiques baptismales séculières en France depuis la Révolution Française." En *Le Parrainage en Europe et en Amérique: Pratiques de longue durée (XVIe-XXIe siècle)*, redaktita fare de Guido Alfani, Vincent Gourdon kaj Isabelle Robin-Romero, 459-482. Frankfurto/Main: Peter Lang, 2015.
- Mathiez, Albert. *LesOrigines des cultes révolutionnaires (1789-1792)*. Parizo: Société nouvelle de librairie et d'édition, 1904.
- McMillan, James. "'Pastro Batas Knabinon': Ĉe la Fronto en la 'Milito de la du Francioj.'" En *CultureWars: Sekulara-Katolika Konflikto en Deknaŭjarcenta Eŭropo*, redaktita de Christopher Clark kaj Wolfram Kaiser, 77-101. Kembriĝo: CambridgeUniversityPress, 2003.
- Ozouf, Mona. "Malkristanigo." En *Dictionnairecritique de la Révolution Française*, redaktita de François Furet kaj MonaOzouf, 50-62. Parizo: Flammarion, 1988.
- Papillon, Emile. "Charente: Dignac." *Le Libre Penseur du Centreetdel'Ouest: Ĵurnalo anticlérical de défense socialiste, républicaine et laïque, la 15-an de junio 1908*.
- Pérouas, Ludoviko. Léonard, Marie, Jean et les autres: *Les Prénoms en Limousin depuis le jarmilo*. Parizo: Editions du CNRS, 1984.
- Pérouas, Ludoviko. *Refus d'une religion, religion d'un refus: En Limousin rural, 1880-1940*. Parizo: Editions de l'Ecole des HautesEtudes en Sciences Sociales, 1985.
- Pierrard, Pierre. *L'Église et les ouvriers en France:1840-1940*. Parizo: Hachette, 1984.
- Pollack, Detlef. "Varietoj de Sekularigaj Teorioj kaj ilia Nemalhavebla Kerno." *The Germanic Review: Literaturo, Kulturo, Teorio* 90, n-ro 1 (2015): 60-79.
- Ramoned, Jozefo. *La République concordataire et ses curés en les Pyrénées-Orientales, 1870-1905*. Perpignano: Presses UniversitairesdePerpignan, 2011.

Gardisto, Jean. "Le Déclin du Parti communistefrançais." *Revue française de sciencepolitique* 36, nr. 1 (1986): 46–63.

Stovall, Tyler. *La Ascendo de la Pariza Ruĝa Zono*. Berkeley: Universitato de Kalifornio, 1990.

Trombert, Adeline. "Les Baptêmesdelafaternité: Elements pourune sociologie historique des pararainages civilsetrépublicains." MA-tezo, Sciences Po Grenoble, 2000.

Ilustraĵoj

Daniela Haarmann

Freidenkerei, Libre-pensée, Szabadgondolkodás – Konceptoj de Liberpensoj dum la Dekoka kaj Deknaŭa Jarcentoj

Figuro 1: AnthonyCollins, Discours sur la liberté

de penser:Écrit à l'occasion d'une nouvelle secte d'Esprits forts,oudegensqui pensent librement: Traduit de lettre de l'araba lingvo (Londono: sl, 1714), fronto.

Figuro 2: "DuVojojPorIri," en La Bilda Lernolibro de La Liberpensuloj, red. Watson Heston (Nova

Jorko: La Kompanio Veroserĉanto, 1896), 63.

BarbaraWagner

Secularity in the New State: The Case of Poland Figuro 1:

Henryk Halpern kaj Antoni Zbikowski, red., Ilustrowana encyklopedia (Lublin: Wolno-myśliciel, 1929), fronto.

Figuro 2: HenrykHalpern kaj Antoni Zbikowski, red., Ilustrowana encyklopedia (Lublin: Wolno-myśliciel, 1929), 59.

Antoine Mandret-Degeilh Ĉu

Sekulara Avangardo? Pri la Nekonata Liberpensulo Radikoj de la Hodiaŭa Franca Civila Bapto Figuro 1: Ruĝaj

Baptoj,

fronta kovrilo (Municipaj Arkivoj de Bobigny, W990).

Indekso de nomoj

- Altmann, Ida 208
- Bakunin, MiĥailAlexandrovich101 f., 278 Bartošek,
Theodor 223, 245f., 252f., 257 Baudouin de Courtenay,
Jan 134, 141-143,
148
- Beran, Ladislav 249, 255, 261
- Bergier,Nicholas-Sylvestre47, 50-53 Berzsenyi,
Dániel 52 Besant, Annie
20 Bismarck, Otto von
72, 194f.,301 Bloßfeldt, Willy 187,191,
187,191.
- Bradlaugh, Charles68, 207
- Branting, Karl Hjalmar 7, 17,26, 155-157,
160-163, 165-175
- Bruno, Giordano 25, 104, 122-124, 126,
216-219, 225 -
- Monumento de (Romo) 122, 216f.
- Vidu ankaŭ: Campo de' Fiori
- Büchner, Ludwig10, 16, 28, 100,110,117, 122, 125, 161,
273f.,276-283, 285- 292, 300 Buisson,
- FerdinandÉdouard66, 2210
- Caffero, Carlo 102
- Carlile, Richard64 f.
- Collins, Anthony37, 40, 42-45,52, 55, 60,
351
- Grafo, Auguste70, 125, 161 f., 188 Grafoj
Egmont kaj Horn 220
- Darvino, Karlo 16, 19, 68-70, 109, 116-118, 122,
127, 150, 182, 185, 190, 274, 292, 299
- Dolet, Étienne 218, 225
- Monumento de (Parizo) 218
- Engels, Friedrich 117,149, 170,288, 299
- Fauvety, Karlo 335, 346 Ferrer
iGuàrdia, Francisco 218-220, 228 - Monumento de
(Bruselo) 219f.
- Feuerbach, Ludwig 111, 117 kaj sekvaj, 150, 274, 278,
286
- Filippi, Filippo de 116f.
- Frantzl, Karl 253-255
- Galilei, Galileo 38, 69, 75
- Garibaldi,Giuseppe5,17, 24f., 87-94, 97-105, 121,
125, 217f.
- Gioberti, Vincenzo 87,91, 119, 122
- Gizycki, Georgvon 300
- Goethe, Johann Wolfgang von 27,112, 182,
185, 195, 198 kaj sekvaj.
- Goldscheid, Rudolf 197
- Haeckel, Ernst 8, 26, 68, 70, 143, 182-190, 194-198,
214, 274, 282, 292, 299f., 316
- Hartwig, Theodor 241, 255 kaj sekvaj, 258 kaj sekvaj, 261 kaj sekvaj.
Heaford, Vilhelmo 203, 208 kaj sekvaj, 219 kaj sekvaj, 226 kaj sekvaj.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 112, 115, 120,
126 kaj sekvaj.
- Saluton, Ernest 140
- Hempel, Jan 134, 144, 149
- Herder, Johann Gottfried64 f.
- Hobbes, Tomaso 52, 55, 68
- Holyoake, Jakobo 68, 207 Hus,
Januaro 227,247
- Jabłoński, David 141, 145, 149
- Jannasch, Lilli 318f.
- Jászi, Oszkár 69
- Jatho, Carl Wilhelm 194 Jodl,
Friedrich 315
- Kant, Immanuel 40,42, 62
- Kazinczy, Ferenc 52
- Köppen, Friedrich 62f.,173 Krejčí,
František 224, 247 Kropotkin,
PiotrAlexeyevich 192, 249
- Lassalle, Ferdinand 149, 158
- Laurentie, Pierre-Sébastien 58-60 Law,
Harriet 20, 103, 115, 207,211 Lebenhart,
Rudolf 247f., 255, 261 f.

354 — Indekso de nomoj

- Lecky, Vilhelmo 137f.
Lefèbvre, Jean-François, Chevalier de la Bar-re 218
- Monumento de (Parizo) 218
Lehmann-Rußbüldt, Otto 28, 297 kaj sekvaj, 301, 307–310, 312f., 315–318, 320f., 323f.
Lennstrand, Viktor Emanuel 7, 26, 155–157, 161–173
- Leopardi, Giacomo 113f., 120, 124f.
Liebig, Justus von 117, 119, 125, 273 Liebknecht, Karl 172, 316, 318, 324 Lima, Sebastião de Magalhães 209, 212 Luther, Martin 15, 27, 194f., 198f.
- Mäder, Erich 259f.
Mahler, Lénárt 69f.
Mallet, Edmonde Françoise 48 Marx, Karl 70, 111, 122, 149, 170, 288 Maschi, Luigi 119f.
- Mazzini, Giuseppe 5, 17, 24f., 87–91, 94–101, 104, 114, 123–125, 216 Meis, Camillo de 111–113, 115 f., 118, 126 Mill, John Stuart 54–561, 54–56, Minkiewicz, Romuald 137, 142, 144, 149, 151
Moleschott, Jakobo 5, 10, 16f., 25, 28, 100, 109–126, 273f., 276–283, 285–293 Most, Johann 303
Moszczeńska, Izabela 134, 137 Mussolini, Benito, 910, 97
- Naigeon, Jacques-André 49–52 Napoleono Bonaparte 53 Niemojewski, Andrzej 133f., 137–139
- Ostwald, Vilhelmo 8, 26, 28, 182–199, 274, 309, 311–314, 316, 318–320, 324
- Panckoucke, Charles Joseph 49 Peus, Heinrich 318f.
Pfungst, Arthur 305 Pio la 9-a 88, 90, 94f.
Platono 38, 57
- Reckahn, Friedrich-aŭgusto 284f.
Rees, Abraham 46, 55
- Ricciardi, Giuseppe 70, 100, 121, 181
Rostovcev-Blauberg, Andrej 253
Rousseau, Jean-Jacques 47, 50, 60, 72, 216
Ruge, Arnold 284
- Sankta-Pastro, Anĝelo de 58–60
Sanctis, Francescode 5, 25, 109–116, 118, 120–127
- Schönerer, Georg von 221 f.
– Peregrino 222f.
Schopenhauer, Arthur 113, 125 Servetus, Mikaelo 126 Spaventa, Bertrando 111 f., 118, 124, 126 Spinoza, Baruch de 39–41, 44, 56, 58, 68, 120
Stefanoni, Luigi 100–103 Stern, Viktor 255f., 261 Storfer, Adolf Josef 69f.
Strivay, Renaud 215, 220
- Thiron, Constantin 65, 68
Tocco, Felice 118, 124
Toland, Johano 40–42, 44, 52, 55
Tschirn, Gustavo 208, 223–225, 314–318
- Vogt, Carl 10, 16, 28, 100, 117, 122, 187, 273 kaj sekvaj, 276–283, 285–292
Vogtherr, Ewald 226, 318 Voltaire (François-Marie Arouet) 52, 72, 173, 215f., 218
- Wagner, Rudolph 10, 17, 23, 25, 111, 120, 131, 144 kaj sekvaj, 188, 273 kaj sekvaj, 284, 293, 319, 351
- Wheeler, Joseph Mazzini 215–217 Wille, Bruno 309, 316–318 Wilson, John Byers 212–214, 216f.
Wolf, Arthur 252 kaj sekvaj, 255 kaj sekvaj, 321–323 Wolff, Christian 37, 40, 44 kaj sekvaj, 184
- Yvon, Claude 47
- Zenker, Ernst Viktor 38, 40, 44, 224f. Žižka, januaro 225 – Monumento de (Tábor) 225

Indekso de Lokoj

- Amsterdamo 211
Antverpeno 210
- Berlino 28, 242, 244, 259, 262f., 300f., 303–305,
307, 309, 317–321 Bobigny 332, 337–
340, 343, 351 Breslau (Vroclavo) 2 4 Bruselo
5, Vroclavo 2 3612 182, 206,
208, 210f., 215, 218–

220, 224, 238f., 246, 250, 252f., 256f., 263
- Bukareŝto 68
Budapeŝto 69, 73
Bonaero 209, 214
- Kemabriĝo 42
Chemnitz 28, 305, 321
Kluĵo 69
Kolonjo 41, 109, 194, 261–263, 292, 297
Ĉernoŭitz 70
- Darmstadt 283, 286
Duseldorfo 262, 274
- Edinburgo 41, 44, 49, 54–57
Etono 42
- Florenco 117, 124
Frankfurto/Ĉefa 222, 289
- Gävle 160–162
Ĝenevo 102, 282
- Halle 172
Hamburgo 191 f., 195, 255, 282–285, 307,
309
Hanovro 41
Hajdelbergo 110, 113, 282
Heston/Middlesex 42
- Iași 68
- Jena 184f., 194, 299
- Kaselo 244
- Leiden 41
Lepsiko 28, 243, 253, 255, 302, 305, 319–
323
Lisbono 209, 212, 219
Lodi 103
Londono 91, 123
Lugano 123
Liono 105, 334f.
- Magdeburgo 244, 250, 252, 318 Milano
88, 100 Moskvo
152, 254–256, 260 Plej multe 246f.
- Munkeno 193, 307
- Napolo 70, 88, 92, 99, 100, 112, 116, 121,
125
- Ostrava 245, 247
- Palermo 99
Parizo 100, 132, 193, 210 kaj sekvaj, 214–216, 218,
225, 331–338, 343
Pizo 123
Prachatice (Prachatitz) 224
- Romo 30, 71, 87–92, 95, 97–100, 116,
122–124, 185, 209f., 212–214, 216–218, 221
f., 225, 228
- Sieno 100
Stokholmo 155, 160–165, 169, 172
- Tábor 225
Teplice(Schönau) 251, 254f.
Trento 118
Tübingen 283, 290 Torino
25, 110–112, 114f., 125
- Upsalo 160, 162f.
Utreĥto 41

356 — Indekso de Lokoj

Venecio91, 101

Vieno 225, 251-256, 288, 315

Varsovio 30, 133-135, 137-145, 147,152

Zuriko 110-114, 118, 124, 126, 147,282

Indekso de Temoj

- Akcni výbor pro rozlukucírkveodstátu(Ac-
(Komitato por la Apartigo de la Eklezio disde la
Ŝtato) 247 Amerika Sekulara Unio
143, 212 – Amerika Liberpensa Asocio 212f.
- Anarkiismo 19, 60, 70, 150,278 Научное
Общество Атеист (Naŭchnoe Obs-
Ateisto, Scienca Societo „Ateisto”258
- Anglikana Preĝejo 74
Kontraŭkatolikismo 15, 18, 20, 37, 66, 70,
87f.,109, 121, 135, 181, 204, 237,299
Kontraŭkristanismo51, 90, 104, 168, 274, 302
Antiklerikalismo15, 18, 22–25, 28, 55,
64–67, 87–92, 94, 97 kaj sekvaj, 102, 104, 109, 120,
122 kaj sekvaj, 135, 146, 181, 187, 205, 207, 209,
211, 221, 238 kaj sekvaj, 241, 276, 289, 300, 302,
336, 341
Kontraŭkoncilio 70 kaj sekvaj, 100, 121 kaj sekvaj,
125, 181 Kontraŭmaterialismo 276,
286 Kontraŭreligia 66, 103, 119, 137, 162, 169,
171, 181, 239, 242, 250–252, 254f.,257, 259, 302,
313, 320 Antisemitismo
65, 191, 221 Kontraŭslavismo 222f.
- Arbeitsgemeinschaft kultureller Organisatio-nen in der
Tschechoslowakischen Repu-blik (Interesa Grupo de Kulturaj
Organizoj en Ĉeĥoslovaka Respubliko) 248
- Asociației de Liberă-Cugetare monistă
evoluționistă din România (Asocio de Monisma
Evolua Liberpensu en
Rumanio) 68
- Association des Travailleurs sansDieu (Asocio de la
SenDiaj Laboristoj) 343
- Associazione nazionale del liberopensiero
„Giordano Bruno” (Nacia Asocio de Liberpensuloj
„Giordano Bruno”)219 Ateismo 20, 23, 35–39,
45–65, 68, 71–75, 95, 97 kaj sekvaj, 101 kaj sekvaj, 104,
109, 119, 121, 125, 140, 144, 149–151, 156, 173
kaj sekvaj, 236, 240,
- 242, 251, 258, 260,273f.,277f.,286, 288, 292f.,302
Az Új Század (La
Nova Jarcento)69 f.
- Blasfemo 151, 155, 162, 167,172, 306 Bolŝevismo22,
150,237,241, 249f.,254, 259, 263 Brabançonne 214
Bundfür
weltliche Schule
undMoralunter
richt (Asocio por Sekularaj Lernejoj kaj Morala
Edukado) 305
BundNeues Vaterland (Ligo de la Novaj
Patrujo) 310
- Campo de' Fiori 122, 216f.
Kapitalismo 148 kaj sekvaj, 161, 188, 283, 323
Katolikismo 15, 23, 25, 29, 47, 51, 74 kaj sekvaj, 92, 94–
96, 99, 104, 119, 131 kaj sekvaj, 135, 189, 204,
208, 221, 223, 240, 331 kaj sekvaj, 337 –
Katolika Eklezio 26, 38, 40, 46, 50, 58,
63, 66, 70, 87–89, 93–97, 99, 110, 115, 119, 131, 134 kaj
sekvaj, 137 kaj sekvaj, 140 kaj sekvaj, 151, 185,
189, 204 kaj sekvaj, 208, 217, 221 kaj sekvaj, 245,
264, 299
– Katolika Defenda Komitato 204 – Deutschkatholiken
(Germanaj Katolikoj) 64, 300 – Union de Fribourg (Friburga
Unio) 204
Chant des Libres Penseurs (Ĉanto de Liberaj Pensuloj)215, 220
Ŝovinismo 192, 226 Kristanismo 13, 21, 25, 41, 53–55,
98, 102, 123, 140,146, 161–164,
166 kaj sekvaj, 169 kaj sekvaj, 173, 175, 209, 213, 273 kaj sekvaj,
276–278, 282, 286 kaj sekvaj, 315 Eklezia imposto
304,313, 316 Civila bapto 16, 29, 71, 104, 331–346,
351 – Civitana bapto
333f.,346 – Parenceca rito 29, 331,
337f.,340,342 – Ruĝa bapto 337–339, 343, 346 Civila geedzeco 16,
104, 136, 301, 331 Civila registro 301f.,338
Civila religio 17,24f., 98f.,104,110,121, 123, 126

- Klerikalismo 15, 22, 68, 92 kaj sekvaj, 115, 121, 218, 222, 224, 229, 238 kaj sekvaj, 317, 341
- Komunismo 23, 27, 94, 133, 144, 150, 152, 242, 249, 256, 265, 340, 343
- Koncipa historio 36f., 74f.
- Kosmopolitismo 27, 194, 203, 215 Kremacio 16, 71, 90, 103, 147, 306 Kritiko de religio 170, 239, 261, 278, 282, 300, 302, 304, 306
- Cultes révolutionnaires (revolucaj religioj) 333f.
- Kultur milito 15 kaj 66, 87 kaj 97, 110, 194 kaj 194 204, 212, 237, 245, 301, 341
- Darvinismo 25, 28, 68, 70, 75, 116 kaj sekvaj, 119, 122, 126 kaj sekvaj, 182, 184, 190, 274
- Das freeie Wort (La Libera Vorto) 222f., 301, 305 kaj sekvaj, 309, 315
- Das Jahrhundert (La Jarcento) 283-285, 292
- Das Monistische Jahrhundert (La Monisto Jarcento) 182, 191, 194, 309, 311, 318-320
- Deismo 23, 39 kaj sekvaj, 44-52, 54 kaj sekvaj, 57-65, 68, 71 kaj sekvaj, 74 kaj sekvaj, 102, 109, 119, 121
- Der Atheist (La Ateisto) 253, 316, 319, 321-324
- Der Dissident (La Disidento) 301, 303, 305-309, 311-313, 321, 323f.
- Der Kreislauf des Lebens (La Rondo de Vivo, 1852) 119, 125, 282
- Deutsche Gesellschaft für Ethische Kultur (Germana Societo por Etika Kulturo) 186, 300 Deutscher
- Bund Freireligiöser Gemeinden (Federacio de Liberaj Religiaj Paroĥoj en Germanio, DBFG) 300, 314, 316 Deutscher Freidenkerbund (Germana Freethink-lerLeague, DFB) 28, 100, 524, 524, 524 262, 292, 300, 316
- La Ponto 193
- Energetik (energetiko) 183, 185, 190 Enfants sans Dieu (SenDiaj Infanoj) 343 Enlightenment 18f., 36, 38, 40-42, 44f., 50, 57, 59f., 63-65, 72, 74, 95, 132, 155, 160, 165, 169, 184, 188, 193, 205, 215, 218, 221
- Esperanto 147, 193
- Federace komunistických osvětových jednot (Federacio de Iluminataj Komunistaj Ĉeloj, FKÖJ) 246f., 249, 255, 258 Fédération Internationale de la Libre Pensée (Internacia Liberpensio-Federacio, IFF) 27, 71, 182, 204, 206, 208-211, 213, 215, 238 Fédération Nationale de la Libre Pensée (Nacia Liberpensio-Federacio) 344 Feminismo 20, 68, 181 Vati 18, 181 70. 96f., 101, 121, 181 Unua Monda Milito 18f., 23, 25, 27, 29, 65, 70, 109, 121, 132, 134, 141, 143, 184, 192, 192, 184, 192, 192, 192, 192, 2, 2, 2 237, 239f., 242, 320, 324, 335 kaj sekvaj, 343
- Folkrorelser (Popolaraj Movadoj) 26, 156f., 159, 165-169, 175 -
- Freechurchmovement 66, 71, 73, 75, 157-159, 166f., 169, 324 - Temperance
- förenvement 157-159 religionsfrihet (Asocio por Libereco de Religio) 162, 167, 173 Framasonismo 100f., 103, 209 - Granda Arkitekto 209
- Libera religia 157, 208, 240, 300 kaj sekvaj, 305 kaj sekvaj, 309 kaj sekvaj, 314 kaj sekvaj, 317 kaj sekvaj, 320, 323 Liberpensado 16 kaj sekvaj, 21-23, 26-29, 35-46, 48 kaj sekvaj, 51-54, 57 kaj sekvaj, 60-75, 122, 127, 133-136, 144, 146, 149-152, 161, 165, 215, 235, 237-239, 242, 244 kaj sekvaj, 247, 254, 313, 351 Liberpensado 21 kaj sekvaj, 27, 38 kaj sekvaj, 51, 64, 67-71, 73 95, 97, 100, 104, 132-138, 146 kaj sekvaj, 151 kaj sekvaj, 155 kaj sekvaj, 161-164, 171, 173, 181-183, 203-211, 213-216, 218-220, 222-229, 237-239, 241, 243, 245, 247-253, 256-258, 261, 265, 276, 292 kaj sekvaj, 299, 301, 303, 305, 308 kaj sekvaj, 311-316, 324, 344, 346 - Liberpensio-movado 18, 21, 23, 27 kaj sekvaj, 37, 44, 65, 68, 71 kaj sekvaj, 74 kaj sekvaj, 87, 100-103, 132-134, 136, 140, 149, 151 kaj sekvaj, 207, 227, 235, 238 kaj sekvaj, 248, 263, 298 kaj sekvaj, 306, 316 kaj sekvaj

- 319, 324, 332, 334–336, 340 kaj sekvaj, 344, 346
- Liberpensaj organizaĵoj 44, 67, 132, 136, 165 kaj sekvaj, 186, 204, 206, 243 kaj sekvaj, 251 kaj sekvaj, 257 kaj sekvaj, 259, 300, 304 kaj sekvaj, 316, 323, 334, 343
- Internacia movado 67, 183, 191, 198, 206, 208, 214, 228, 241, 260 – Liberpensantaj simboloj 29, 98, 146, 215, 218, 332, 336, 342–344 – Proletara liberpensulo (PFT) 236f., 242, 244, 251–254, 259 kaj sekvaj, 262–265 – Proletaj liberpensuloj 27, 208, 235, 242f., 250f., 255, 258f., 261, 263f., 316, 319, 322–324 – Socialisma liberpensulo 235–237, 239, 241, 243–246, 248–250, 248–250, 295–2, 295–295 265, 281 Freidenkerbund für die Tschechoslowakische Republik (Liberpensulo-Ligo de Ĉeĥoslovakio) 243 Freidenkerbund Österreich (Liberpensulo-Ligo de Aŭstrio) 243, 252f., 255, 263f. Franca Revolucio 18, 29, 49, 53, 59, 93, 132, 169, 188, 211, 214, 289, 333, 345 kaj plurfoje. Fritänkaren (La Liberpensulo) 155 kaj 160 kaj 160 164–167, 169, 175
- Galilei Kör (Galilei Rondo) 69, 75
- Gemeinschaft proletarischer Freidenker (Socio de Proleta Liberpensulo, GpF) 244, 249, 252f. 255–257, 259, 261 f.
- Giordano Bruno Bund (Giordano Bruno Leaguo) 309
- Giovine Italia (Juna Italio) 88, 95, 98
- Habsburga Monarkio 59, 65, 131, 205, 221, 223, 238, 240
- Hegelianismo 25, 112, 114–118, 120, 125-aj sekvaj.
- Himno de Riego 214
- Homarismo 17, 38, 52, 88, 98, 124, 127, 134, 145, 173, 315
- Homaro 24, 95
- f., 121, 131, 136, 139f., 161, 71, 161, 71, 71 190, 192, 194, 213, 217f., 284
- Ido 193, 196, 249, 318
- Il Libero Pensiero (La Liberpensulo) 100f.
- Individuismo 70, 87, 95, 189
- Interessengemeinschaft für Arbeiterkultur (Interesa Grupo por Laborista Kulturo, IFA) 244, 248–250 Internationale
- Arbeitsgemeinschaft in der Tschechoslowakischen Republik (Internacia Kunlaboro en la Ĉeĥoslovakia Respubliko) 248
- Internationale Liga für Menschenrechte (Internacia Homaj Rajtoj-Federacio) 310
- Internacia Liberpensulo Kongreso 71, 191, 204 kaj sekvaj, 209–229, 243, 247, 251–255, 261, 263, 307, 309 Internaciismo 26, 101–103, 181–184, 190–194, 196–198, 204–206, 209, 212, 226, 236, 238, 241, 247, 249, 262, 310
- Internacio de Proletara Liberpensulo (IPF) 235–237, 241, 248, 250–265 Italianità 216
- Jezuitoj (Socio de Jesuo) 90–94 Judismo 92, 134 – Judoj 59, 132, 138, 141, 143, 191 – Judaj 15f., 70, 134, 138, 145, 149, 151, 30, 30, 30, 30 324 Jugendweihe (civita konfirmo) 16, 300, 306, 314
- Komintern 242, 244, 249, 253–255, 262–264
- Komitee Konfessionslos (Komitato Un-Denominacia) 28, 297f., 301, 307–313, 315, 317, 321 f. 324f.
- Kampanjo por Eliro el la Preĝejo 297f., 301–314, 316f., 319f., 323f.
- Konfessionslosigkeit (Malreligio) 298, 301, 303f., 313 KPĈ 249, 256, 261 f.
- KPD 242, 252, 262 Kraft und Stoff (Force and Matter, 1855) 273, 281–283, 286, 290
- Laborista movado 22, 25, 133, 144, 149, 155–161, 165, 167–169, 214 kaj sekvaj, 235, 238, 248, 251 kaj sekvaj, 256, 264, 278

360 — Indekso de Temoj

- Laikismo 5,66, 87,89, 97 Laiko
 52, 66, 207,210,228, 241, 244 Liberalismo 19, 24,
 94, 97,104,121 f.,132,
 190
 Libereco 27, 42, 46, 90, 102, 131, 165, 203, 211, 217,
 220, 226
 Loi Falloux 211
 Kampanjo Los von Rom (For de Romo)
 64f.,221–223
 Luteranismo 72, 222
- Manifesto der 93 (Apelo de 93 Profesoroj al la
 Civilizita Mondo) 196
 Marsejlezo 213–215, 336
 MarsejlejoPaco214
 Martiro (de liberpenso) 56, 91, 104, 205, 216–219,
 227-aj jaroj.
 Marksismo 23, 144, 149, 152, 160, 170,174,
 238 kaj sekvaj, 246, 258, 288, 291, 323
 Materiismo 25, 50, 65, 70-aj kaj sekvaj, 95, 97-aj kaj
 sekvaj, 100, 102, 104, 109-aj kaj sekvaj, 113,
 117, 119, 121-aj kaj sekvaj, 124–127, 150, 156, 161,
 163, 168–, 282–
 292, 300, 302 – Historia materiismo 23, 171, 261
 – Scienca materiismo 15-aj kaj sekvaj, 22, 25, 28,
 110, 116, 149, 273–278, 280-aj kaj sekvaj, 283–
 289, 291-aj kaj sekvaj.
 Modernismo 19, 97,280
 Moderneco 13s., 16, 18–20, 23, 119, 131, 186, 203,
 276–278, 280,292, 313
 – Multoblaj modernecoj 20, 38
 Monismo 26–28, 68, 70, 182–187,189– 192, 194,
 197f.,292, 309, 311 f.,318 – Deutscher
 Monistenbund (germana monisto
 Ligo) 26, 182 kaj plurfoje, 185–187, 190–192, 194, 197
 kaj plurfoje, 250, 293, 300, 309, 313, 316, 323
 – Monistische Sonntagspredigten (Monist
 Dimanĉaj Predikoj) 183, 190,192, 195–198, 311
 kaj sekvaj.
 Moraleco 14, 22, 24, 28, 57, 61 kaj sekvaj, 73, 89, 97,
 116, 121, 124, 126, 133, 144, 150, 163, 273,
 313–315 Multobla
 devio 21, 310 kaj sekvaj.
 Reciproka helpo 190,192
 MyślNiepodległa (La SendependaTho-
 (oktobro) 133–136, 138, 145
- Napoleona Kodo 136
 Naciismo26f., 66, 88f.,104, 131 f.,149, 151, 181–184,
 190–193, 196–198, 205, 216, 221, 227–229, 208,
 223, 205, 205, 216, 221, 227–229,
 208, 2028, 2008, 2008 Naturalismo 47,50,
 70, 116, 119 Научное Общество
 Атеист (Nauchное Obs-
 hchestvoAteisto, Scienca Societo „Ateisto”)258
 Nepszava
 (Vorto de la Popolo) 69 Nutrado 279f.
- Ortodoksa Eklezio 59, 68, 70, 72 kaj sekvaj, 144, 250,
 252
- Panteismo 47, 68, 117, 119, 122, 182, 184 kaj sekvaj.
 Papofico 89, 94–96, 99f.,103, 120 Papa
 senerareco 97,185 Pariza
 Komunumo 211, 338 Plameni/
 Jiskry (La Flamoj/La Sparkoj)
 249
 Polaj sekcioj 25, 131–133
 Polska Liga Wolnej Myśli (pola Ligo de
 Liberpensuloj, PLFT) 133, 135
 Pozitivismo 16, 19, 25, 49, 70, 98, 100–102,
 127,188
 Progreso 18 kaj sekvaj, 51,69, 71, 96, 101 kaj sekvaj, 139,
 189f.,198, 206, 220,225, 227f.,238f., 259, 277–
 280,285, 312f. Пролеткульт
 (proletkul't, Proletara Kulturo)242, 244, 249
 Protestantismo 99, 194,
 209, 222, 303, 322 – Lichtfreunde 64, 298, 300 – Lutera
 ŝtata eklezio 157f.,162, 167,174 –
 Protestanta Eklezio 72, 299, 303, 324 – Protestanta
 15f.,24, 26f.,36, 44, 52, 59,
 63f., 66, 71, 73–75, 91, 141, 273, 286f., 290,300,
 303, 305
- Quantacura (Kun Granda Zorgo) 100
- Rațiunea (Racienco) 68 Raciismo
 21, 39, 71 f.,94, 97,134, 137f.,
 168
 Kialo 16, 19, 21 kaj sekvaj, 29, 39, 41 kaj sekvaj, 44,
 46, 54, 61–63, 71, 91, 101 kaj sekvaj, 117, 142,
 158, 165, 169, 188, 204, 209, 215–217, 246

- 250f.,256, 260, 280,298f.,303f.,307, 313, 320, 322, 325, 337,340,345f.
- Reformacio 15, 38, 72, 157, 194 kaj sekvaj, 198
- Respublikanismo 88, 123, 164, 207, 210 Restaŭrado
- 53, 58, 60, 63, 74, 93, 96, 126, 136, 334 Revolucioj de 1848–49 19, 65,
- 67, 94, 111, 214, 257, 274, 277, 289 Risorgimento 24, 87 kaj sekvaj, 92, 94 kaj sekvaj,
- 97 kaj sekvaj, 101 kaj sekvaj, 104, 109, 111, 114, 118, 132, 212, 216 kaj sekvaj.
- Romia Respubliko 88, 92, 96, 99
- Scienco 16, 20–22, 35, 39, 46–49, 52, 54–57,68f., 92, 101, 109–113, 116, 118, 120f., 124–127,139, 160, 163, 181–191, 193f., 197–199, 21, 5, 21, 21, 3, 2 273f.,277–280,283–287,289, 291 f., 298f.,312f.,321, 331–334, 336, 340 Sdružení sociálnědemokratických bezvěrců
- Politiko-Unuiĝo de la Dua Socia Demokratia Respubliko (Unuiĝo)2 141 Dua Mondmilito152, 335, 339, 344, 346 Sekulara
- edukado 52, 75, 97, 115 kaj sekvaj, 143, 213, 219, 221, 314 kaj sekvaj.
- Sekularismo 14–20, 22–24, 26–29, 35–37, 39, 45 kaj sekvaj, 52, 54, 57, 59, 66, 68, 72, 74 kaj sekvaj, 118, 133, 143, 155 kaj sekvaj, 163, 165–168, 171–175, 181, 186, 203, 207 kaj sekvaj, 212, 235, 237, 264 kaj sekvaj, 274–279, 281, 285 kaj sekvaj, 288 kaj sekvaj, 292, 297, 299, 301, 317 kaj sekvaj, 322, 324
- Sekulareco 16, 18, 20, 24 kaj sekvaj, 27–29, 35, 98, 131 kaj sekvaj, 137, 155 kaj sekvaj, 170, 173–175, 184, 187, 198, 203, 205, 218, 229, 236, 277, 322, 351
- Multnombraj sekularecoj 14, 20,156, 203, 277 Sekularigado 13–16, 24, 35, 46, 52, 54, 57 kaj sekvaj, 64, 89 kaj sekvaj, 97, 102, 111, 115 kaj sekvaj, 120, 127,140, 146, 149–152, 155, 174, 199, 203, 222, 238, 240 kaj sekvaj, 247,274,277, 286, 292, 297,300,302–306, 320,333, 340 kaj sekvaj.
- Teorioj pri sekularizado 13, 340
- SelmeczbánayaiKöre (Rondo de Sel-meczbánaya)
- 69
- Apartigo de eklezioj kaj ŝtato 16, 21, 50, 66, 71, 143, 152, 155, 162, 199, 210, 220,
- 241 kaj sekvaj, 244, 247, 260, 264, 301, 306 kaj sekvaj,
- 335, 341 Socia demokratio 159 kaj sekvaj, 167, 169, 171–175, 222, 238 kaj sekvaj, 241, 246 kaj sekvaj, 256, 258, 261, 265,
- 297, 315 Socialismo 17, 19, 69 kaj sekvaj, 94, 99 kaj sekvaj, 103, 149 kaj sekvaj, 161, 165, 168–171, 174, 190, 208, 219, 221, 236–239, 243–247, 250, 253, 257, 260, 264, 278, 283 Socia
- reformo 198, 297,299, 308, 316 Società atea (Ateista Societo) 101 Società del liberpensiero (Liberpensa So-cieto) 100 Союз воинствующих безземных богов
- voinstvuyushchikhbezbozhnikov, Lea-gue of the theless, de 1929 sur: Mili-tant League of the Godless, SVB) 251– 259, 262–264
- Sovetrusio 27,151,235, 242, 244, 249, 254, 260, 262, 264
- Sovetunio 144, 148, 151, 236, 250 kaj sekvaj, 257–259, 261, 263, 265 Spinozismo 39,
- 46 kaj sekvaj.
- Spolek volných myslitelů AugustínSmetana (Societo de Liberpensuloj „AugustínSme-tana”,SVMAS) 257f.
- Stowarzyszenie Myśli Wolnej (Asocio de Liberpenso, AFT)136–138, 144, 151
- Stowarzyszenie Wolnomyśliceli Polskich (As-socio de polaj liberpensuloj, APF) 143–148
- Svaz proletářských bezvěrců (Ligo de Proletariaj Nekredantoj,SPB) 249, 258, 261 f.
- Svaz socialistických bezvěrců (Ligo de Socialistaj Nekredantoj)246f.,249, 252f., 255f.,258f.
- Svaz socialistických monistů (Ligo de Socialistaj Monistoj) 239, 246 Syllabus Errorum (Silbo de Eraroj) 94, 100, 117
- TerzaRoma (TriaRom) 95 La
- Liberpensulo 163f.,203, 220, 226 La Internacio 215, 310 Teismo 39, 62f.
- Teofilantropio 334

- La religia 13f., 21, 26, 30, 208, 303, La sekulara 13-17., 21, 24, 26, 30, 121, 184, 187, 190, 203-205, 209, 216, 303,
- Transnaciismo 18, 21, 24, 26-29, 36 kaj sekvaj, 67 kaj sekvaj, 70, 74 kaj sekvaj, 121, 140, 147, 181 kaj sekvaj, 191-193, 240 kaj sekvaj, 210, 212-215, 225, 228, 235, 236-238, 258 kaj sekvaj, 299
- Union des Libres Penseurs Révolutionnaires (Unio de la Revoluciaj Liberpensuloj) 343
- Universalismo 193, 198, 203
- Universala balotrajto 159, 161, 164f.
- Utilismo 163, 165f., 168-172
- Utilistiska samfundet (Utilisma Societo) 163- 166, 169
- Verein der Freidenker für Feuerbestattung (Asocio de Liberpensuloj por Kremacio, Vff) 244, 259, 261
- Vereinigtes Komitee für Kirchnaustritt (Komuna Komitato por Eklezia Secesio) 319
- Volná Myšlenka (Libera Penso, VM) 235, 246f., 253
- Voraces de Vaise 334
- Weimarer Kartell (Vajmara Kartelo) 186
- Weltdeutsch (mondgermana) 196
- Wilhelmine Empire 26, 28
- Mondbildo 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 52f., 68, 74, 140, 152, 17, 15, 2, 17, 17 185, 191, 241 f., 276-278, 282, 284, 298, 300, 312f., 315, 323 - kristana mondkoncepto
- 44, 57, 292 - Materialistmondrigardo
- 276, 278, 284f., 288
- Socialisma mondkoncepto 160, 252, 261
- Scienca mondkoncepto 17, 139, 144, 149, 182, 191, 194, 198, 279, 293, 312
- Zentralverband deutscher Freidenkervereine (Germana Ligo de Liberpensuloj) 239
- Zentralverband proletarischer Freidenker in Germanio (Centra Asocio de Porletaraj Liberpensuloj en Germanio, ZpFD) 243